

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Niyazi Kahveci Bütün Eserleri: 7

FELSEFE NASIL YAPILIR?

Prof. Dr. Niyazi Kahveci

FELSEFE NASIL YAPILIR?

Prof. Dr. Niyazi Kahveci

DOĞU KİTAPLARI

DOĞU KİTABEVİ
"biz kimiz" diyenler için...

FELSEFE NASIL YAPILIR?

Prof. Dr. Niyazi KAHVECİ

FELSEFE NASIL YAPILIR?

Prof. Dr.
Niyazi KAHVECİ

DOĞU KİTABEVİ
'biz kimiz' diyenler için...

FELSEFE NASIL YAPILIR?

Prof. Dr. Niyazi Kahveci

TC Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 11392

Genel Yayın Yönetmeni:
İbrahim Horuz

Kitap Tasarım:
E&M

Baskı ve Cilt:
MD Ofset Matbaacılık
Zeytinburnu-İstanbul
Sertifika No: 50194

1. Baskı: Mart 2021

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir. Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar, Kùltür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi gereği yayınevinin iznini gerektirir.

ISBN: 978-625-7089-38-8

DOĞU KİTABEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6/1 Cağaloğlu
İstanbul Tel.: 0 212 527 29 26
www.dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7

Giriş

Düşünme	13
Akılcı ve Bilimsel Düşünme	15

Birinci Bölüm

Felsefe Yapmaya Engel Düşünme	21
Felsefe Yapmaya Gerekli Düşünme	30

İkinci Bölüm

Felsefi Bilgi ve Fikir Üretme	49
Bilgi Çeşitleri	55
Felsefenin Diğer Disiplinlerle İlişkisi	61
Felsefe-Bilim İlişkisi	63

Üçüncü Bölüm

Felsefenin Doğuşu	71
Felsefe Yapmanın Amacı	77

Dördüncü Bölüm

Felsefe Nedir?	85
Felsefi Bilginin Özellikleri	89
Beşeri Akıl	97

Beşinci Bölüm

Felsefede Tutarlılık	103
Mantık	105
Mantık İlkeleri	106
Mantıkdışılık	111

Altıncı Bölüm

Sistemli Düşünme	121
Sistematik Düşünme Yöntemleri	122
Sistemli Düşünme Çeşitleri	125
Analitik Düşünme	126
Eleştirel Düşünme	127
Diyalektik Düşünme	142
Öğrenmek	146

Yedinci Bölüm

Soyut Düşünme	153
Kavramsal Düşünme	158

Sekizinci Bölüm

Felsefi Düşünme Hazırlık	165
Felsefeye Yapmaya Başlamak	172

Dokuzuncu Bölüm

Felsefe ve Dil	179

Onuncu Bölüm

Felsefi Argüman İnşası	191

ÖNSÖZ

“Neticede felsefe; doğal varlıkların, insani alternatiflerini üretmek içindir.”

Ülkemizin kolektif zihniyeti, felsefeyi lüzumsuz bir fantezi olarak görür ve ondan sürekli kaçınır. Hatta ilk felsefe ortaya çıktığından beri 2500 yıldır, ondan kaçınmaktadır. Felsefeden kaçınmak, aslında sistematik düşünmenin en alt düzeyi ve dozajı olan gündelik sistematik düşünme yapamamaktadır. Bu düşünmeyi yapmamanın, gündelik hayatın her katmanında negatif sonuçlarından toplumsal olarak sürekli şikayet edilmektedir. İnsanlık, sıradan sistematik düşünmeyi aşmış, insanlığın bütün hayatını felsefi düşünme ile yaşanır hale getirmiştir. Artık felsefe, insan hayatının her hücresinde mevcuttur. Çünkü artık hayat, felsefe ile yapılan icatlarla dönmektedir. Felsefe, sistematik düşünmenin en üst dozajı ve düzeyidir.

Beşeri sistematik düşünme, insanlaşmak için şart olan bir araçtır. İnsanlaşmaksızın, insan olunamaz, insani toplum olunamaz ve toplumsal hayat yaşanamaz. O nedenle halk tabakası dahil herkesin bu düşünmeyi yapması şarttır. Ayrıca geleceğin nesilleri bu halk tarlasından üreyeceği için de gereklidir. Toplumumuzun her kesimden herkesin beşeri sistemli düşünme yapmayı öğrenebilmesi için, “Sistematik Düşünme” adlı kitabımızı yazmıştık. Ardından, ülkemizin kafa katmanını işgal eden akademiyanın yapması gereken düşünme biçimini içeren “Kuram Yapma”

adlı eserimizi yazmıştık. Şimdi de, “Felsefe Nasıl Yapılır?” adlı eserimizi kaleme aldık. Böylece, sistematik düşünme alanında bilinmesi gereken teknik bilgileri içeren bir seriyi tamamlayarak, toplumumuzun her katmanında düşünme işlemi bilgisi eksikliğini gidermede bir nebze katkıda bulunmak istedik.

Ülkemizde felsefenin önemi ve tarihi üzerinde Türkçe yazılmış yeterince felsefi arkeolojik eser vardır, fakat “felsefenin nasıl yapıldığına” dair Türkçe yazılmış eser pek yoktur. Çünkü felsefenin önemi ve tarihi, başkalarının eserlerinden kes-yapıştır usulüyle alınarak, adeta avcı-toplayıcı zihniyetinin nakliyeciliği ile kolayca yazılabiliyor, ama nasıl yapıldığını yazmak zor bir işlem olan, felsefenin özünü kavramak, özümsemek ve düşünme işlemi gerektirir. İşte bizim felsefecilerimiz bile, bu zor olan düşünme işlemini yapmaktan kaçınırlar. Bir zihin işi olan ve sadece düşünme ile yapılabilecek felsefeyi bile düşünme ile değil, elle yapılan bir zanaat işlemine indirgerler. O nedenle, binlerce felsefeci olmasına rağmen, klasik ve çağdaş standartlardaki filozoflar gibi uygulamalı felsefe eseri üreten pek yoktur.

Eserimiz, felsefe yapabilmek için gerekli unsurları sadece anlatmamaktadır. Bu unsurların, felsefi yöntemi uygulayarak, “nasıllığı”nı açıklamaktadır. Bu nedenle eserimiz, baştan sona kadar dikkatlice okunduğunda, farkına varılmadan beyin, felsefi düşünme ile formatlanacak ve felsefe yapabilir hale gelecektir. Şüphesiz, sadece üzerinde felsefe yapılacak olan konunun gerektirdiği özgül bilimsel bilgileri öğrenmek gerekecektir.

İnsan ve toplum tipi iki tanedir; biri başkalarının ürettikleri mevcut fikirleri oldukları gibi kullanarak hayatını yaşayan pratisyen, diğeri ise, kendi özgün orijinal fikirlerini üreten ve hayatını onlarla yaşayan teorisyendir. İşte bu

teorisyenler, filozoflardır. Çoğu insan boş zamanlarını geçici heveslerle geçirir. Çok az sayıdaki filozof kişiler ise; geçici olanı değil, insanlık için kalıcı olanı üretmekle meşgul olurlar. Hayatın bir kısmından geçici keyif almak yerine, onu sorgulayarak geçici zevkler perdesinin ardındaki kalıcılığa ulaşmaya çabalarlar. Böylece insanlığı dizayn ederler. Filozoflar, felsefe yaparak insanlığı oluşturmuşlardır. İnsani hayatı anlayabilme ve bunun neticesi olarak yaşanabilir kılma imkanı doğurmuşlardır.

“Anlaşılmayan şey uygulanamaz ve yaşanamaz.”

İnsanlık hayatını, beşeri sistematik düşünmenin en üst dozajı olan felsefenin belirlediği gerçeğini, filozof **Platon** şöyle ifade eder: “İnsanı doğadan ayıran ve kendi doğasını oluşturan şey, ‘doyumsuz merak’ anlayışıdır.” Böylece sadece filozoflar, cismen yok olurlar, ama insanlıkta ismen kalıcı olurlar. Diğerleri cismen ve ismen yok olurlar. Çünkü filozoflar, isme dönüşmüşlerdir, diğerleri cisim olarak kalmışlardır. Cisim, doğaya gübre olarak gider. Her toplumun, filozofları olmak zorundadır. Filozofu olmayan toplum, varlığını sürdüremez ve bağımsız olamaz. Çünkü her şeyden önce, kimlik oluşturamaz. Filozof, başkalarının diktelerini aşan ve onlardan bağımsız hareket edebilendir. **“Kiralık felsefe ile bağımsızlık olmaz.”**

İnsan için önemli olan şey, yalnızca felsefe okumak ve felsefeyi bilmek değildir. Felsefe yapmak, felsefi davranabilmek veya felsefi bir tutum takınabilmektir. Felsefe yapmak ise, felsefi düşünmeyi gerektirir. İnsanı doğadan farklılaştıran, filozofu da insandan ayrı kılan şey, düşünme anlayışıdır. Doğal varlığın alternatifi olan yapay-beşeri varlık üretmektir.

Prof. Dr. Niyazi KAHVECİ
Ankara, 2021

GİRİŞ

DÜŞÜNME
AKILCI ve BİLİMSEL DÜŞÜNME

DÜŞÜNME

"Düşünme; bir fikirden bir başka fikir üretmektir."

Düşünmenin Anlamı

"İnsan, anlam, mâna demektir."

İnsanın biyolojik bedeni insan değil, diğerleri gibi bir canlıdır. Bedeninde canlının doğal kanunları egemendir. İnsan denilen varlık ise, insanlığın, felsefi düşünme işlemiyle, bu doğal kanunların tam zıddı olarak ürettiği anlamsal varlıktır. Beşeri düşünme, insani fikir ve bilgi ürünleri üretmenin adıdır. Yani, biyolojik bedeni insana dönüştürmektir. İnsan; insanlığın ürettiği beşeri bilgi ve fikirle oluşur. Bilgi ve fikir üretmek, düşünebilmeyi gerektirir. Bugünkü insan, beşeri düşünmenin beş milyon yıllık tarihsel gelişim süresince düşünme işlemi yapan insanların ürettiği üründür. İnsanlık, işte bu düşünür insanların ürettikleri fikir, bilgi, anlam ve değerlerdir. İnsanlık; bugünü, felsefenin ortaya çıkışından itibaren sistematik beşeri düşünme ile yaptığı bilimlerle üretmiştir. Her devirde, düşünme kapasitesi oranında insan farklı olmuştur.

Canlılarda ve insanda bütün söz ve eylemlerin motoru düşünmedir. Düşünme olmaksızın hiçbir eylem yapılamaz. İnsanda düşünme; biri doğal, diğeri yapay olmak üzere iki tanedir. Yapay düşünme devreye girmediğinde, mutlaka doğal düşünme egemendir. Beşeri düşünme yoksa insan yok olduğu gibi, bilim ve medeniyet de yoktur. Medeniyet, insani düşünmenin ve onun ürünü olan fikirlerin ve bilimin ürünüdür. Medeniyetin özelliklerini, ya-

pısını belirleyen felsefedir. O nedenle felsefe üretmeyen toplumlar, medeniyet de üretemezler. Medeniyetin sürekli gelişmesi de düşünmenin gelişmesine bağlıdır. Bütün pratik değişimler, teorik değişimleri izlerler. Düşünmeyen kişi ve toplum, kendi bedeni üzerinde başkasının kafasıyla vardır, kendisi olamaz. Başkasının ürettiği teoriyi uygulayarak medeniyet sahibi olur. İşte bu durumda da bu medeniyet onun değildir.

Bugün insanlığa egemen olan anlayışı, iki bin yıldan fazla bir süre önce, Filozof Marcus Aurelius (MÖ. 121-180)'un, **"Kişinin kendi aklını kullanarak düşünmesi, başkasının kölesi değil, kendisinin efendisi olmasıdır,"** sözüne dayalıdır. Bu düşünce, 2500 yıl uygulanarak halen de sürdürülüyor. Fransız filozof Ernest Renan (1823-1892) **"Değişmemenin tek yolu, düşünmemektir,"** cümlesiyle, değişmeyen insanların değişmemelerinin nedenini düşünmeme olarak ifade etmiştir.

"Düşünme yoksa gelişme ve değişme de yoktur."

"Kendi bedeni üzerinde başkasının kafası ile var olmak!"

"Her insanın kafa ve yüz morfolojisi neden farklıdır?"

"Kiralık kapitalle kapitalizm, kiralık felsefe ile bağımsızlık olmaz."

Bertrand Russell (1872-1970) şöyle der: "Dogmalarının eleştirilmesine katlanamayan bir rejimin, eninde sonunda, yeni bilgilerin bulgulanmasına engel olacağı kesindir. Yeni doğrular, insanları, özellikle iktidarda olanları tedirgin eder çoğunlukla. Düşünme özgürlüğüne kişisel açıdan önem verenler, bir toplumda azınlıkta olabilirler, ama geleceğin en

önemli kişilerinin, bu azınlığın olduğunu unutmamak gerekir. Eğer bu kişilerin çalışmaları engellenir ve bu çalışmaların sonuçlarını almaktan alıkonurlarsa insanlık yerinde sayacak ve 'Aydınlık Çağın' yerine, 'Yeni Bir Karanlık Çağ' olanca ağırlığıyla gelip, üstümüze çökecektir."

Düşünme; biri sistemsiz, diğeri sistemli olmak üzere iki türlü yapılır. 2500 yıl önce ortaya çıkan felsefi düşünmeye kadarki devirlerde insan, sistemsiz düşünme yapmıştır. Felsefe ile birlikte sistematik düşünmeyi üretmiş, fakat bu düşünme ancak çağımızda egemen olmuştur.

AKILCI ve BİLİMSEL DÜŞÜNME

Kant (1724-1804)

Çağımızın düşünüş biçimi; akılcı ve bilimsel düşünmedir. O nedenle yazılacak her metin, bu düşünüş biçimi ile yazılmak zorundadır. Akılcı ve bilimsel düşünmeyi, 18. asırda Kant üretmiştir. Ona göre; bilginin kaynağı, akıl ve bilimdir. Bilgi elde etme metodu ise, akılcı ve bilimsel düşünmedir. Bilginin meydana gelmesi için; hem deney, hem de zihin (akıl) gereklidir. Yani bilginin üretimi için hem verilere, hem de bunları işleyip değerlendirecek bir akla ihtiyaç vardır. Kant'a göre "Bilgi deneyle başlar; ama deneyden doğmaz. Bilginin meydana gelebilmesi için, deney kadar akla da ihtiyaç vardır." Bilginin ham maddesi duyarlar aracılığıyla gelir. Bu ham madde, zihnin "*a priori*" yani deneyden gelmeyen kategorileri içine girer. Bu kategoriler, form (şekil) olarak akıl ilkeleri ile işlenir ve böylece "*a posteriori*" yani kazanımlı bilgi meydana gelir. İşte biz, nesneleri, olayları ve dünyayı, her insanda ortak olan bu kategorilere göre biliriz. Bu şekilde oluşan bilğimiz zorunludur, kesindir ve genel geçerdir. Kant, bu durumu, şöyle ifade eder: "Deneysiz kavramlar boş, kavramsız (aklın kalıp-

ları dışında) deneyler kördür.” “Deneysiz kavramlar”a örnek; metafizik, “kavramsız deneyler”e örnek; hayvanların yaşamlarındaki deneyimleridir. Kant; doğru bilgiye, sadece akılla ulaşılabileceğini iddia eden “rasyonalizm”in ve yalnızca duyularla elde edilen verilerle olduğunu söyleyen empirizmin sentezini yapar.

Akılcı ve Bilimsel Düşünme Nasıl Yapılır?

Akılcı ve bilimsel düşünme şöyle yapılır; üzerinde düşünme yapılacak konunun, ilgili olduğu bilim dalının o konu hakkında belirlediği bilimsel teknik bilgileri alarak üzerinde sistematik akıl yürüterek beşeri düşünme uygulanır. Artık, bilimsel teknik bilgi yoksa düşünme de yoktur. İşte bu düşünüş biçimi Aydınlanmayı, Aydınlanma da çağımızı doğurmuştur. Olgu, obje ve olaylar hakkında verilecek hüküm ve kararların kişisel sübjektif “yorum odaklı” olması yerine, objektif “veri ve delil odaklı” olmasını sağlamaktır. Bir konuda ne kadar çok yorum varsa o kadar çok ego ve çatışma, çözüm değil dayatma vardır. Veri ve delil odaklı olan süreçler çözüm amaçlıdır. Bu da akılcı ve bilimsel düşünmenin özünü oluşturuyor. Beyne, sezgi ve duygu odaklı doğal çalışan mekanizması yerine, veri ve bilgi odaklı çalışmayı öğretmek gerekiyor.

Örnek

Akılcı ve bilimsel düşünmeye bir örnek olarak, hayvanlar üzerinde felsefe yapılmasını ele alalım; 20. yüzyılın hayvanbilimcilerinden ve ekolojinin kurucularından Baron Jakob von Uexküll (1944-)’ün denizkestanesi, amip, denizanası, denizsolucanı, denizlalesi, kene ve diğer mikroorganizmalar gibi hayvanların yaşadıkları çevreleri ile ilgili yaptığı araştırmaların tespit ettiği bilimsel teknik

bilgiler üzerinde, filozof Gilles Deleuz (1925-1995) tarafından felsefe yapılmıştır. Mesela; örümcek ağını ele alalım. Hayvanbilimciler, örümceğin, ağını nasıl yaptığını tespit eder. Filozof, bu örümcek ağı ile ilgili tespit edilen bilimsel teknik bilgiler üzerinde felsefe yaparak örümceğin algı yapısı ve ağının karakteri ile olan bağıntıları irdeleyerek onlar hakkında bir kavram, hatta kuram ortaya koyar. Önce, bu örümcek ağını, felsefi irdeleyerek, onun örümcekle, avı olan sinek arasındaki bağıntıları bulur. Üretilen bu felsefi fikirlerin insana olan açıklama katkılarını tespit eder. Bu tespiti kullanarak insanların ve toplumların, yaşam alanları ile olan bağıntı ortaya koyar. Böylece insanın, mevcut ilişki yaşamı alanını geliştirir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFE YAPMAYA ENGEL DÜŞÜNME
FELSEFE YAPMAYA GEREKLİ DÜŞÜNME

FELSEFE YAPMAYA ENGEL DÜŞÜNME

Biyolojik Düşünme İşlemi (*Biological Thinking Process*)

Felsefe yapmaya öncelikle en büyük engel, beynin doğal biyolojik düşünme mekanizmasıdır.

Çünkü beşeri soyut düşünme, somut düşünen beynin yabancı olduğu bir düşünmedir. O nedenle beyin, soyut düşünmenin yapılmasını önlemeye çalışır. Bu mekanizmaya bakalım. Beyin, önce özellikle dışarıdan gelen veri uyarılarını, beyinde, ilgili duyu merkezleri olan loblara ulaştırır. Ancak verileri hemen beyne almaz. Aldığı veriler üzerinde; av ve avcı kriteriyle, önce analiz yaparak ayırıştırır, sonra sentezini yapar. Analiz ve sentez aynı anda birlikte, otomatik ve saliseler içerisinde yapılır. Lobların korteksleri, gelen uyarıları değerlendirir ve cevabını hareket (motor) sinirleri ile ilgili organa gönderir. Böylece çevreden gelen uyarılar (duyular) alınmış olur.

Çekme ve İtme Sistemi

Doğal varlıklar, çekme ve itme sistemiyle çalışırlar. Mesela dünya, yerçekimi sistemi nedeniyle yer altında ve üstündeki şeylerin uçmalarını önler. Ama itme sistemi sayesinde bitki ve ağaç gibi filizleri dışarıya çıkarır. Aynı şekilde Güneş de, ürettiği ısıyı ve ışığı itme sistemi sayesinde yüzlerce milyon kilometre uzağa gönderir. Ama çekme sistemi nedeniyle bu işlemi kontrollü ve denetimli yapar, böylece

içindeki malzemenin birden boşalmasını önler. İşte bunlar-
da inhibasyon yani kitleme sistemi vardır. Felsefe yapmak
isteyen kişi, çekme ve itme sistemini kullanmalıdır.

İnhibasyon (Kitleme, Engelleme) Tepki Göstermek, Reddetmek

Bilgisayarda mikrodenetleyici, dışarıdan gelen bir veri-
yi denetleyen ve sonucunda da veri elde eden bir aygıttır.
Beyinde bu fonksiyonu gören kimyasal mikrodenetleyici-
lere “inhibitör” adı verilir. Beyin, kendisini, varlığından
sorumlu olduğu bedenin jürisi olarak görür. Veriler, beyne
iletilirken, önce, otomatik itiraz kabilinden negatif açıdan
ele alınır. Her veri beyne alınmaz. Yeni bir veri, inhibe edici,
yani tepki gösteren kitleyici nöronlar vasıtasıyla, önceden
hafızada depolanmış olanlarla, av ve avcı olma düşüncesi
eksenine göre, karşılaştırılır, denetlenir, filtrelenir, yorum-
lanır, işine gelenler, algı (*impuls*)ya dönüştürülerek beyne
alınırlar. İşine gelmeyenleri hemen reddeder. İnhibasyon;
varlığı sürdürmek amacıyla çalışan doğal bir savunma ve
karşı çıkma mekanizmasıdır. Düşünme alanında ise; prog-
ramlanmış klişelerin dışına çıkmamaktır. Felsefe yapma-
da, hafızadaki bütün kayıtları kullanabilmek için onların
yüzeye çıkmalarını önleyen inhibasyon aşılmalıdır. Fakat
bu aşma kontrollü ve denetimli, yani kişi hem kendisinin
dışında hem de kendi bilincinde olmalıdır. Kendisini nihai
kesin doğruların jürisi gören kişi inhibasyoncudur. İnhi-
basyoncu kişi, felsefe yapamaz.

Otomatik İtiraz

İnhibasyoncu kişi, felsefe yapamaz. Çünkü doğal biyo-
lojik düşünüyordur. Yeni bir veri ile karşılaşınca inhibas-
yon (kitleme) sistemi gereği, otomatik karşı çıkar ve itiraz

eder. Bu kişinin, yeni düşünme yapması imkansızdır. Bas-kılama, engelleme, yasak gibi yolları kullanan kişi aslında beyindeki bu doğal düşünme olan inhibasyonu (ketleme) u uyguluyordur. Eğer kişi de, her konuda ve hele de uzman olmadığı konularda, hemen hüküm veriyorsa, animal düşünerek kendisini jüri pozisyonunda görüyor demektir. İnhibasyoncu kişiler, beyinde programlanmışın dışında farklı düşünme işlemi yapamayacaklarından akılları gelişemez ve gelişmelere engel olurlar. Eğer kişi, farklılıkları hemen reddediyorsa, mutlaka doğal düşünen inhibasyon-cudur. Sadece inhibasyoncu olan kişi felsefe yapamaz.

Uyarana Tepki

Beyin dahil doğal vücut, uyarana otomatik tepki verir. Bu tepki verme özelliği, canlı olmanın bir şartıdır. Evren'deki bilinen fizik kurallarına tabi olan her varlık, uyarana tepki göstermektedir. Buna basitçe "etki-tepki ilkesi" denilir. Tepki, yeniliğe karşı vücudun geri çekilmesidir. Bu tepki, yeni bir elektrokimyasal atımın (*impulse*) üretilmesidir. Yani "doğal bilinç", etkiden kaçır. Kaçmanın nedeni, maddenin, oluşacak kimyasal tepkimeler sonucu mevcut yapısının değişecek olmasıdır ve madde değişime karşıdır. Bu doğal gerçık, 17. Yüzyıl'da Isaac Newton tarafından keşfedilmiştir. Daha önce, bu gerçeğin farkındalığı yoktu.

Atomun içerisinde, çekirdek etrafında dolanan elektronlar birbirlerine çok yaklaştıklarında, aralarında güçlü bir itme kuvveti oluşur ve elektronlar birbirlerini giderek artan bir şiddetle iterler. İşte bir noktada, atomlar arası çekim kuvveti, elektronların birbirini itme kuvvetine yenik düşerse geriye doğru fırlama olur. Bu süreçte atomlar giderek birbirlerinden uzaklaşırlar ve aralarındaki etkileşimler karmaşık bir biçimde değişir.

Homeostasis

Canlıların varlıklarını sürdürebilmelerinin tek yolu, doğal kimyasalları kullanarak ürettikleri enerjiyi harcayıp kendilerini düzensizliğe iten tüm faktörlere karşı gelmektir. Bunu bilim insanları, “iç dengenin korunması (*homeostasis*)” olarak tanımlarlar. Genelde insanlık kavramı, özelde ise felsefe, doğal sistemin tam zıddı bir sistemdir, dengeleri bozmaktır. O nedenle, doğal denge sistemi, dengeyi bozan beşeri düşünmeye en büyük engeldir.

Kaya Parçası

“Kaya parçası üfleyerek şişirilemez.”

Kaya parçasının belirli bir doğal organizasyonu bulunmaktadır. Bu organizasyon, belli bir düzeydeki kuvvetlerin etkisinin bulunduğu durumlar haricinde oldukça sabit ve değişmezdir. Yani kolay kolay kırılmaz, dağılmaz, parçalanmaz. Bu özelliği ile kaya, canlılığın “organizasyon” kriterini sağlamaktadır. Ancak bu organizasyon dahilinde hiçbir aktivite bulunmaz. Varlığını aktif olarak sürdürmesine olanak sağlayacak hiçbir olay bünyesinde gerçekleşmez. Kayanın içerisine su sızamaz. Çünkü kayanın içerisindeki geçiş istasyonları birbirine yapışmıştır ve aktivite yoktur. Beyinler de, eğer düşünme işlemi yapmazlarsa, kaya gibi donuklaşırlar. Çünkü onların da geçiş istasyonları olan sinapsları birbirine yapışmıştır, içerisine yeni bir fikir ve bilgi sızamaz. Aslında bu beyin, kaya gibi, belki canlıdır ama işlevsizdir. Kaya parçası gibi katılaşmış beyinler, felsefe yapamaz. Felsefe, akışkan beyin yapısı gerektirir. Felsefe yapacak beyin, doğal sünger gibi olmalıdır. Çünkü onun içerisinde bir aktivite bulunmaktadır.

Triloji (Trilogy); Üçü Birarada Yargı, Hüküm ve İnfaz

Canlıların beyni; üçleme (triloji) adı verilen otomatik olarak; “yargı, hüküm ve infaz” üçü bir arada sistemiyle çalışır. Beyin yeni bir veri ile karşılaştığında otomatik olarak; yargılar, hüküm verir ve infaz eder. Ondan sonra veriyi uygun görürse beyne girdi yapar. Fakat insan, canlılardan farklı olmalıdır. Otomatik değil, beşeri düşünme yaparak bu üç işlemi yapmalıdır. Beynini muhatabına karşı üçleme, yani yargı-hüküm-infaz sistemiyle çalıştıran kişi, animal düşünüyordur. Triloji, felsefenin en baş düşmanıdır. Felsefe, karşılaştığı hiçbir veriyi reddetmez, alır ve kendi eleştirel yöntemiyle irdeler. Felsefe, evrende var olan her şeyin mutlaka bir gerçeklik özünün var olduğu düşüncesindedir. Felsefe, din gibi, hüküm vermekle meşgul olmaz. Hüküm vermek, işin sonuna gelmiş olmak demektir. Gelişme bitmiş demektir. Felsefe, sonuca ulaşsa da, işin sonuna gelmiş olmayı kabul etmez. O, sürekli ilerleme amacındadır.

Protagonist ve Antagonist Savunma ve Saldırma

Bütün canlılar, av ve avcı endeksli doğal otomatik düşünme gereği savunmacı ve saldırmacı olmak üzere iki türlü davranış gösterir. Doğal düşünerek davranan insan da böyle ya protagonist veya antagonist ya da her ikisi birlikte davranır. Buna tümdengelimci düşünme çeşidi denilir. Bu düşünme çeşidinde sonuçlar önceden bellidir. O nedenle yeni sonuç bulmak amacıyla irdeleme yapılmaz, zorlama sonuç olan peşin hüküm savunulur, ona aykırı olan sonuçlara saldırılır. Böyle düşünme yapılarak felsefe yapılamaz. Felsefe ne savunma ne de saldırma şeklinde davranır. O,

tümevarım düşünme biçimini kullanır ve bu düşünme süresince edindiği bulguların götürdüğü zorunlu sonucu alır. Zorlama sonuç monte etmez.

Monistik Düşünme

Alternatifsizlik; Tek Boyutlu Düşünme

Doğal düşünmede her şey tekilci (monist)dir. Alternatife ve zıtlığa yer yoktur. Tek boyutlu düşünmedir. Bu durum, felsefe yapmaya en büyük engeldir. Felsefe, alternatifli ve zıtlı düşünme gerektirir. Kolektif düşünme biçimi monist olan toplumlardan filozof çıkmayacağı gibi, alternatif ve çoğulculuk gerektiren hiçbir şey de çıkmayacaktır. Orada çoğulculuk karakterine sahip demokrasi de olmayacaktır. Tekçiliğe dayalı ve alternatife karşı haramcılık, yasakçılık, olmazcılık gibi tavırlar, hep bu doğal monist düşünen beyin nedeniyledir. Tek tanrıcılık da doğal monist düşünmenin sonucudur. Felsefe, demokrasi gibi özgürcülüğün hiçbirisi doğmayacaktır. Sonuç olarak, mevcudun dışında değişme ve gelişme olmayacaktır. O nedenle, değişim ve gelişim isteyen toplumlar, öncelikle kolektif düşünme biçimini, doğal olandan çıkarıp insani düşünmeye geçirmeleri şarttır.

Kalıpsal, Klişe Düşünme

Beyin, doğası gereği, genlerde programlanan belirli kalıplarla düşünür. Kalıpsal düşünme, doğal ve klişe düşünmedir. Böyle düşünmede beynin hep sadece aynı nöronları, molekülleleri ve asitleri kullanılır. Beyin, kalıp kurmayı şöyle yapar; önce bazı düşünceler arasında doğru ya da yanlış ilişkiler kurar, sonra bu ilişkiler bir tür kalıpsal örüntü oluşturur. Örüntü, bazı sinir hücreleri (nöronlar) arasında bağın (sinaps) kurulması ile olur. Kurulan bu

bilgi ve düşünce örüntüsüne daha sonra kaynağı amigdala olan duygusal enerji yüklenir ve bu enerji onların çimento-sudur. Böylece artık beyinde bir düşünce kalıpları oluşmuş olur. Dış dünyaya bu düşünce kalıplarıyla tepkiler verilir. Kişilik yapıları da birer kalıptır aslında. Kalıplar, öğrenilecek şeyleri otomatik olarak seçme şansı verir ve zihnin kaostan kurtulmasını sağlar. Karşılaşılan durumlarda otomatik karar verme imkanı sunduğundan riski en az sonuçlara ulaşmayı mümkün kılar. Beyin bu kalıplarıyla seçimler yapar. Kalıplarına uyanı koşulsuz kabul eder, uymayanı koşulsuz reddeder. Bu kalıpsallık süreci, bedenin varlığını sürdürmek amacıyla beyin açısından zorunludur. Birbirinin tamamen benzeri iki kalıp yoktur ama her beyin benzer kalıpsalcı mekanizmalarla çalışır. Kalıpsal düşünme, aynı soruna tek çözüm üretir. İnsanın, kalıplarla düşünmemesi, aykırı düşünebilmesi gerekir. Aykırı düşünmemek, taklitçilik demektir.

Kalıplar, kapalı ve içedönük sistemlerdir. Dış gerçekliği değil, iç gerçekliği esas alır. İç gerçekliği korumak öncelikli işidir. Kalıpların belirlediği sınırlar içerisinde kesin doğruların bilindiğine inanılır. Neyin kabul ve neyin reddedileceği baştan belli olan bir “düşünme robotluğu”dur. Doğal düşünen insan da kalıpsal düşünür. İşte bu yüzden, doğal düşünen kişinin beşeri anlamda düşünme yapması çok zordur. Bütün düşünmeler, mutlaka bir fikir üretmek amacıyla yapılırlar. Fikir üretmeyen düşünme, düşünme değildir.

Kısayolcu Olmak

Doğal beyin, enerji tüketimini azalttığından amacına en kısa yoldan ulaşmayı ister. Kalıplar, beyin açısından çeşitli avantajlar sağlar. Bu nedenle kalıpsal düşünmeyi

yeğler. Bütün canlıların doğal bedenleri, hedeflerine en kestirme yoldan ulaşmaya yönelik programlıdır. Bir doğal canlı olan insanın doğal bedeni de böyledir. Önyargıların, ideolojilerin ve inançların kökü bu kalıpsal düşünmedir. Beşeri düşünmeyip doğal düşünen insanlar, kalıpsal düşünür, kısayolcu ve kestirmeci davranırlar. Otomatik bir tepki sistemi kullanır. Kısayolcu ve kestirmeci düşünen kişi, uzun ve dolambaçlı düşünme gerektiren felsefe yapamaz.

Bölünmüş Beyin (*Split Brain*) ve Bilim Monolitik (*Monolythic*) Tek Boyutlu Düşünme

Felsefe yapmaya bir diğer engel, beyni parçasal yani bölünmüş (*split brain*) kullanmaktır. Beyni parçasal bilim kullanır. Felsefe yapmak ise, beyni bütüncül (*unified brain*) kullanmayı gerektirir. Beyin, doğal olarak, lobsal parçasal çalışır. Beyni parçasal kullanmak, bilim yapmada kullanılır. O nedenle bölünmüş beyni kullanır. Beyin bölünmesi; beyin loblarının hatta hemisferlerinin kendi başlarına çalışmasıdır. Lobsal bölünmüş beyinle düşünme, av ve avcı endeksli tek boyutlu (*monolitik*) doğal düşünmedir. Her lob, aldığı veriyi, kendi hemisferiyle parçasal değerlendirir. Tek lobla ve hemisferle düşünür. Kişinin beyninin sağ ya da sol yarımküresi, öbürünün haberi olmaksızın davranır.

Beyni, parçasal kullanan insan, iradesinin bir kısmını kendisinde tutması ve bir kısmını da başkasına vermesidir. Bu durumda hangi konular kişinin, hangileri başkasının iradesinin yetki alanına girdiği belirsizdir. Kişiyi, irade konusunda iki arada bir derede ve karmaşada kalma (*ambivalence, ambiguity*) haline getirir. Bu irade şizofrenisi durumuna felsefede “bölünmüş beyin (*split brain*)” adı verilir.

Beyninin bütün loblarını eşgüdümlü çalıştıracak düşünme yapmayıp sadece mesela görme işlemiyle meşgul olan kişi, görme lobunun bir hemisferini çalıştırarak yaşaması nede-niyle bölünmüş beyin sahibi olur. Alternatifli düşünemez. Dogmatik düşünme de, tek boyutlu düşündüğünden ve alternatifli düşünemediğinden bölünmüş beyni kullanır. Bölünmüş beyin ile felsefe yapılamaz.

0-6 Yaş Arasında Oluşan Bilinç Bilincin Oluşması

İnsan yavrusunun bilinci, 0-6 yaş aralığındaki bebeklik ve ilk çocukluk evresinde oluşur. Bu dönemde hedefini canlandıran kişiliği şekillenir, hedef çizgisi kesinleşir ve kendi kesin yönünü belirler. İleriki yaşamında bu hedefine ulaşmak için çalışır. Bundan itibaren bireyin algılamaları, hedefin belirlediği yaşam çizgisini mecburen izler. Beyin, 0-6 yaş aralığında edindiği tüm deneyimleri ve duyguları ayırt etmeksizin birleştirip yorumlar ve kaydeder. Bunlar görsel, işitsel ve duyuşsal olarak kaydedilir. Daha sonra ömrü boyunca edineceği deneyimleri, bu evrede edindiği jürivari çekirdek inançlar ile mukayese ve test eder, ona uygun gördüklerini alır. Bu işlem, sonraki yaşamın, çekirdek inançlarla doğrulanması olayıdır. 6 yaşından sonra, farklı deneyim ve duygularla karşılaştığı zaman hiç düşünmeden, edinilmiş bilinç ile bir genelleme yapar. İşte bu dönemde oluşan bilinç, eğer düşünmeye düşman ise, bu durum, felsefe yapmaya en büyük engel teşkil edecektir. O nedenle, kolektif bilinci, düşünmeye karşı olan toplumlar-da filozof çok zor çıkacaktır. Eğer kişi, bu oluşan bilincini kendisi çaba göstererek değiştirmezse, profesör olsa dahi, düşünme ve felsefe yapamayacaktır.

FELSEFE YAPMAYA GEREKLİ DÜŞÜNME

Beşeri-Hümünal Sistematik Düşünme

Felsefe yapmada gerekli olan düşünme, hümünal düşünmedir. Hümünal düşünme; beşeri akıl olan “logos”la yapılır. Bu düşünme; beşeri zihinde yapılan anlama, anlam yükleme, problem çözme ve karar verme mekanizmasıdır. Akıl, düşünme işlemini yöneten aygıttır. Düşünme; akıllı, akıl da düşünme yetisini geliştirir. Dolayısıyla düşünmek-sizin akıllı geliştirmek mümkün değildir. Akıllı geliştirmek-sizin felsefi fikir üretilemez. Duyularla elde edilen veriler, akıl tarafından biçimlenmeksizin bilgi oluşmaz.

İnsan demek; insanlığın ürettiği sistemli beşeri düşünmeyi yapan demektir. Bu nedenle insan olabilmek için her insanın sistemli beşeri düşünme yapması şarttır. Heidegger (1889-1976), “İnsanı, düşünebilen varlık” olarak adlandırır. Şöyle der: “Varlık, doğru şekilde düşünmeyi ister ve gerektirir. Ne kadar düşünüyorsak o kadar insanız. Düşünmek, kendi doğamız kadar varlığın doğasını da tanımaktır. Düşünme; bir şeyin özündekini görmektir.” (Martin Heidegger, “Was Heisst Denken? Düşünmek Ne Demektir?”)

Beşeri sistematik düşünme; insanlığın ürettiği mantık disiplininin belirlediği kurallarla ve metotla yapılır. Bu belli genel kurallar ile birlikte belirli bir yöntem çerçevesinde düşünme yapılarak fikirler üretilir. Ayrıca üretilen fikirlerin, belirlenmiş bu mantık kurallarına göre bir araya getirilerek açıklanmaları gerekir. Eğer fikirler bu kurallara ve yönetime bağlı kalınarak ifade ediliyorsa, “düşünsel sistemlilik” gerçekleşmiş demektir. İşte bunun adı “sistematik düşünme”dir. Sistematiklik; fikirlerde ‘iç tutarlılığı’ sağlar. Sistematiklik yoksa düşünce, genellikle, “eklektik (derme, çatma)” ve “sübjektif (kişisel)” karakterdedir. Sis-

temli düşünmede; bir amaca ve hedefe yönelik olarak, bilinenden yola çıkıp mantıklı işlemler yaparak bilinmeyene ulaşmak ve onu açıklığa kavuşturmak vardır.

Hiyerarşi, Dikey Çalışma Tümevarım

Doğal beyin, hiyerarşik çalışır. Hiyerarşi; belli bir lob veya duyu organı organizasyonunun, kendi içerisinde kortekse doğru aşağıdan yukarı tümevarımsal çalışmasıdır. Yani geçişli (*re-entrant*) biçimde birbirleriyle bağlantılı nöronları devreye sokan fiziksel bir durumdur. Hiyerarşik olarak; molekülden hücreye, hücreden nöron ağlarına basamak basamak yükselerek, gittikçe daha “soyutlaşır” ve neticede dile başvurma noktasına gelir. Beyin; dil aracılığıyla genel ve özgül özellikleri yalıtır ve yansıtır. Tutum ve davranışların planlanması, yani yönelimsellik (niyet) için prefrontal korteksi de içeren yukarı doğru daha yüksek organizasyon seviyelerini devreye sokar. Beyin, böyle tümevarım bir entegrasyon yöntemiyle çalışarak algılar. Bu, bir hiyerarşik örgütleniştir.

Yaratıcı Düşünme

Beynin, fikir yaratıcılık özelliği vardır. Bu özelliğini kullanma sayesinde her canlı, yeni fikirler üretme ve geliştirme yeteneğine sahip olur. O da, ilerleme (*progres*)ye götürür. Yaratıcılığı sürekli yaptırmak, beyinde nöronların kesintisiz ve kademeli (*graduel*) çalışmalarına neden olur. Fail-insan, gerekirse sonradan değiştirmek üzere sadece bilgi toplamakla yetinmez; beynin yaratıcılık özelliği sayesinde daha başlangıcından itibaren onu yorumlar, biçimlendirir, kendi eylem hedeflerini ve anlam dünyasını kurar, oluşturur. Zihinsel operasyonlar sayesinde davranışlarla nöronal modeller kurma girişimi arasında sinerji

kuruluyor. Beynin yapısal organizasyonu ile fonksiyonları arasında korelasyon vardır. İşte insan, beşeri düşünme işleminde, beynin bu yetilerini kullanmaktadır.

Felsefe yapabilmek, yaratıcı düşünme işlemini gerektirir. Eleştirel düşünmenin tamamlayıcısı olan yaratıcı düşünme; yeni olgu, obje ve olayların, süreçlerin, kavramların ortaya çıkmasını sağlayan düşünme işlemidir. Mevcut önermelerle yeni önermeler arasında bağ kurarak yeni fikir üretmektir. Her yeni şey, iki mevcut şeyin bağ kurarak tepkimeye, yani evliliğe girmesi sonucu üçüncü bir ürünün üremesiyle üretilir. Yaratıcı düşünme yaparak, yeni fikirler üretmek için kullanılabilecek düşünme teknikleri arasında; “beyin fırtınası (*brainstorming*)”, mecazî (*metaphoric*) düşünme gösterilebilir. Yaratıcı düşünme, beyne prodüksiyon ve reproduksiyon işlemi yaptırmakla gerçekleşir.

Akıl Yürütme

Beyin, bilgisayarın yöntemi olan “girdi-çıktı” şemasına göre işleyen bir mekanizmaya sahiptir. Beyinde, kendisine iletilen her doğal veri üzerinde mutlaka bir çeşit doğal akıl yürütme ile düşünme yaparak değerlendirme ve algılama oluşur. Görme yetisi bile, beynin, uzaklık konusunda belli bir akıl yürütmesi ve deneyimi olmaksızın görme işlemini gerçekleştirmez ve düşünmesiz görme, ilgiyi çekmez. Beyin, anlam verme ile çalışır. Fakat beyin, sadece duyu organları tarafından uyarıldığı zaman etkin (aktif) değildir. Düşünürken, bir hareket planlarken, iştirken, algılarken, hayal kurarken veya yaratırken olduğu gibi, sürekli olarak kendiliğinden önemli iç düşünme etkinliklerinin olduğu bir yerdir. Beyin, böylece verileri sınamış oluyor; anlam veriyor. Beyin sürekli her şeye anlam yüklemekle meşguldür. Anlam üretir. Bu, bir çeşit anlam prodüksiyonu ve repro-

düksiyonudur. Anlamı olmayan şeylere de anlam verme kabiliyeti vardır. Bu tür anlam verme etkinlikleri, uyanıkken olduğu gibi uykudayken de yürür. Anlam vermeler dünyaya yansıtılacak tasarımları kurmak, geliştirmek ve organize etmek için temel hammadde işlevi görmek anlamında önemli rol oynarlar. Böylelikle geleceğe, dış ve iç dünyalarda meydana gelecek olaylara ilişkin öngörülerde bulunulmasını sağlarlar. Falcılar, kahinler beynin bu kendiliğinden anlam verme iç etkinlik yetisini kullanırlar.

Prodüksiyon, Reprodüksiyon; Kompozisyon Tepkimeye Girmek

Beynin, bu prodüksiyon özelliği sayesinde, yeni fikirler ve projeler üretme ve geliştirme yeteneğine sahip olur. Bu işleyiş tarzında beyin; edindiği verileri ürettiği ürünlerle tepkimeye sokarak düşünür, bir takım tasarımlar üretir. Bunlar eylemden önce gelir, eylemi “önceler”, kasıtlı ve istemli diye nitelenen bir projeyi sabitleştirir, kendi dünyası olarak kurar, oluşturur ve yeni fikirler üretir. Beyin, prodüksiyon özelliği sayesinde daha başlangıcından itibaren verileri yorumlar, biçimlendirir. Zihnin düşünsel operasyonları sayesinde davranışlarla nöronal modeller kurma girişimi arasında sinerji kuruluyor. O da, ilerlemeye (*progress*)ye götürür. Beynin yapısal organizasyonu fonksiyonları arasında korelasyon vardır. Ürettiği ürünlerden, reprodüksiyon özelliği sayesinde, yeni fikirler üretir.

Felsefe yapmak isteyen kişinin, beynin prodüksiyon ve reprodüksiyon yetisini olabildiğince çok kullanması gerekir. Beyin, ürettiği yeni fikirlerin kompozisyonlarını yapar. Bu ürettiği fikirleri diğer verilerle birlikte kullanıp reprodüksiyon yaparak tekrar yeni sonuçlar üretir. Bu işleyiş tarzında beyin, bir takım tasarımlar üretir ki, bunlar ey-

lemiden önce gelir, eylemi “önceler”, kasıtlı ve istemli diye nitelenen bir projeyi sabitleştirir. Yaratıcılık, basit de olsa canlılarda, ama çok gelişmiş hali insanda yeni fikir yaratıcılığıyla tamamlanır. Yeni fikirler üretmenin kökeninde, beyindeki bilişsel yani bilme ile ilgili, zihinsel ve duyuşsal (nöronal) alanlarda kendiliğinden çeşitlenmeler vardır. Bu yaratıcılık kavramı, insan türü için tipik bir özelliktir. Bu yeti, belki de, hayvan türlerinde de rastlanan “araştırmacı davranış” adı verilebilecek özellikten türemektedir.

Beynin algı bölümünde de, gerçekleşen bir dizi biyokimyasal tepkime ve bu tepkimeler sonucunda, bazı kimyasal olan fikir ürünleri elde edilir. Beyin, kimyasal sistemi gereği, kaydettiği verileri işler ve işlediği verilerden bilgi üretir. “Düşünce (fikir)” adı verilen ürün; beyindeki hücrelere ulaşan elektrokimyasal uyarın sinyallere verilen biyokimyasal tepkilerin ve tepkimelerin ürünüdür. Bir düşünce üretmek, biyokimyasal olarak beyin hücrelerinin uyarılması ve bu uyarılma sonucunda belirli bir tepkinin ürün olarak oluşması demektir. Bu kimyasal sonuçlardan biri, mesela ağzın sulanmasının uyarılmasıdır. Ağzın, yemi almadan önce sulanması, salya üretimini artırır ve besinin parçalanmasını sağlar.

Dikey Düşünme

“Dikey düşünme; verilen bilgiden hareketle, mantıksal çözüme çalışmaktır.”

Yeni bir şey üretmede katkısı olan bir diğer düşünme çeşidi, dikey düşünmedir. Dikey düşünme; konunun sınırları içerisinde aşağı ve yukarı doğru doğrusal ve seçici bir düşünme yöntemidir. Konuyu, içinden enine boyuna düşünmedir. Bir şeyi oluşturan içerik parçaların birbirleriyle olan bağları, dikey düşünme yaparak tespit edilir. Uygun

sorular sorarak yapılır. Bir aşama iyice tanınarak bir diğerine geçilir. Bu aşamada, mantıksal çözümleme yoktur. Çünkü o; mantıksal düşünme biçimine karşı geliştirilmiş alternatif düşünmedir.

Yatay Düşünme

Yatay düşünme, bir şeyi tanımada, asıl konu ile ilgili değil, onun paralelinde mücavir (komşu) alanları düşünmektir. Düşünmeyi, asıl konudan başka konuya çevirmektir. Mücavir başka şeyleri düşünmeler, asıl konu hakkında yaratıcı düşünceler doğurur. Aynı zamanda zihnin rahatlamasını ve dinlenmesini sağlar. Asıl konudan bir süre uzaklaşmak, yani yatay düşünmek o konudaki çıkmazı gidebilir ve akla yeni çözümler getirebilir. Çünkü bu sırada beyin, snapsları devreye sokarak, konu ile ilgili hafızadaki olabildiğince geçişler yapıp, bağlar kurup bütün bilgileri değerlendirir. Mesela; sistematik düşünme konusunda çalışma yaparken, ona mücavir konu olan felsefe nasıl yapılır konusu da çalışılırsa, bu iki çalışma tepkimeye girerek birbirlerine katkısı olur.

Aykırı Düşünme, Alternatifçilik Çok Boyutlu Düşünme

Aykırı düşünme ya da "lateral" düşünme; aynı konuya birden fazla alternatif üretmek ile ilgili bir kavramdır. Çok boyutlu düşünmedir. Merak etmek ve kalıplarının dışına çıkmak, yenilik ve farklılık yaratmak demektir. Aykırı düşünme, gelişmenin olmazsa olmaz şartıdır ve beyni geliştirir, çünkü farklı zihinsel ilişki ağları kurmasına neden olur. Birbirleri ile ilgili olmayan iki kavram, diğer ağların da katkıda bulunması ile yeni bir fikir olarak ortaya çıkarır. Yeni bir fikir üretmek, beynin tüm katmanlarını kullan-

makla gerçekleşir. Çünkü farklı fikirlerin bulunduğu beyin katmanları birbirleriyle bağ kurarak çalışır.

İlişki ve Bağ Kurma

“Doğal beyin, girdileri birbirine sistemli bağlayarak düşünür.”

Felsefe, çalıştığı konunun bağlarını bulmaktır. Çünkü bütün varlığı, ilişki ve bağ kurmak meydana getirir. Evrendeki bütün doğal malzemelerin birbirleriyle bağ kurması sonucunda varlık oluşabiliyor. Biyolojik hayat ve varlık, nöronal bağ kurmakla gerçekleşir. Beden, bir bütün olarak bütün moleküllerinin birbirleriyle olan bağları ile var olur. Aynı kanun, beyin için de geçerlidir. Beyin nöronları birbirleriyle ve nöronlar da ayrıca kendi içlerindeki malzemeyle bağ ve ilişki kurarak çalışırlar. Beyin, durmaksızın bağ kurar. Dışarıdan hiç veri almaması, hatta “karanlıkta” kalması, mesela görme çalışmasına engel değildir. Yüz milyonlarca veriyi anında değerlendirir. Yalnızca gözlerden her an on milyon dolayında bit’in (en küçük veri parçası) beyine ulaştığı tahmin ediliyor. Bu bağ kurma ilkesi, her şeyde geçerli olan bir doğal kanundur. Aynı bağ kurma kanunu, insanın insani hayatı için de geçerlidir. İnsani hayat ve varlık da, ilişki ve bağ kurmak demektir. Kendisiyle, başkalarıyla, çevresiyle, tanrısıyla velhasıl bütün varlıkla ilişki kurarak vardır. İki ilişki birbiriyle bağ kurarak üçüncü ilişkiyi üretir. Felsefe, bütünü oluşturan parçalar arasındaki bağları bulmaktır.

Kaydedilen verilerin nöronları, birbirleriyle kontak kurarlar. Bilgiyi, sinir uçları olan bu nöronların birbirleriyle kontak kurmalarıyla üretir. Beyinde ne kadar çok çeşitli bilgi varsa o kadar çok kontak kurulur ve o kadar çok çeşitli bilgi üretilir. Doğal beyin, bu işlemi sadece beş duyu

organlarıyla aldığı maddi-somut verilerle basit şekilde yapar. İnsan, maddi olanların yanı sıra maddi olmayan ve beyne yabancı anlamsal yani manasal-idesel veriler beyne vermektedir. Böylece insan beyni, diğer canlıların üretemediği bilgiler üretir. İnsan beyninin zihinsel çapını belirleyen şey, bu farklı veri verme ve bilgi üretme durumudur. İnsan, beyne verdiği verilerle istediği şekilde beyni yönlendirebilir.

Bağıntı (Correlation)

Her bir bütünü, parçaların birbirleriyle olan bağıntıları oluşturur. Parçalar arasındaki ilişkilerin tümüne “bağıntı” denir. Bütün ile onun parçaları arasındaki bağsal ilişki, bütünün kendi parçalarının bir toplamıdır. Bağıntıların toplamı, bir sistemin yapısını oluşturur. Düşünme olayının başlangıcında, alınan verilere ait algıların bağlarının zihinde canlandırılması aşaması vardır. Canlandırma, hayal etmekle olur. Hayallerin işlenmesi, “tasarım”ları oluşturur.

Kendiliğindenlik

Bedendeki moleküler zerrecikler, kendiliğinden hareket etme yetisine sahiptirler ve ederler. Kendiliğinden etkinlikler, bütün canlıların sinir hücrelerinin hepsinde vardır. Kendiliğinden hareket için iyonların, zarından geçişini kontrol eden birkaç komütatör-molekül yeterlidir. Bu moleküller, yumuşakçaların veya böceklerin “mikro-beyinlerinde” bile bulunur. Ama insanın dahil olduğu omurgalıların beyinlerinde daha boldurlar. Canlıların hepsi yeni durumlara karşı bu moleküllerle çözüm üretirler. O nedenle kişinin, beyne gerekli düşünme ivmesini vermesi yeterlidir. Gerisinin gereğini beynin kendisi kendiliğinden yapacaktır.

Yansıtıcılık (*Reflexion, Projection*)

Ürünleri Açıklamak

Beynin işleyiş stili, “yansıtıcı (*refleksif, projektif*)” bir sistem olarak düşünülüyor. Beyin, yansıtıcılık özelliği sayesinde, ürettiği fikirsel ürünleri, kendi eylem hedeflerini ve anlam taleplerini dışarıya yansıtır. Aslında beynin dışarıda da yine içidir. Yansıtması, beyindeki inhibasyon sistemi sayesinde kontrollü ve denetimli yapılabilmektedir. Kişi, sarhoş olduğunda işte bu inhibasyon devre dışı kaldığından kontrol ve denetleme yok olur, insan, hafızasındaki her şeyi kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde dışarı yansıtır. Düşünme işlemiyle, beyne fikir üretimi sağlanması suretiyle yansıtıcılığı beyne sürekli yaptırmak, beyinde nöronların kesintisiz ve kademeli (*graduel*) çalışmalarına neden olur. Beyin, edindiği ve işlediği veriler üzerinde kendi sonuçsal varsayımlarını yapar, ürün üretir. Ürünlerini, kendisinde saklamaz. Bunları, açıklamak amacıyla, sürekli olarak dış dünyaya yansıtır. Yansıtma tezgahı, sergisi ya da ekranı olarak kullandığı bu dış dünya neresidir? Ürünleri, genellikle fikirsel ve görseldir. Fikirleri akla, rüyaları ise görüntüye getirir.

Akla Getirmek

İlham; Fikirsel Teşhir

Beyin, ürettiği fikirsel sonuç ürünlerini, yansıtma özelliği nedeniyle, insanın aklına getirir. Sürekli çalıştığı ve sonuçlar ürettiği sürekli yeni fikirler gelir. Aslında ilham ya da esin adı verilen duyum, beynin, hafızasında bulunan malzemeyi işleyip akla getirdiği üründür. Esin (*ilham*); içe doğan yaratıcı fikirdir. Kişi, ilhamı, birdenbire içine ya da aklına kendiliğinden doğan doğaçlama fikir olarak bilir. Fakat kişiye göre kendiliğindendir ama beyne göre kendi-

liğinden değildir, kısa sürede ya da aniden olsa da beynin, karmaşık işlemler sonucu ürettiği kendi ürünüdür. Her kişinin bilişsel (*cognitive*) yapısı farklıdır ve kendisine özgüdür. O nedenle ilhamlar ve rüyalar, kişilere özgü, öznedir.

Rüyalar **Görsel Teşhir**

Beyin, uyanıkken yaptığı bütün işlemlerin aynısını kişi uykuda iken de yapar. Çünkü beyin hiç uyumaz. Görsel ürünlerini dışarı yansıtma yolu rüyalardır. Rüya; beynin, edindiği bütün kayıtları, kişi uykuda iken gözden geçirmesi; analiz etmesi, eleştirmesi, elekleme, sonra düşünme işlemiyle sentez yaparak sentezsel sonuç üretmesidir. Beyin, hafızasında kayıtlı olmayan hiçbir veriyi kullanmaz. Beyin, bizim ona verdiğimiz fikirler, bizden habersiz onun beş duyu organıyla yaptığı alımlar, kendiliğinden yaptığı düşünceler, bizim aklımıza getirdiğimiz ve biz getirmeyip ve bizden habersiz aklın kendisinin akla getirdiği verileri işler. Beynin rüya üretme malzeme kaynağı kendi hafızasıdır, içseldir, dışarıdan bir merkez yani dışsal değildir. Beyin, rüya kompozisyonu yaparken kareler arasında yaptığı bağlantılar, yine kişinin, o malzemeyi beyne verirken farkında olarak ya da olmayarak kurmuş olduğu bağlantılardır. Yine beyin, rüya üretirken de, kaydetmiş olduğu, kişinin farkında olmaksızın kullandığı düşünme yöntemini ve bilişsel yapısını kullanır.

Beynin bu kişiye özel olması nedeniyle, bir kişinin rüya yorumu, başkaları için geçerli değildir. Herkes, kendi rüyasını yorumlayabilir. Kişi, kendi rüyalarını yorumlamak istiyorsa; kendisine özgü düşünme yöntemi, bilişsel sistemi, zevkleri ve nefretleri, nelere önem verdiği gibi durumlarını tanıması gerekir. Çünkü beyin, bu özellikleri dikkate

alarak rüyaları kompoze etmektedir. Neticede rüya, beynin ürünlerinin, beynin içindeki dışa yansıtılması işlemidir. Beynin, sorumlu olduğu biyolojik vücudun varlığını sürdürmesi üzerine yönetim işlemi yapmak sorumluluğu vardır. Beyne giren bütün verileri, önce vücudun varlığı için bir avcı ya da av olup olmadığını karara bağlamak ve ona göre gereğini bedene yaptırma talimatını vermekle görevlidir.

Düşünen insan, beynin uykuda rüya ile yaptığı işlemi, uyanık iken de beyne yaptırıyor demektir. Yani insan, beynin, uykudaki rüya yetisini, uyanık iken de kullanarak ona düşünme işlemi yaptırmaktadır. Düşünür **John Steinbeck** (1902-1968) şöyle der: “Gece zor gelen bir sorunun, uyku komitesinin girişiyle sabah çözüldüğü çok görülmüştür.” Aslında beyin, düşünme işlemini kişi uykuda olmasından daha çok gece karanlığında yapmaktadır. Bu nedenle, uyanık olursa da, gece yarılarında insan aklına bazı ilhamlar gelmektedir.

Düşünme Jeneratörü

Beşeri düşünme, insan beyninde yabancı ve sığınmacı olduğundan sürekli devreye sokulması ve düşünmede egemen kılınması gereken bir düşünme jeneratörü gibidir. Bu nedenle hümunal düşünme egemen olmadığında davranışlar mutlaka animal düşünmenin egemenliğinde olacaktır. Bütün söz ve fiillerin motoru düşünme olduğundan beşeri düşünmeksizin söylenen söz ve yapılan fiil, mutlaka hormonlardan yani doğal akıldan kaynaklanacaktır. Animal aklın yönetmesi insanı animal yapar. Beşeri aklın, biyolojik aklı kontrol etmesi, insanı hümunal yapar. İnsanın, barbarlıktan ve vahşilikten medeniliğe tırmanarak evrilmesi, önce düşünme alanında olur. Bu nedenle her söz

ve fiili icra etmeden doğal aklının etkisinde davranmamak için, önce mutlaka bir saniye durup beşeri akli devreye sokup onunla düşünmek gerekir. Düşünerek hareket etme, aceleciliğe ve otomatik hareket etmeye yer bırakmaz. Halk tabiriyle “önce düşünmek sonra taşınmak gerekir.” Taşındıktan sonra düşünmenin bir faydası yoktur.

Bu düşünme; sıradan ve sistemli olmak üzere iki çeşittir. Sıradan olan düşünme genellikle duyguların insana yaptırdığı düşünmedir. Pragmatiktir, rasyonel değildir. Sistemli düşünmede rasyon egemen olduğundan rasyoneldir.

İki Düşünme Arasındaki Savaş Sofistik, Münafık Düşünme

İnsanın düşün dünyası, animal ve hümünal düşünme arasında bir savaş içerisindedir. Bu savaş, bir diğer ifade ile insandaki *a priori* (verili) animallik ile *a posteriori* (kazanımlı) hümünallik arasındaki savaştır. Nihayetinde insan demek, hayvansal bedenden, onun yapısına ve mekanizmasına çok ters ve yabancı olan, insan üretmeye çalışmaktır. Animal düşünme, insanda yerleşiktir. Bu düşünmeyi yapmak için insanın hiçbir eğitim almasına ve bir eylem yapmasına gerek yoktur. O, otomatik ve sürekli düşünür. Animal düşünme, hümünal düşünmeyi yabancı ve düşman olarak görür. Yabancı ve düşman gördüğü beşeri düşünmenin yapılmasını engellemeye çalışır. Doğal bedene yabancı olduğu ve ona yabancı bilgi malzemesi yüklediği için hümünal aklın düşünme yapması, hormonal akıl tarafından, kişinin dikkati sürekli dağıtılarak engellenmeye çalışılır. İşte insan, bütün sistemli bilgi ürünlerini bu yabancı olan beşeri akıl ile üretir. İşte filozofların, düşünme yapmada en büyük engeli bu biyolojik akıldır. Çünkü bu akıl, filozof beşeri düşünme yaptığı zaman dikkatini ora-

dan koparmak için dağıtmaya çalışır. Dikkat dağıtmasını ise, aklına çeşitli vesvese ve evham getirerek yapar. Bunu sofistlik ya da münafık adı verilen düşünme ile yaptırır. Münafıklık, koparmak, ayırmak ve bölmek demektir. Her bölücülük münafıklıktır.

Beşeri Düşünmenin Yararları Varlığı Anlamak, Anlamlandırmak

Düşünmenin gündelik hayatta da faydası vardır. En büyük faydası; olgu, obje ve olayı yani varlığı anlamak ve anlamlandırmaktır. Bir şeyi anlamak, onu olduğu gibi tanı-
maktır. Onu tanımak ona, doğru davranmayı ve onu doğru kullanmayı doğurur ve yanlış yapılmasını önler. Gündelik hayatta da her söz ve fiili, mutlaka yapmadan önceden düşünerek yapmak gerekir. Düşünmeden yapılan her söz ve fiil, yapana ya da başkasına problem açar.

Düşünür Üretmek

“Düşünürler, bir toplumun kafa katmanıdır.”

Bilim dahil her alanda icatları, düşünürler yapar. O nedenle icat yapmak ve gelişmek isteyen toplumlar, öncelikle düşünür üretmek zorundadırlar. Milattan önceki bin yılda üretilen ilk sistematik bilim olan doğa bilimini doğuranlar, felsefe yapan bilimadamlarıdır. Düşünme işlemini yapan kişiler, az sayıda da olsalar, insanlık tarihi boyunca her toplumda her zaman mevcut olmuşlardır. İşte bu kişiler statükoyu, statik olan insanların aleyhine bozmuşlar ama insanlığı ileriye taşımışlardır. Düşünür üretmenin birinci faydası; önce yeni bir çağ üretmeleri, sonra da toplumların gelişebilmeleri ve çağlarını yakalayabilmeleri için, yapmaları gereken düşünmenin önündeki berzah gibi görünmeyen donukluk engelini çözümlmeleri ve onları çağdaşlaştı-

arak varlıklarını sürdürmelerini sağlamalarıdır. İkincisi, düşünmeyi topluma sevdirebilirler ve düşünmenin nasıl yapılacağını öğretirler. Üçüncü yararı; toplumsal sorunlara çağdaş düşünsel çözümler üretirler. Dördüncü yararı; topluma özgün kimlik üretirler ve onu yabancı fikirlere karşı korurlar. Beşinci ve asıl yararı, toplumlarının bekasını sağlarlar. Türkiye'nin düşünürü olmadığından toplum, özgün kimliksiz ve yabancı felsefelerle karşı korunmasız ve "beka" sorunu ile karşı karşıyadır.

Düşünür ve Türkiye

Türkiye, ne 2500 yıl önceki ilk antik ne de günümüzün modern filozofları gibi filozof neden üretmediği konusu üzerinde düşünmelidir. Türkiye'de bilim ve fikir icat edilememesinin nedeni, bilimle uğraşanların felsefe, yani sistematik düşünme yapmayı bilmemeleri ve kuram üretmemeleridir. Eğitim ve öğretim sistemimiz her kademede, düşünür üretmeye yönelik değildir. Hatta tam tersi, mevcut düşünürlüğü öldürmeye yöneliktir. Akademisyenlerden düşünür olmayı isteyen ve o yetenekte olan kişiler tespit edilip yetiştirilmeli, en üst düzey bürokratlara verilen maddi ve manevi olanaklar kendilerine verilmelidir. Böylece hiçbir hayat kaygısı ve özentisi olmaksızın hayatları boyunca düşünme işlemi yapabilsinler, düşünür olabilsinler ve toplumlarını Kıyamete kadar yaşatabilsinler. Bilim; laboratuvar ve kuram olmak üzere iki aşamada yapılır. Sadece laboratuvar aşamasını yapıp kuram yapmayan kişi, bilim insanı değil, laboranttır. Laborantlığın bilim sayıldığı ülkede bilim üretilemeyecektir. Türkiye'nin, felsefi fikir ve bilimsel bilgi icadı yapamamasının nedeni, düşünme işlemiyle kuram üretmemesidir.

Bütünleşmiş Beyin (*Unified Brain*) ve Felsefe Polilitik (*Polilythic*), Çok Boyutlu Düşünme

Felsefe, bütüncül bakıştır. Hem bir konuyu bütün olarak ele almak hem de beyni bütüncül kullanmaktır. Felsefeye göre beyin, uzay gibidir. Nasıl ki çok uzaklarda bulunan yıldızlara ulaşmak için uzayın hepsini kullanmak gerekiyorsa, felsefe de bir konunun en ücra noktasına nüfuz edebilmesi için beynin bütününe kullanmak zorundadır.

Felsefe yapabilmek için beyni bütüncül kullanmak gerekir. Beynin bütününe kullanmak da, zaten felsefe yapmakla mümkündür. Felsefe, beyni bütünleşmiş olarak kullanır. Çeşitli loblar ve lobların, sağda ve solda hemisferleri (bölümler, yarımküreler) vardır. Beynin lobları ve lobların hemisferleri arasındaki bilgi iletişimini sağlayan sinir ağları vardır. Her lobun yarımküresi vücudun bir tarafını kontrol eder ama bu kontrol tersinedir; yani sol yarımküre sağ tarafı, sağ yarımküre sol tarafı kontrol eder. Bunlar, "korpus kallosum (*corpus collosium*)" adı verilen kimyasallarla birbirleriyle bağlantı kurarlar. Lobları ve hemisferleri birbirine bağlamak ve hepsini bütün halinde kullanmak, korteksleri kullanmakla mümkün olur. Korteksleri kullanmak da düşünme işlemi yapmakla mümkün oluyor.

Her duyu organının lobunun düşünme işlemini yapan korteksi vardır. Mesela, göz lobunun korteksi, görme işleminin düşünmesini yapar. Bütün duyu organlarının kortekslerinin merkezi veya toplamı olan prefrontal korteks vardır. İşte bütüncül düşünme yapılırken, bu prefrontal korteks vasıtasıyla bütün lobların korteksleri kullanılmış ve böylece beyni bütüncül kullanmak mümkün olmuş oluyor. Beyni bütüncül kullanmak, düşünme işlemi yaparak bütün korteksleri kullanmakla mümkündür. Bütünleşmiş beyin, çok boyutlu düşünür. Felsefe yapabilmek için işte

alternatifli, çok boyutlu bütünleşmiş beyni kullanmak gerekir. Tek boyutlu kullanma ile felsefe yapılamaz.

Böylece beynin bütüncül çalışması sağlanır. Beynin bütüncül çalışması bütün kortekslerinin çalıştırılmasıyla olur. Bütünü kullanmak, düşünme işlemi yapmakla gerçekleşir. Düşünmek, beyindeki bütün korteksleri kullanmaktır. Doğal beyin, lobsal ve hemisfersel yani parçasal çalışır. Bilim lobsal, yani parçasal çalışır. Sadece Felsefe bütün lobların kortekslerini kullanarak bütüncül çalışır. Felsefe, bütün verilerin bağlarını bularak ve onları birbirlerine bağlayarak düşünür. Beyni bütün kullanmak, onu akışkan yapar. Kadim atasözü: “Kullanmayan kaybolur.” **Leslie Sherlin:** “Beynimizi ne kadar çok kullanırsak o kadar güçlü, kendisini uyarlayabilen esnek olur.”

İhtimalli Düşünme

**“Farklı düşünmek, farklı hareket etmek
(Thinking different, acting differently)”**

Ergenlik evresinde insan hipotetik düşünebilir; hipotez oluşturabilir ve test edebilir. Hipotez; varsayımdır. Sadece var olan somut bilgileri değil, olası farklı soyut ihtimalleri belirleyip bunları test etmektir. Hipotetik yani varsayımsal düşünme; olasılıklara dayalı ihtimallerle ve değişkenlerle düşünebilmedir. Bir olgu, obje ve olayı farklı açılardan değerlendirebilmedir. Yani olası çözüm yolları geliştirip bunları belirli bir düzene göre yapmayı sağlayan düşünme sürecidir. Bireyin, sahip olduğu mevcut kendi düşüncelerine saplanıp kalmaması, başka ihtimallerin de olabileceğini anlayıp düşünebilmesidir. Mesela; matematikte bir problemi hep aynı yolla çözmez, yeni başka yollar da bulup, benimseyebilir. Geleceğe yönelik planlar ve stratejiler yapabilmek, düşünme esnekliğini kazanabilme hep beşeri soyut

düşünme becerisi ile ilgilidir. Kavramlarla algılayabilme, sentezler ve çıkarımlar yapabilmedir. Felsefe yapabilmek, olabilecek bütün ihtimalleri düşünebilmeyi gerektirir.

İKİNCİ BÖLÜM

**BİLGİ ÇEŞİTLERİ
FELSEFENİN DİĞER DİSİPLİNLERLE İLİŞKİSİ
FELSEFE-BİLİM İLİŞKİSİ**

FELSEFİ BİLGİ ve FİKİR ÜRETME

“Bütün varlık, bağ kurmakla gerçekleşir.”

Neticede felsefe, fikir ve bilgi üretme işlemidir. Fikir ve bilgi, süje ile obje arasındaki ilişkide yapılan düşünmeden doğan üründür. Nesnelere yönelen özne, düşünerek bir zihinsel etkinlik gerçekleştirir. Bu etkinlik sonucu, kavramlara ve kavramlardan kalkarak çıkarımlara varır. İşte varılan son nokta fikri verir. Fikir üretme işleminin güzergahını bilmek gerekir.

Bilme

Düşünme, mevcut bilgiyi bilmekle başlar. O nedenle önce, bilmenin nasıllığını bilmek gerekir. Bilme; varlığın nesnel gerçekliğinin elde edilmesini dile getirir. Varlığın malzemelerini, mekanizmalarını, sistemlerini ve özellikle öğrenmektir. Gerçekliğin, insan düşüncesinde yansıyarak yeniden üretimidir. Kanı, şüphe ve inanma ifadelerinin karşıtı olarak da kullanılır. Bilme terimi; klasik felsefede, bir şeyi başka şeylerden ayıt edebilecek nitelikte öğrenme olarak tanımlanır. Bilme süreci sonunda bilgi edinilir.

Bilgi Üretme Süreci

Bilme etkinliği; özne ve nesne arasında oluşan bağ sürecidir. Böyle bir etkinliğin sonucunda ortaya çıkan ürüne “bilgi” ya da “fikir” adı verilir. Yani fikir ve bilgi, özne ve

nesne arasında kurulan bağdan çıkar. Süje ile nesne ya da nesne ile özneye arasında bilgi üretme sürecinde rol oynayan bağlara veya yollara “bilgi aktları” ya da “bilgi bağları” (*Information Acts*) denilir. Bunlar; duyum, algılama, düşünme, anlama (kavrama), sonuç çıkarımı ve açıklamadır.

1- Duyum Süreci (*Sensation Process*)

Bilgi üretme sürecinde ilk bağ duyumla başlar. Duyum; görme, duyma, koku alma, tat alma ve dokunmadan oluşan klasik beş duyu organıyla (*sense organs*) verilerle temas kurulmasıdır. Bu aşama, duyu organlarını harekete geçiren uyarıcıyla (*stimulant*) olur. Ardından, örneğin; görme ve duyma ile yapılan duyum işlemini sağlayan işlemler bütünü olan duyumsama (*sensation*) aşaması gelir. Ardından, duyu (*sense*) adı verilen, verileri algılama aşaması gelir. Sonra da, uyarıcıların duyu organları tarafından alınarak duyum sinirleriyle beyne iletilmesi sonucu duyum süreci (*sensation process*) başlar. Uyarıcıların, organizmayı etkileyebilmesi için belirli şiddet düzeyinde olması gerekir. Uyarıcıların, organizmayı etkilediği anda, organizma tarafından yapılan davranış olan tepki (*reaction*) oluşur.

Organizmanın bir uyarıcıyı almaya başladığı en alt ve artık alamadığı en üst sınır arasındaki bölüme, duyum eşiği (*sensation threshold*) denilir. Uyarıcıların, duyu organlarındaki sinirler yoluyla beyne ulaşması işlemidir duyum (*sensation*) süreci oluşur. Uyarıcıların, duyu organları aracılığıyla elektrik akımına (*impulse*) dönüştürülüp beyne ulaştırılmasıdır. Duyum, fizyolojik bir olaydır. İç veya dış dünyadan gelen uyarıların beyne ulaşmasıdır. Neticede, duyu organlarıyla başlayıp beyin korteksine kadar uzanan yol üzerindeki yapı ve sinir liflerinden oluşan bütünlük

olan duyuşal sistem (*sensory system*) tamamlanır. Bütün bu işlemin sonucunda beyinde duygu (*emotion*) ve izlenim (*impression*) ve tasarım (*image*) oluşur. Duygu, beyinde bir tasarımdır. Duyum, bir etkinin sonucudur. Örneğin sevinç bir duygudur, açlık ise bir duyumdur.

2- Algı ve Algılama (*Perception*)

Duyum sürecinden sonra algı durumu gerçekleşir. Algı; iç veya dış dünyadan gelen uyarılar olan beyne ulaşan duyumlara beynin anlam vermesi, onların tanınması demektir. Beyne ulaşan duyumların organize edilerek tanıma, anlama ve anlamlandırma işlemine algı denir. Algı; verinin alınması, işlenerek yorumlanması, seçilmesi ve düzenlenmesi işlemidir. Bir bilişsel süreçtir. Bu bilişsel kabiliyet, gündelik yaşantı ve felsefe yapabilmek için çok önemlidir. Çünkü anlamak onun sayesinde mümkündür.

Algıdan sonra algılama aşaması gerçekleşmelidir. Algılama; bir olgu, obje ve olayın varlığını anlamak, idrak etmek, bilincine varmaktır. İdrak etmek; kavramak demektir. Kavrama; bilenle anlaşılan arasında bir bağıntıdır. Duyumların beyinde anlam kazanması, yorumlanması ve tasarımılanmasıdır. Varlığın tanınması aşamasıdır. Kişinin, varlık dünyası ile bağ kurmasını sağlar. Algılama aktı ile elde edilen bilgiler, somut nesneler üzerinde yapılan duyu deneyleri sonucu elde edilir. Bir önermedeki bilgi, önce algılama aktı ile elde edilmiş bilgidir. Algılama, sınır sisteminin kompleks işlemlerine dayanır. Algılamanın yapıldığı alana, algılama alanı (*perception area*) adı verilir. Kişinin, belli bir anda, duyu organlarıyla edindiği her şey, o kişinin algı alanını oluşturmaktadır. Uyarıcılar farklı kişilerde farklı yorumlanır. Ayrıca aynı kişi bile, aynı uyarıcı verileri, değişik bakış açısına göre farklı anlamlandırabilir.

Herkesin algılaması farklı olacağından, tek kişinin algısı, herkese dayatılamaz.

Algının Dayanağı (*Basis of Perception*)

Algıları etkileyen beyinde bulunan daha önceki tüm verilere algının dayanağı denir. İnsanın algılama dayanağı, 0-6 yaş arasında edindiği bilincidir. İnsan, dış dünyayı olduğu gibi anlamlandırmaz. Daha önceden öğrenilmiş bilgiler ve yaşantılar, yani bilinci, algılamasına yön verir. Uyarıcılar, tek tek değil de organizeli, anlamlı ilişkiler bütünü halinde algılanır. Bu işlem, “algıda örgütlenme” olayıdır. Algının bu özelliği sayesinde veriler düzenli ve anlamlı olarak algılanır.

Dikkat (*Attention*)

Algısal seçimde en önemli işlev dikkattir. Dikkat, zihinsel düşünmenin, bir nokta üzerinde odaklanarak toplanması demektir. Dikkatin hangi uyarıcılar üzerinde yoğunlaşacağına ise, kısmen uyarıcıların yapısal özellikleri, kısmen de algılayan kişinin özellikleri belirler.

3- Düşünme (*Thinking*)

Bilgi üretme, algılanan veriler üzerinde düşünme işlemi yapmaktır. Hiçbir algı, üzerinde düşünme işlemi yapılmaksızın anlaşılmaz, öğrenilemez ve bilgisi üretilemez. Nesnel, somut, duyuşsal verilerin soyut, ideal ve gerçek üstü algıların oluşabildiği aktır. Düşünme aktı, sadece bilim ve felsefede değil, kişinin gündelik yaşantısında da yapılmalıdır. Düşünme; bir fikirden, zihinsel işlem yaparak başka bir fikir üretme işlemidir. Bir yargıya varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki bağlantılardan yararlanarak fikir üretmek, zihinsel yetiler oluşturmaktır.

Neticede düşünme, bir şeye ilişkin bilginin zihinde işlenmesinden ibarettir.

Düşünme sırasında beynin değişik bölgelerinde fizyolojik işlemler yapılır ve değişiklikler meydana gelir. Düşünme, her türden akıl yürütmenin yanı sıra, sezme veya düşünme şeklinde de tezahür edebilmektedir. Düşünceler, düşünen tarafından açıkça ortaya konduğunda, nesneler, kişiler, olgular ya da kavramlara ya da bunların meydana getirdiği daha karmaşık bütünlere ilişkin sembolik ifadeler biçimini almaktadır. Bu ifadeler ussal (rasyonel) olabildikleri gibi us dışı (irrasyonel) da olabilmektedir.

4- Anlamak (*Comprehension*)

Anlama aktı, düşünme ve algı aktlarının birbirleriyle etkileşime girmeleriyle oluşur. Düşünme işlemi; üzerinde çalışılan olgu, obje ve olayı anlamak içindir. Anlam; olgu, obje ve olaydan anlaşılan ve bunların hatırlattığı şeydir. Bir şeyin anlatmak istediği şeydir. Anlamak, bir şeyin anlamına vakıf olmaktır. Bilgi üretmek için, anlama bağı gereklidir. Çünkü neticede bilmek, anlamak ve varlığı beşeri akılla bütünüyle kavramak içindir. Bir şey kavranmaksızın öğrenilemez ve anlaşılamaz. Anlaşılmaksızın bir bilgi üretilemez. Herhangi bir şeyin kavranarak bilinmesidir. Bir şeyi kavramak demek, bir gerçekliği tüm boyutlarıyla zihinde anlamak demektir. Gerçekleşen bir olgunun anlamının kavranmasıdır. Kavrama, bilenle anlaşılan arasında bir bağıdır.

İmgeleme (*Imagery, Imagination*) ve İmge (*Image*)

İmgeleme (imajinasyon); bir şeyi, zihinde canlandırma işlemidir. Kısaca, zihinsel görüntüdür. Bu işlem, imge üretmek içindir. İmge; olgu, obje ve olayın kişinin zihnine

yansıyan ve zihnindeki temsili, tasarımı, işareti, benzeri, genel görünüşü, izlenimi ve imajıdır. Zihinde belirli bir nesne için tasarlanan düşüncedir. Nesne ve olayların zihindeki izleridir. Daha önce algılanan olgu, obje ve olayların zihinde yeniden canlandırılması da olabilir. Bütün düşünme, imgelemekten (imagining) ibarettir. Düşünürken, durumların imgelerini ya da imajlarını (*image*) oluşturmaktır. İmge; kendiliğinden veya kişi tarafından yapılır.

İmgeleme Araçları

Hayal (*Passive Imagination*)

İmgeleme araçlarından biri hayaldir. Hayal; pasif imgeleme, imajinasyondur. Bir şeyin zihinde kendiliğinden beliren ve canlanan düşünce ve imgedir. Hayal, bir anlamda düşünmedir. Ama beynin kendiliğinden yaptığı edilgen, pasif düşünmedir. Soyut bir şeydir. Çünkü beş duyu organı ile algılanmaz.

Tahayyül (*Active Imagination*)

Tahayyül; hayal etme eylemi demektir. Aktif imajinasyon, imgelemedir. Etkin hayal kurmadır. İnsanın, kendisi yöneterek aktif yaptığı hayali düşünmedir. Zihinsel görüntüler oluşturabilme yetisidir. Kişinin kendisinin yöneterek hayal kurması, kurgulamasıdır. Roman yazarları kahramanlarını, karakterlerini ve olaylarını tahayyülle kurgularlar.

5- Sonuç Çıkarımı (*Inference*)

Neticede bilgi veya fikir çıkarımı yapılır. Çıkarım; bir fikirden sonuç mahiyetinde bir başka fikir üretmektir. Sonuç çıkarabilmek için, öncüllerin doğru ve mantıksal tutarlılıkla birbiriyle ilişkili olmaları gerekir. Doğru bir sonuca;

ancak doğru olan öncüllerle ve "içeriğin mantıksal sağlam-
lığı" ile varılabilir.

6- Açıklama (Explanation)

Düşünülmüş, algılanmış, anlaşılmış, kavranmış ve im-
gesi yapılmış olan hakkında üretilen düşüncenin ne ol-
duğunu ve ne olmadığına dair bilgileri ortaya koymadır.
Öznenin, nesne hakkında edindiği bilgileri, nedenleri,
gerekçeleri ve kanıtlarıyla birlikte anlamasını adım adım
çıkarım yaparak açıklamasıdır. Olgı, obje ve olayı anlam-
landırmaktır. Neticede açıklama, fikir ve bilgi üretiminin
son aşamasıdır. Açıklama aşaması ile fikir üretme işlemi
sona ermektedir.

Simge ve Sembol

Açıklama, fikirlerin, sembol ve simgelerle ifade edilme-
sidir. Simge ve sembol eşanımlıdır. En temel anlamı ile bir
simge yoluyla bir kavramın betimlenmesidir. Sembollerin
başında dil ve yazı gelmektedir. İfadeleri meydana getir-
mek için kullanılan standart sembollere ve bu sembollerin
kullanımına ilişkin kurallara dil denilmektedir. Ancak fi-
kirlerin ifadesi için tek sembolik araç dil değildir: Resim,
hareketli görüntü, ses, mimik ya da beden hareketleri (jest-
ler) de düşünceleri ifade etmekte kullanılan sembollerdir.

BİLGİ ÇEŞİTLERİ

Felsefe, bütün varlıklarla ilgili bütün konuları içerir ve
onlar hakkında fikir, hatta bilgi üretir. Varlık; çok boyutlu,
çok yönlü olduğundan bilgi; ait olduğu alanı, elde edili-
şi, özne-nesne ilişkisi ve bilgi aktı açısından çeşitli türlere
ayrılır. Böylece; felsefi bilgi, gündelik bilgi, bilimsel bilgi,
sanat bilgisi ve dini bilgi gibi, konuları, yöntemleri ve açık-

lama tarzları olarak birbirinden farklı bilgi türleri ortaya çıkmaktadır. Felsefi bilgiyi anlamak amacıyla insanın ürettiği bu bilgi türlerini ele alalım.

1- Gündelik bilgi

Günlük yaşam içinde; tecrübeye ve pratiğe dayanan bilgilerdir. Bu bilginin kaynağı, yaşantının kendisidir. Önce pratik gelir, teorisi yoktur. “Önce taşın, sonra düşün,” demektir. Yaşanılan fiziksel ve toplumsal çevrenin egemenliğinde üretildiğinden toplumlara göre kültürel farklılıklar taşır. Hatta herkese göre farklı olur; çünkü herkesin deneyimleri, yaşantıları, faydası, çıkarı birbirinden ayrıdır. Herkesin üzerinde anlaşılabileceği tek bir gündelik bilgi doğrusu bulmak olanaksızdır. Bilimsel temelleri, genel-geçer özelliği yoktur. Bu nedenle de gündelik bilgiler felsefenin ana konusunu oluşturmazlar.

Gündelik hayatta, gündelik deneylerle elde edildiğinden bilinçli ve sistemli bir araştırma sonucu elde edilmez. Amaç, pratik ihtiyaçları kolaylıkla ve kısa yoldan karşılamaktır. Günlük yaşamı kolaylaştırıcı özellik taşır. Fayda sağladığı sürece doğru kabul edilir. Doğruluğu kesin değildir. Doğru olduğunda ise bu, belirli bir zaman içinde algılanan doğruluktur. Bu bilgiler kültürden kültüre değişebilir. Bazen bilimsel bilgilere ve teknik bilgilere temel oluşturabilirler. Deneyimlerden doğduğu için genellikle çıplak beş duyu organıyla elde edilen duyum sürecine dayanır. Rastlantısal, kulaktan dolma elde edilir.

Belirli bir yönetime dayanılarak edinilmiş bir bilgi olmadığından düzensiz bilgi olarak adlandırılır. Kişisel deneyimlere bağlı olarak edinildiğinden öznel, sübjektiftir. Sübjektif olduğundan çok ve farklı yöntemlerle elde edilir. Gündelik bilgiye ulaşılmasına yarayan genel-geçer tek

bir yöntem yoktur. Bu bilginin elde edilmesinde izlenen yöntem, daha çok iki olay arasındaki analoji türüdür. Nedenliliği, akıl yürütme temeline değil, sezgiye dayalıdır. Nedenlilik ilkesine dayanmaz; neden-sonuç ilişkisi yoktur. Sonuçları kesin değildir. Bu bilgilerde, bir çeşit neden-sonuç ilişkileri bulunsa da zorunluluk ve ölçü yoktur. Neden-sonuç ilişkileri gelişigüzel kurulur. Bireysel olduğundan ve genel-geçer olmadıklarından herkesi bağlayıcı değildir.

Gündelik Bilginin Felsefi Açıdan Önemi

Bilimsel ve felsefi metodun belirlendiği 18. asra kadar ki devirlerde üretilen bütün fikir ve bilgi, hatta bilimsel adı verilen bilgiler dahi genellikle gündelik bilgi sınıfına girer ve onun özelliklerini taşır. Gündelik bilginin felsefe açısından önemi; felsefi düşünmenin boğuşacağı malzeme üretmiş olmasıdır. İnsanlığın sahip olduğu en eski bilgi çeşididir. MÖ. binden itibaren ilk felsefe çıkana kadarki bilgi üretme yolu idi. Tüm olumsuzluklarına karşın gündelik bilgiler, binlerce yıl, insanların teknik bilgi ihtiyacını karşılamışlardır.

2- Dinsel bilgi

Gündelik bilginin bir parçası dinsel bilgidir. Bilgi elde etme metodu yoktur. Fizik yasalarının ötesinde bir bilgi olduğu için metafizik (fizikötesi) bilgi olarak değerlendirilir. Tanrıdan kaynaklandığı söylenir. Vahye dayanır, ilahi kaynaklı olduğu iddia edildiğinden; deney, gözlem ve ölçme yapmaz. Bütün soruların sorulmuş ve bütün cevapların vahiy yoluyla verilmiş olduğunu kabul eder. Normatiftir, yani kural koyar. Tümüyle öznelidir. O nedenle sadece sahibini bağlayıcıdır, başkalarına geçerli evrensel değildir. Din-

sel bilgi, kendisine inanılırsa vardır. İnanç esasına dayanan bilgi olduğundan dogmatiktir; eleştiriye ve şüpheye kapalıdır. Dogma; değişmez, tartışılmaz, kendilerinden kuşku duyulamazdır. Bu açıdan, din bilgileri mutlaklıktır. Mutlaklık; hiçbir koşula bağlı olmayan, her türlü denetimin dışında kalan, sınırsız olandır. Ancak mutlaklık, o inanç sistemine inananlar için geçerlidir. Tüm mutlaklık iddialarına karşın, din bilgisi de görelidir. Din bilgisinin kendisine göre bir çeşit sistemi vardır, ama mantıksal sistematik değildir.

3- Teknik bilgi

Teknik bilgi; adını; “alet ve beceri” anlamına gelen Grekçe “*techne*” sözcüğünden alır. Araç gereç, alet yapmak ve kullanımı ile ilgili bilgidir. Sadece somut varlık alanına aittir. Amacı, insanın temel gereksinimlerini karşılamak ve yaşamını kolaylaştırmak için araç-gereç üretmektir. Gündelik ve bilimsel bilginin, pratiğe dönüştürülmesidir. Kendisine dayanılarak bir ürünün üretilebileceği bilgidir. Birlikli (kümülatif) ilerler. Anlamak değil, üretim ve pratik amaçlıdır. Bir aletin nasıl yapılacağını gösterir. Kendisini düzeltici ve yenileyicidir, eleştiriye açıktır. İki türdür.

a- Gündelik bilgiye dayalı teknik bilgi

İnsanın gündelik yaşantısındaki tecrübelerle dayanarak, deneme-yanılma yoluyla araç gereç yapmasıdır. Gündelik bilgileri kullanarak el becerisi ile yapılan çeşitli araç veya gereçlerdir. Taş balta, toprak kap, tahta kaşık yapımı gündelik teknik örneklerdir. Eski çağlardan beridir kullanılıyor.

b- Bilimsel bilgiye dayalı teknik bilgi, Teknoloji

Eğer tekniğin temelinde bilimsel bilgi olursa, bilime dayalı teknik, yani teknoloji adını alır. Bilimsel teoriyi pratiğe

dönüştürür. Bilimsel bilgilerden yararlanarak araç gereç yapılması ile ilgili bilgidir. Alet bilimi demek olan “Teknoloji” böyle bir bilimsel teknik bilgidir. Artık çağımızda işte bu bilimsel teknik bilgi kullanılıyor. Çağdaş tekniğin, önce bilimi, sonra aleti üretiliyor. Artık teknik bilgi, yaşantılar ve deneyimlerden çok, sistemli akla ve düşünmeye dayanır. Otomobil üretimi, bilgisayar, uzay araçlarının üretimi vb. bilimsel bilgiye dayalı tekniktir. Başlangıçta teknik bilgi, sadece gündelik bilgiye dayanıyordu. Günümüzde ise teknik, çoğunlukla bilimsel bilginin ürünüdür. Bu nedenle bilim ve teknik birbirinden ayrılamaz bir bütünlük içerisindedir. Sürekli birbirlerine bağlıdırlar, aralarında karşılıklı etkileşim vardır.

4- Bilimsel bilgi

Bilimsel bilgi; var olan varlıklar hakkında elde edilen bilgidir. Bu tanım, doğa bilimleri için geçerlidir. Bir de lojik bilimsel bilgi vardır. Lojik bilim; var olmayan olgu, obje ve olay üretmek için akılla üretilir. Teknik bilgiden farklı olarak, uygulama bilgisi değil, teorik bilgidir. Bilim insanı, nesneye “onu bilmek için bilmek” amacı ile yönelir. Bir bilginin bilimsel olmasının ölçütü, bilimsel yöntemli olmasıdır. Bilimsel yöntem; deneye, gözleme, akla ve mantığa dayalı değildir. Nedensellik ilkesini kullanarak olgular üzerinde hipotezler üretir ve bunları deneyle sınar. Deneysel testleri geçen hipotezler, bilimsel bilgi olma vasfını kazanır ve bilimsel yasa olur. Bilimsel bilginin özellikleri; objektif, sistemli, düzenli, tutarlı ve eleştiriye açık olmaktır. Nesnel olmasıdır; bireyden bireye değişmeyip herkes için aynıdır, evrenseldir, akla ve mantığa dayalıdır. Aksine kanıt gösterildiği zaman geçerliliğini yitirebilir. Bilimin bu özellikleri, bilimi; din, mantık, matematik, felsefe, meta-

fizik, sanat gibi diğ er bilme biçimlerinden ayırt eder. Bir bilimsel çalışma, kendisinden önceli çalışmalara dayanarak ve onu geliştirerek, yani birikimli ilerler, kümülatiftir. Olayların gelecekte olabilme koşullarını önceden söyler; geleceğe ilişkin öngörü ( ondeyi)de bulunur.

5- Sanat Bilgisi

Sanat bilgisi; sanatçı ile onun yöneldiği nesne arasındaki bağdan doğan bir bilgidir. Sanatı, diğer bilgi türlerinden ayıran en önemli özelliği, sanatçının kullandığı ifade aracının farklı olmasıdır. Diğer bilgi türleri, ifade için; kelime ve terimleri kullanır. Buna karşın sanatçı; sesi, rengi ve maddenin çeşitli şekillerini kavrayarak kullanır. Bu kavrama gücü, bilimden ve felsefeden farklıdır, yani nesneye ve akla dayanmaz. Akıl ilkeleri kullanılarak, akıl yürütme yolu ile ulaşılan bir bilgi değildir. Duygulara, coşkulara, yaratıcı düşünmeye, hayal gücüne ve sezgiye dayanır. Yetenek ve yaratıcılık gerektirir. Sanat eseri özneldir, sanatçının i  dünyasını yansıtır. Sanat; insanın, güzeli arama, bulma veya yaratma sürecini anlatan bir etkinliktir. Sanat bilgisinde özneyi nesneye yönelten şey, "güzellik" arayışdır. Sanatçı, nesnesine y onelererek onu algılar ve kendisine özgü bir biçimde ifade eder. Sanatın, nesnelere ilişkin mutlaka doğru bilgiler vermek gibi bir amacı yoktur. Akıl ilkeleri kullanılarak, akıl yürütme yolu ile ulaşılan bir bilgi değildir. Sanatsal bilgi, belirli bir yönteme bağlı sistemli değildir.

6- Metafizik Bilgi

İnsan aklının; Tanrı, ruh,  l ms z l k, evrenin kökeni gibi bilinmeyen ve doğa ötesi konularla ilgili sorularını konu edinir. Felsefenin en genel alanı sayılır. Metafizik-

sel çözümler, bilimsel koşulları yerine getiremedikleri için bilimsel nitelik taşımazlar. Mantık kurallarını uygulamadıklarından dolayı da felsefi sayılmazlar. Sistemsiz düşünme ürünüdür. Metodu yoktur. Metafizik sistemler, varlık hakkında gerçek bilgiler verme amacını güderler. Ancak bu bilgiler çoğu defa gözlem ve deney verilerine dayalı bir akıl yürütmeye değil, spekülatif düşünme yoluyla elde edilirler.

FELSEFENİN DİĞER DİSİPLİNLERLE İLİŞKİSİ

Felsefenin genelde bütün bilgi disiplinleriyle sıkı ve doğrudan ilişkisi vardır. Fakat özellikle din, bilim, felsefe ve sanat gibi bilgi türleri ile yakından ilişkilidir. Çünkü bunların hepsi, aslında aynı varlık dünyasını anlamaya, anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışır.

Felsefe-Sanat İlişkisi

Felsefenin ilişki halinde bulunduğu bir disiplin sanattır. Her iki disiplin de; insanı ve evreni açıklamaya çalıştıklarından birçok açıdan benzerlik içerirler. İnsana ait bilgi türü olarak, yaratıcı düşünmenin ürünü olmalarından dolayı benzer amaçlar içerirler. Her ikisi de eleştiriye, yaratıcı zekaya dayanır. Fakat her ikisinin, kendilerine ait farklı özgül, özgün ve öznel bakış açıları vardır. Her ikisi de konuyu kendi özgün yöntemiyle sorgular, anlamlandırır ve yorumlar. Felsefe hakikati ararken, Sanat güzeli arar. Sanatta da, felsefe gibi, düşünme ve anlamlandırma vardır. Fakat sanatçı, düşünme işlemi ile duyguları okuyup sınırsız ifade gücünü kullanarak, maddi dünyaya, onun kendisinde bulunmadığına inanılan bir anlam katar. Öznelliği ve özgüllüğü çok fazla olan entelektüel etkinlik olarak sanat, yaratma etkinliğini gerçekleştirme sürecinde, felsefenin

aksine, doğrudan doğruya duygulara, sanatçının imgelem yetisine dayanır. Buna karşılık felsefi düşünme etkinliğinin doğası, büyük ölçüde varlık karşısında eleştirel bir tutum almayı ve varlığı aklın ışığında sorgulamayı öne alır.

Filozof; varlığı, bilimin verilerine, aklına ve mantığına göre kavramsal, mantıksal ve tümel açıklar. Sanat ise; bunu duygu ve hislerine göre anlatır. Güzellik ve hoşlanma ölçütü çerçevesinde imgeler. Sanatçı, kendi yaratıcı hayal ve düş gücüyle oluşturduğu gerçekliği veren eserler yaratmaya çalışır. Felsefe akla dayanırken, Sanat duygulara dayanır. Felsefe, her şeye yaptığı gibi, sanatı da eleştirir, sorgular, irdeler ve geliştirir.

Felsefe-Din İlişkisi

Din de, felsefe gibi, varlığı anlamlandırmakla ilgilenir. Fakat bu anlamlandırmayı, aşkın bir varlığın amaçlı ve yaratıcı eylemine dayandırarak yapar. Din; tanrıya bağlanmadır. Felsefe ile din, yöneldikleri amaç bakımından benzerdirler. İnsanı ve evreni açıklamaya çalışırlar. Temel olan şeylerin anlamını ve ne olduklarını anlamayı amaçlarlar. Fakat ilk felsefi düşünme dahi, daha sonraları "din" adı verilen mitolojik ve tanrısal fikirleri eleştirmekle ve sorgulayarak başlamıştır. Böylece mevcut mitolojik ve tanrısal düşünüşten bağımsız olmuştur. Felsefe dini kendi hizmetinde kullanmaz ama din, felsefeyi kendi hizmetinde kullanır. Nitekim Ortaçağ boyunca din, kendisini rasyonalize etmede ve akli temellendirmede yani kendi hizmetinde felsefeyi kullanılmıştır. Bu nedenle bu dönemde felsefe bağımsızlığını ve özgürlüğünü kaybetmiştir. Modern çağda ise, Felsefe yeniden ilk çıkışındaki anlamına ve özgürlüğüne geri dönmüş, salt insan aklının bir ürünü olmuştur. Artık felsefe, dinin hizmetinde kulla-

nılmıyor. Bilakis dinin kendisi, felsefe için incelenecek bir alan olmuştur.

Kullandıkları kaynak ve yöntem farklıdır. Felsefe, bilgi kaynağı olarak; insanın aklını, mantığını ve bilimi temel alır. Dinin bilgi kaynağının tanrı olduğu iddia edilir. Bütün bilgi, vahiy yoluyla ve Tanrının elçileriyle getirilen kutsal kitaplarda bulunur. Felsefe; eleştirel, kuşkucu ve akılcı, eleştirel ve sorgulayıcıdır. Verilen cevapları eleştirir, yeniden sorgular, bunlar arasında uygun olanı seçer. Aklın ve bilimin gelişmesine paralel olarak cevaplar üzerinde ya düzeltmeler yapar ya da yeni cevaplar ileri sürer. Din ise; söylemlerinde kuşkuya, eleştiriye ve sorgulamaya izin vermez, imkan tanımaz. Dinde bilgiler, inanç yoluyla mutlak, değişmez ve tek gerçeklik olarak kabul edilir hatta inanılır. Aslında dinin amacı, bir şeye ilişkin bilmek ve onu anlamak değildir. Dinde anlamak ve bilmek yerine “iman” vardır. İman; bir şeyi bilmeden ve anlamadan kabul etmektir. O nedenle din; bilgisini, gerekli akıl ve deney kanıtlarıyla desteklemez. İleri sürdüğü bilgilerin geçerliliğini ve gerçekliğini ispat etmez.

FELSEFE-BİLİM İLİŞKİSİ

Amaçları

Felsefeyle bilim; amaçları bakımından benzerdirler. Her ikisinin de amacı; evrende var olan olgu, obje ve olayı (3-O) tanımak ve tanımlamaktır. Hem felsefe hem de bilim; hazır bilgi ile yetinmeyip, mantık ilkeleri doğrultusunda tutarlı, doğru, genel, eleştiriye açık ve evrensel bilgiye ulaşmak isterler. Ne felsefe ne de bilim, eleştiri süzgecinden geçmemiş bir bilginin doğru olabileceğini ileri sürer. Bilgilerin yeterli ve gerekli akıl ve deney kanıtlarıyla desteklenmesi gerektiğini kendilerine temel ilke edinirler. Felsefeyle bi-

lim, amaçları bakımından birbirleriyle benzerlik taşırlar. Her ikisinin de amacı varlığı kavramak ve açıklamaktır. Her ikisi de hazır bilgi ile yetinmeyip, ortak amaçları doğrultusunda mantık ilkeleriyle tutarlı, doğru, genel, eleştiriye açık ve evrensel bilgiye ulaşmak isterler. Ne felsefe ne de bilim, eleştiri süzgecinden geçmemiş bir bilginin doğru olabileceğini ileri sürer. Bilgilerin, yeterli ve gerekli akıl ve deney kanıtlarıyla desteklenmesi gerektiğini kendilerine temel ilke edinirler. Felsefe ile bilim arasındaki amaçsal bir fark şudur: Felsefe ürettiği bilgide pratik bir yarar gözetmez. Onun işlevi, insanın bilgiye ulaşma arzusunu ve merakını gidermektir. Bilim ise; ürettiği bilgiyle doğaya egemen olmak, onu kendi çıkar ve istekleri doğrultusunda değiştirmek ister.

Metotları

Felsefe ve bilimin konusu ve amacı aynı olmasına rağmen, kullandıkları yöntemler farklıdır.

Bilim deney ve gözlem metodunu kullanır. Bilgilerin doğruluğunu olguya, maddeye, deneye ve gözleme yönelererek kanıtlar. Tümevarımsal (indüksiyon) akıl yürütme, deney ve gözlemle olgusal açıklar. Nesnel ve olgusal bilgi üretmeye çalışır, bulduğu bilgiyi sorgulamaz. Olguya, nesneye, deneye ve gözleme yönelerek bilgilerin doğruluklarını kanıtlar. Fakat neticede bilim, varlığı, deney ve gözlem yaparak tanımlar ama felsefe yoluyla anlamlı kılar. Felsefe, ulaştığı fikir ve bilgileri nesnelerle ve olgularla değil, kavramsal ve mantıksal kanıtlarla temellendirir. Kavramsal ve mantıksal açıklamalar yapar. Varlığı akıl yürütme ile tümdengelimsel (dedüksiyon) kavramsal açıklar. Doğru bilginin ne olduğunu ve kaynağını sorgular. Örneğin; Ankara ile İstanbul'un arasının kaç kilometre olduğunu,

ilgili bilim dalı tespit eder ve bu soru, bilimin sorusudur. Fakat “uzaklık” kavramının ne olduğu sorusu ve cevabı felsefenin konusudur. “Saat kaçtır” yerine, “zaman nedir” sorusu ile ilgilenir. Doğruluk ve hakikat gibi kavramların ne oldukları gibi sorular bilimlerin değil, felsefenin konularıdır.

Bütünü Tanımak

Bilim, parçasal çalışır. O nedenle bütünü değil de, yalnızca bir parçayı tanımlar. Bütünü tanımak ve tanımlamak için birleştirici yapıya sahip felsefe gereklidir. Dolayısıyla bilimlerin parça üzerine verdiklerini felsefe bütünleyerek tümü hakkında bilgiler öne sürer. Felsefe, bütün üzerinde sistematik düşünme işlemi yaparak bütünü oluşturan parçalar arasındaki ortak bağıntıları tespit ederek bütüncül kuramlar ortaya koyar.

Felsefe ve Bilim Yapma

Felsefenin tarih boyunca en fazla ilişkisinin bulunduğu disiplin bilimdir. İkisi de, insan aklının ürünüdür. Bilim tamamen felsefe ile yapılır. Felsefe yoksa bilim de yoktur. Felsefe, bilimin temeli ve tavanıdır. Felsefe, bilim yapmanın hem başında hem de sonunda gereklidir. Aristo, Sokrates, Eflatun, Descartes gibi bilim adamlarının tamamının filozof olması tesadüf değildir. Bu bilim adamlarının tamamının filozof olması bilimin temelinin ve devamının felsefe olmasındandır. Bu gibi sebeplerden dolayı bilim için felsefe önemlidir. Rönesans’a kadar bilim insanı, «filozof» olmakla eş değerdı. Bilim insanı yerine doğa filozofu tabiri kullanılmaktaydı. Batı, Rönesans’tan itibaren yaptığı Felsefe sayesinde geliştirdiği bilimler sonucunda, Sanayi Devrimi’ni yapmıştır. Bu devrim, Batılı ülkeleri, hem sosyal

ve ekonomik olarak geliştirip kalkındırmış hem de silah üstünlüğü sayesinde, Osmanlı Devleti ile girdikleri tüm savaşları kazandırmıştır.

Bilim felsefesine göre; bilimsel bilgi, temelde şu iki aşamalı bir süreç sonucu oluşur: Bilim yapma etkinliği süreci; “keşif evresi (*context of discovery, description*)” yani laboratuvar ve “gerekçelendirme evresi (*context of justification, prescription*)” olan açıklama ve tanımlama şeklinde iki aşamaya bölümlendirilir. Birinci aşaması; doğal duyu organlarıyla yapılan duyumsal, ikincisi ise; yapay akıl yürüterek muhakeme yoluyla yapılan mantıksal felsefi aşamadır. Bilimin tanımlama aşaması, insani aklın devreye girdiği aşama olduğundan, bilimsel deney ve gözlemlerden kuram yapma aşamasıdır. Kuram üretebilmek için sistematik felsefe yapmayı bilmek gerekir. Bulunan bulgular, ancak sistematik felsefe vasıtasıyla bilimsel kuram haline dönüştürülebilir. Laborantlık ve kuram adındaki iki aşama birlikte olmazsa bilim üremez. Kuram yapma ögesi olmazsa gözlem ve araştırma sadece laborantlık aşamasında kalır. Deney ve araştırma da olmaz ise, sistematik analizler kuru ve mesnetsiz felsefi usavurumlar olarak kalırlar. Bilim, gözlem ve deneyle birlikte akıl faaliyetinin bileşimi sonucu üretilir. Olgu, obje ve olayın içeriklerini bilen kişi, biliminsanı değil, bazı konularda bilgin olabilir. Biliminsanlığı, deney ve gözlem sonucu elde edilen bulgularla varlığı algılamamanın ardından, ötesine geçerek elde edilen verilerden kuramsal bilgi üretmektir.

Lojik Bilim Üretmek

Felsefenin bir diğer yararı, lojik bilim üretmesidir. Lojik bilim; beşeri akıl olan “logos” ile üretilen teorik bilim demektir. Genellikle, doğada bulunmayan olgu, obje ve olay

bilgisi icat etmektir. Matematik, Mantık ve onunla yapılan felsefe temel lojik disiplinlerdir. Sosyal bilimlerin bütünü lojik bilimdir. Lojik bilimlere, “loji (*logy*)” adı verilir ve Mİlattan sonra on sekizinci asırdan itibaren oluşmuşlardır. Doğada mevcut olan verili (*a priori*) değil, sonradan üretimli (*a posteriori*), yapay bilimsel bilgilerdir. Mesela motor, otomobil, elektrik, televizyon ve internet gibi teknoların yanı sıra siyasal sistem demokrasi, sosyal yapı ulus bu tür icatlardır. Özellikle çağımızda insan hayatı, insanın logos ile düşünerek ürettiği lojik bilimlerin ürünleri ile dönmektedir. Teknoloji, bu lojik bilimlerin sadece bir tanesidir. Düşünme işlemi yapıp aklının mevcut çapını genişletemeyenler, lojik icatlar yapamayacaklardır. Çağımızda varlığını sürdürmek isteyen toplumlar, logosla lojik bilgi üreten biliminsanları ve düşünürler yetiştirmek zorundadırlar. Lojik bilim üretmek ancak felsefe ile mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FELSEFENİN DOĞUŞU
FELSEFE YAPMANIN AMACI

FELSEFENİN DOĞUŞU

İnsanlığın Düşünsel Evrimi

İnsanlığın Antropolojik beşeri zihinsel gelişimi, bir insan yavrusunun beşeri zihinsel gelişim güzergahı ile hemen hemen aynılık gösterdiği görülmektedir. İnsan bedeninin biyolojik embriyolojisinin evrimine paralel olarak beşeri düşünsel zihni de sosyal evrim geçirerek geliştiği gibi, insanlık düşünsel evrim geçirerek gelişmiştir. (Sosyal Antropolojinin kurucusu J. George Fraser, “İnsan, Tanrı, Ölüm”.) İnsanlığın çağlar boyunca geçirdiği zihinsel evrimi, çocuğun evreler süresince geçirdiği zihinsel gelişimini andıran bir şemaya benzer. İkisinin de potansiyeli aşama aşama gerçekleşmiştir. Gelişme halindeki insanlık, merdiven çıkan bir kişi gibidir. İsviçreli psikolog ve düşünür **Jean Piaget** (1896-1980)’in teorisine göre; çocukta düşünme ve dil gelişimi, evrelerden geçerek oluşmuştur. Bilişsel gelişimi ise; doğumundan başlayarak anlama, yorumlama ve öğrenme biçiminde hem nitelik hem de içerik açısından giderek yetkinleştiği bir sürece işaret eder. İnsanlık, bir insan gibi, günümüze kadar geçirdiği düşünsel evreleri göreceğiz.

İnsanlığın Geçirdiği Düşünme Evreleri

Antropolojik analiz, bize, insanlığın, on iki çeşit düşünme evresinden geçerek çağımıza geldiğini göstermektedir.

Bunlar; biyolojik düşünme, ki bedende sürekli vardır. Sihirsel düşünme, 5 milyon yıldır vardır. Mitolojik düşünme, 50 bin yıl önce üretilen düşünme aşamasıdır. MÖ. 10 binlerde tanrısal düşünmeyi icat etmiştir. MÖ binli yıllarda felsefi düşünmeyi icat etmiştir. Bu aşamaya kadar insanlık, sistemsiz düşünme yapmıştır. Ancak felsefi düşünme ile sistemli düşünmeye geçmiştir. MS. 3-18. asırlar arasında dinsel düşünme yapmıştır. Tanrısal ve dinsel düşünme farklıdır. 18. asırda akılcı düşünmeye geçmiştir. 19. asırda bilimsel düşünme üretilmiştir. 20. asırda akılcı ve bilimsel düşünme vardır. 21. asırda lojik ve dijital düşünmeyi üretmiştir. İşte biz bu kitabımızda felsefi düşünmenin nasıl yapıldığı konusunu ele alacağız.

İlk Felsefenin Doğuşu; Antik Felsefe Tanrısal Düşünmeden Çıkış

İnsanlık, milyonlarca yıl, sistemsiz düşünme yaparak varlığını sürdürmüştür. MÖ. 1000 yıllarından itibaren insanlık, sistemli düşünmeye ilk kez felsefi düşünme ile başlamış, mitolojik-tanrısal düşünmenin içinden doğmuştur. Felsefi düşünmenin doğuşuna kadarki devirlerde insanlık düşüncelerini mitoslarla anlatmıştır. Muthos veya mithos; efsane, masal anlamına gelir. İnsanlık, binlerce yıl, varlık üzerinde düşünerek sorular sormuş ve mitoslara dökülen çözümler bulmuştur. Varlığı, çıplak beş duyu organlarıyla elde edilen veriler üzerinde sistemsiz akılla yapılan düşünme ile izah etmişlerdir. Mitolojik bilgi, gerçeği ifade etmeyen bilgidir. Muthoslara dayanan mitolojide ortaya konan açıklama; evrende ve dünyada olup bitenleri, pek çok özellikleriyle insana benzeyen tanrıların marifet ve eylemleriyle izah eden bir açıklamadır.

Mevcuda Meydan Okuma

Teoloji bilmeksizin felsefe yapılamaz.

Felsefe, her zaman, sorgulama ve eleştirme ile mevcuda meydan okumaktır. İlk filozoflar, insanlığın milyonlarca yıl kullandığı sistemsiz düşünmeye ve bu sürede ürettiği, tanrısal inanç niteliği kazanmış mevcut fikir ve bilgilere ilk kez meydan okumakla ortaya çıkmışlardır. İlk Felsefi düşünme, tanrısal düşünmenin içinden çıkmıştır. Tanrısal düşünme, ondan önceki mitolojik düşünmenin ürettiği kişici düşünme idi. Her olayın yapıcılığı, Tanrıya dayandırılıyordu. “Evreni kim yaptı?” şeklinde sadece “kim” sorusu sorulurdu. Her şeyin nedeni, tanrının kişiliğinde aranmaktaydı. Doğa olaylarının meydana gelmesi, tanrılara bağlanırdı. Örneğin, şimşek çakması, Tanrıların, insanlara sinirlenmesi olarak yorumlanır, bağırıp çağırıp yeryüzüne mızraklar fırlatması olarak algılanırdı. Yani filozoflar, mevcut teolojiye meydan okumuşlardı. Yani dönemlerinin teolojik bilgilerini biliyorlardı. Özellikle tanrısal toplumlarda teoloji bilmeksizin felsefe yapılamaz. Çünkü teolojik bilgilere meydan okunamaz.

Somut Maddeci Düşünme

İlk Filozof Thales (MÖ 624-546)

İlk filozof, Thales görülmektedir. O, MÖ. 6. yüzyılda, Türkiye’nin Ege kıyılarında Milet (Türkiye’de Aydın ili Didim İlçesi)’te doğmuştur. Dolayısıyla ilk felsefenin karakterini o belirlemiştir. İlk felsefe, somut maddeci doğa felsefesidir. O, “Evren, ilk ana maddesi (arkhe-töz)nin ne olduğu ve ilk ana maddeden varlığın çeşitliliği nasıl oluştuğu sorularına ilk kez mitolojik-tanrısal düşünüşün dışında felsefi bir yanıt aramıştır. Thales’in felsefe tarihindeki önemi; evrenin nasıl oluştuğuna ait görüşlerinden çok, bu konuyu ele alış biçimidir.

İlk felsefe ile birlikte, “nedir ve nasıl” soruları ilk kez sorulmuştur. İşte bu sorular, ilk felsefenin başlangıcıdır. Thales; doğa olaylarının, tanrı gibi, doğaüstü güç ve nedenler gibi dış faktörlerle değil de, doğal iç dinamik ve nedenleriyle açıklanması gerektiğini ortaya koyan ilk kişidir. Doğa olaylarının gerçekleşmesini olgusal bir nedende aramıştır. Bu duruma mantıklı bir açıklama getirmeye çalışmıştır. “Nedensellik” ilkesini getirmiştir. Böylece doğadaki olayların, mitoslarda anlatıldığı gibi, tanrıların hiddetiyle izah edilmesine son vermiştir. Varlığın meydana gelişini, doğa-üstü bir olay olmaktan çıkarmış, doğal bir olay yapmıştır. Kanıtlanmamış mitos masallar yerlerini kanıtlanmış kuramlara, dogmalar yerlerini akla bırakmıştır. Bu düşünmenin felsefe olarak nitelendirilmesinin temel nedeni, bu düşünme sisteminin sorgulayıcı ve eleştirel olmasıdır.

Felsefi düşünme ile birlikte, düşünüş biçiminde laik düşünme de doğmuştur. Yani o zamana kadar egemen olan tanrısal denilen; değişmez, kesin doğru dogmalaştırılan bilgilere meydan okunmuş ve bu bilgilerin dışında bilgi üretilmiştir. Düşünme ve bilme; rahip, peygamber, büyücü ve keramet sahiplerinin tekelinden çıkarılmış sistematik insan aklına bırakılmıştır.

İlk Felsefi düşünme, yalnızca beşeri sistematik akla dayanan bir düşünme sistemidir. Daha önceki düşünmeler de beşeri akılla yapılıyordu ama sistemli değildi, çünkü sistemi belirlenmemiştir. Felsefe ile birlikte, daha sonra mantık adı verilecek olan, düşünmeye sistem getirilmiştir. Bu felsefe “theoria”dır. Her şeyin olabildiğince bütün boyutlarını sistematik akılla kavramaya çalışmaktır. Akli olanla (rasyonel) akli olmayanı (irrasyonel) ayırt etmektir, özünü ve ortak ilkelerini bulmaktır.

Felsefe Terimini İlk Kullanan Filozof

Pythagoras (Pisagor, İ.Ö. 6.yy)

Felsefe sözcüğü ilk kez, yine bu asırda, Antik Ege'deki Samos (Sisam) Adası'nda doğan matematikçi düşünür, Pythagoras (Pisagor, İ.Ö. 6.yy) tarafından kullanılmıştır. Pythagoras; dost ve sevgi anlamındaki "*phileo*" ve bilgi anlamındaki "*sophia*" sözcüklerini yan yana getirerek, "Bilgi dostu, sevgisi" anlamına gelen terimle kendisini ifade etmiştir. Çünkü ona göre, eksiksiz bilgelik (*sofia-sophia*) ancak tanrılara yakışır. İnsan ise sofia'nın yalnızca dostu olabilir. Yani felsefe, bilginin kendisi değil, "bilginin dostu" anlamını taşımaktadır.

Soyut İdeci Düşünme

Sokrates, Platon, Aristo

Maddeci felsefenin çıkışından iki asır sonra, Ege'nin öbür tarafında, Atina'da, soyut ideci felsefe doğmuştur. Bu felsefenin üreticileri; aralarında öğrenci-öğretmen bağı olan Sokrates (MÖ. 469-399), Platon (MÖ. 427-347) ve Aristoteles (MÖ. 384-322)'ten oluşan üç filozoftur.

Onlar, evrenin oluşumunun temelinde "düşünceyi" yani "ideyi" esas almışlardır. Evreni oluşturan ana maddeyi, cisimsel değil de soyut, akılsal veya kavramsal açıklamaya çalıştılar. Bu filozoflar, her ne kadar Atina tanrıları ile araları hoş değildi ise de; soyut bir tanrı fikrinin doğmasına katkıda bulundular.

İkinci Felsefenin Çıkışı

Ortaçağ Düşünmesi

MÖ altıncı asırda başlayan ilk felsefe, MS 3. asırdan itibaren 18. asra kadar sürecek olan "dinsel düşünme" dönemine girilmiştir. Böylece ortaçağ dinsel düşünmesi başlamış-

tır. O nedenle ortaçağda felsefeden değil dini düşünüşten, yine aynı şekilde filozoflardan değil dini düşünürlerin varlığından söz edilebilir. Bu dönemde, ilk felsefenin ürettiği fikir ve bilgi malzemesi, inancın ve dinin temellendirilmesi hizmetinde kullanılmıştır. Yani felsefe, dinin bir aracı durumuna getirilmiştir. Dini düşünürlerin amacı, dini yok edecek diye gördükleri felsefenin işini bitirmek idi. Fakat felsefe, din içerisinde kaybolmuş gibi görünürken, bu kayboluş aynı zamanda felsefenin din içinde saklanması ve korunmasını getirmiştir. Dini bitirmek amacıyla yapılan felsefe neticesinde gelişen akıl çapı içerisinde nihayetinde din düşüp kaybolmuştur. İşte varlığını böylece sürdüren felsefe, önce Rönesans'ı, ondan itibaren de modern bilimsel ve eleştirel felsefeyi doğurmuştur. Ortaçağ dinsel düşünmesinin genel özelliklerini tanıyabilmek için şu düşünürlerin eserlerine bakmak gerekir: Origenes, Augustinus, Boethius, Eriugena, Anselmus, Abelardus, Bonaventura, Büyük Albert, Aquino'lu St. Thomas, Dun Scotus, Roger Bacon ve Ockhamlı William.

Dinsel Düşünmeden Çıkış Modern Felsefe

Ortaçağ dinsel düşünüşü, modern felsefeyi doğurmuştur. Yani modern felsefe, dinin çocuğudur. İnsanlık, ortaçağ dinsel düşünüşten, modern felsefe sayesinde çıkmıştır. Tabi ki, ortaçağ boyunca Papalık bünyesinde görevli ama dinsel düşünürler arasında, gizli de olsa, felsefi eleştirel düşünme yapan din adamları vardı. Fakat onların düşünüşü, düşün alanında egemen değildi. İşte bunların felsefi tortuları sayesinde modern felsefe doğmuştur. Ortaçağ düşünüşü, kutsal kitap dogmalarına ve kiliseye tabi idi. Modern felsefe, salt akla dayalı olarak, dinsel metinlerden

özerk olan bir felsefedir. Başka bir deyişle, teolojiye bağlı, teolojinin hizmetinde olan bir felsefe iken, modern felsefe teolojiden tümüyle bağımsız olmuştur. Dinsel düşünüş, Tanrı merkezli iken, modern felsefe insan merkezlidir. Nitekim özellikle Rönesans ve Aydınlanma felsefesine damgasını vuran akım "hümanizm" dir. Modern felsefe, yöntem açısından da temelli bir değişikliğe uğramıştır. Buna göre, Ortaçağın skolastik tümdengelimsel tasım mantığı ve yöntemi yerine, tümdengelim ve tümevarımın sentezinden meydana gelen yeni bir yöntem benimsemiştir. İleride tümden tümevarıma geçmiştir.

FELSEFE YAPMANIN AMACI

Filozofların, felsefe yapmada temel olarak üç amacı vardır. a- Var olan olgu, obje ve olayı tanımak ve tanımlamak. b- Düşünme işlemi yaparak aklın mevcut çapını genişletmek. c- Aklın çapını genişleterek var olmayan olgu, obje ve olay yaratmaktır. Aslında felsefenin amacı üretilmiş mevcut bilgileri eleştirmek ve açıklığa kavuşturmadır. Ama bunun yanında var olmayan boyutlar üretmektir. Filozoflara göre, felsefenin amacı; eleştirmek ve sorgulamaktır. Sokrates, insanın sadece sorgulayarak hakikate ulaşabileceğini ifade etmiştir. Felsefi düşünmenin amacı, kesin ve nihai doğruyu ortaya koymak değildir. Nitekim hiçbir filozof doğruyu bulduğu ve söylediklerinin kesin ve son doğru oluşu iddiasında bulunmaz. Evrende maddi ve manevi, doğal ve yapay, olup bitenlerin gerisindeki ve içindeki gerçeğe inmek, ancak felsefe ile mümkün olur. En basit bir algıdan en karmaşık düşünme sistemine kadar her şey, sadece filozoflar tarafından enine boyuna ve derinlemesine irdelenir. O nedenle bütün konuları filozoflardan okumak gerekir.

Aklın Çapını Genişletmek Düşünmenin Durmasını Önlemek

Felsefenin temel amacı; düşünmenin durmasını önlemek ve böylece insanlığın akıl çapını sürekli genişletmektir. Felsefe, işlev bakımından hallaçlıkla benzerdir. Hallaç, pamuk döven yorgancıdır. Filozof, öncelikle, yorgancının çubuğu, yayı ve “ilat” adı verilen tokmağı ile vurarak keçeleşen pamuğu yumuşattığı gibi, akli yumuşatır ve ona akışkanlık kazandırır, aklın algılama çapını genişletir. Donuk ve durağan akıl hiçbir fikir üretemez. Durağan su birikintisi gibi ancak zararlı bakteri üretir. Çapı genişlemeyen akıl da mevcudun ilerisine geçemez. Felsefe yapmanın nihai amacı; insanlığın kendi ürünü olan teknolojik insanını, dünyasını ve evrenini yaratmaktır. Bunu başarabilmesi için bilimin çok daha gelişmesi gerekmektedir. Bilimin gelişmesi, sürekli felsefe yapmayı gerektirir. Çünkü felsefe, bilimin gittiği yolu açan dozerdir. O nedenle felsefe, düşünmenin durağanlığa girmesini ve beynin donuklaşmasını önlemek, onu akışkan ve seyyal yapmak, neticede kullanım alanını genişletmek ister.

İcat Yapmak

“Felsefe yoksa icat da yoktur.”

Düşünme işlemi yapmakla akışkanlaşan aklın mevcut çapı genişler. Aklın mevcut çapının genişlemesi bir sonraki aşamayı icat etmeyi sağlar. Çünkü aklın mevcut çapıyla mevcudun ilerisinde bir fikir icat etmek imkansızdır. Aklın çapını sadece düşünme işlemi genişletir. Nasıl ki insan midesi çok yemekle genişlerse, spor yaparak kasları gelişirse, insan akli da düşünme egzersizi ile genişler ve gelişir. Çapı gelişmemiş akıl, mevcudun ötesinde bir ilerleme sağlayamaz. Düşünmeyi yapan, beşeri akıl (logos)dır. Logosu

sürekli geliştirmek, kapasitesini arttırmak, çapını genişletmek şarttır. apı genişleyen logos, prodüksiyon yetisi nedeniyle, bir sonraki aşamayı kendisi otomatik olarak üretir. Özellikle ağımızın akli, düşünme ile çalışmaktadır. Günümüz hayatı, bu aklın icat ürünleriyle yürümektedir.

FELSEFE YAPMA ÇEŞİTLERİ

Filozoflar, teknik ve tematik olmak üzere genelde iki çeşit felsefe yaparlar.

Teknik Felsefe

Bir felsefe disiplini ve akımı üretmede kullanılır. Bu akımın; mahiyetini, amacını, yöntemini, ilgi alanlarını, kavramlarını, problemlerini belirlemektir. Yeni özgün bir felsefe disiplini meydana getirmektir. Bilim felsefesi, varlık felsefesi, idealizm, fenomenoloji, analitik felsefe gibi Felsefe disiplinleri üretmektir. Ya da bir bilimin felsefesini ortaya koymaktır. Mesela biyoloji felsefesi ve eğitim felsefesi böyledir. John Dewey, Rousseau, Piaget gibi filozoflar, Eğitim felsefesinin teknik temellerini oluşturmuşlardır. Yani Eğitim felsefesinde teknik felsefe yapmışlardır. Alfred Schütz (1899-1959), Fenomenolojik disiplinini kurmuş ve teknik bilgilerini oluşturmuştur. Aynı şekilde, Ludwig Wittgenstein, analitik felsefeyi kurmuştur.

Tematik, Uygulamalı Felsefe

Tematik demek, konusal demektir. Konu merkezlidir. Tematik felsefe, belli bir konu üzerinde felsefe işlemi uygulamaktır. Felsefi disiplinlerin perspektiflerinin, ilgili konulara uygulanmasıdır. Mesela, eğitim felsefesi perspektifini kullanarak, eğitimin bir konusu üzerinde felsefe yapmaktır. Yine mesela, bir konu üzerinde Fenomenolojinin yön-

temi uygulanarak felsefe yapmaktır. Mesela fizik konusu üzerinde fizik ya da başka felsefe yapmak, uygulamalı felsefedir. Zihin, konuşma, düşünme ve algı gibi herhangi bir konu üzerinde, onların ne olduklarını ortaya koymak ve anlaşılır olmalarını sağlamak amacıyla çeşitli felsefi disiplinler uygulanarak felsefe yapmaktır.

Olumlama ve Olumsuzlama

Filozoflar, aynı konuyu iki açıdan ele alarak felsefe yaparlar. Bunlardan biri; bir konuyu pozitif yani olumlama yönünden enine boyuna mantık kurallarını kullanarak akılla irdelemektir. Bir olgu, obje ve olayın mahiyetinin ne olduğunu felsefi yöntemle pozitif tespit etmeye çalışmaktır. Olumlama sonucunda ortaya ne çıkacağını görmektir. Diğeri; konuyu negatif yani olumsuzlama yönünden irdelemektir. Filozoflar, olumlama ile ele aldıkları bir konunun olumsuzlama ile ortaya ne çıkacağını görmek isterler. Akılla düşünme işlemi uygulayarak bir konunun negatif boyutunun ne olabileceğini tespit etmeye çalışmaktır. Bu nedenle bir felsefe metnini, filozofun kesin görüşleridir şeklinde almamak gerekir. Çünkü o filozof, bu metni olumlama mı yoksa olumsuzlama açısından mı ele aldığı bilinmiyordur.

Tıpcılık

Galenus (129-216)

Galenus; günümüz İzmir-Bergamalıdır. Antik Roma'nın en önemli hekimlerindendir. Deneysel fizyolojinin kurucusu ve Roma dünyasının ilk spor hekimi olarak kabul edilmiştir. Hekimlerin babası unvanını almıştır. Galen'in tıbbi görüşleri asırlar boyunca tıpta otorite olmuştur. Tıbbın yanı sıra, farmakoloji alanında da teoriler üretmiştir. "Erdemli Hekim, Filozof Olmalıdır (*Hoti ho Aristos Kai Filo-*

sofos)” adlı risalesinde şöyle demiştir: “Hekimlerin büyük kısmı, serveti erdemden üstün tuttuğundan, tıp insanın faydasına değil, mal kazanmaya yarar. Bu durumda kimse beceri sahibi bir hekim olamaz. Çünkü insanın hem zengin olması hem de tıpta yüksek mertebeye erişip şeref kazanması mümkün değildir. Birinden birini seçmesi lazımdır.”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**FELSEFE NEDİR
FELSEFİ BİLGİNİN ÖZELLİKLERİ
BEŞERİ AKIL**

FELSEFE NEDİR

“Felsefe, tanımak ve tanımlamak amacıyla düşünme yapma bilimidir.”

Beşeri aklın ortaya koyduğu en büyük ürün felsefedir. Bir beşeri düşünsel etkinliktir. İnsanın, beşeri sistematik ussal düşünme etkinliğinin en üst düzeyidir. Düşünme bilimi olarak adlandırılır. Kant’a göre Felsefe; insan aklının son hedeflerini gösteren tam bir bilgelik fikridir. Filozof, yeni ve farklı bilgilere, düşüncelere, sonuçlara varan ve bu sonuçları ifade etmek için yeni tanımlar ve yeni bilgi üreten kişidir. Varlığı anlamak ancak filozofların felsefelerini okumakla mümkündür. Çünkü varlığın her çeşidi üzerinde düşünme işlemini sadece filozoflar yapmaktadır. Onlardan başka bu konular üzerinde düşünme yapan yoktur.

Felsefe; şeylerin anlaşılabilirliği için sonsuz düşünmeyi biteviye kullanmaktır. Felsefe; ruhun en yüksek anlama yetisidir. Her şeyin üstünde ve sürekli bir haz içerir. Bu yetinin doğruluk arayışı, çok büyük zevktir. Felsefe fikir avcılığı değil, fikir imalatçılığıdır. Her filozof, kendi fikirlerini üretir. Kişinin düşünceleri, kendisine ait ve kendisinin ürünü olmalıdır. Felsefe; kişiye gittikçe daha geniş bakış açısı kazandırır.

İnsanlığın Kafa Katmanı

Her şeyden önce şu gerçeği bilmek gerekir; insanlık da kişiler gibidir. Kafa, göz-kulak, ağız, el-kol ve ayak katman-

larından oluşur. İnsanlığın ayak katmanı halktır. El-kol katmanı pratisyenlerdir. Ağız katmanı konuşanlardır. Göz-kulak katmanı bilimadamlarıdır. İnsanlığın düşünme işlemini yapan zihin katmanı ise filozoflardır. Filozoflar tarafından felsefesi belirlenen bir paradigma, mutlaka bir süre sonra alt katmanlara inecek ve insanlıkta tümünden egemen olacaktır. Çünkü insanlığın kafa katmanını filozoflar belirler ve yönlendirir ve her şeyi kafa katmanı yönetir. O nedenle filozofların ürettikleri sonuçlara kulak vermek gerekir.

Konusu

Felsefe, konuları bakımından evrenseldir. Diğer bir deyişle, var olan ve olmayan her konu, felsefenin konusunu oluşturur. Var olanların varlığı, kaynağı, anlamı ve nedeni üzerine düşünme olarak irdelenmesidir.

Amacı

Tanımak ve Tanımlamak

Neticede felsefe; bütün varlığı tanıma ve tanımlama işlemidir. Anlamayı, anlamlandırmayı ve anlam yüklemeyi yapar. Bir taraftan var olan olgu, obje ve olayı tanır ve tanımlarken, diğer taraftan ise, var olmayan olgu, obje ve olay yaratır. Felsefe yapmak anlama yetisini geliştirir. Anlama yetisi gelişip yeni fikirler ürettikçe kişiye güven gelir, sürekli ilerler, zihni genişler.

Bütün felsefi düşünmelerin amacı, tanımak ve tanımlamaktır. Tanımak; var olan bir olgu, obje ve olayın malzeme, mekanizma ve sistem gibi unsurlardan oluşan yapısının bilgisini bilmektir. Tanımlamak; bir olgu, obje, olay, kavram ve sözcük gibi bütün varlıkları eksiksiz bir biçimde, başlıca öğelerini belirterek açıklamak, anlaşılır duruma getirmek, tanıtmak ve bilinir kılmaktır.

Yöntemi

Eleştiri, Sorgulama

Felsefe; düşünen öznenin, olgu, obje ve olayı sorgulaması ve anlamasıyla ortaya çıkan ön yargısız, akılla temellendirilmiş tutarlı düşüncelerden oluşan bilgi türüdür. Sorgulamanın üzerine açıklama inşa edilir. Felsefenin hedefi; üretilen her türlü fikir ve bilgiyi anlaşılır kılmaktır. Anlaşılır kılmayı, analiz ve eleştiri yoluyla irdeleyerek yapar. Felsefe eleştirel bir düşünüş biçimidir. O nedenle Felsefenin temel karakteristik özelliği; şüpheyi esas alarak eleştiri yapmasıdır. Bu yüzden, statiklik yerine, yeni şüpheler üretmeyle uğraşır.

Şüphesiz eleştiri soru sormakla yapılır. Felsefi düşünme; soru sorar ve sorulara sistemli bir açıklama getirir. Soru sorma, şüphe etmeyi gerektirir. Şüphe edilmezse sorgulamaya gerek görülmez. Felsefe, sübjektif peşin hüküm vermek değildir. Objektif irdeleme ve sorgulama ile inşa edilen argüman sonucunda sonuçlara ulaşmaktır. Varlığın bilgisi akıl temelli bir sistemle yorumladığında felsefi bilgi üretilmiş olur. Filozof, öncelikle soru soran kişidir. Felsefe, argümanını soru sormakla yapar. Felsefi yöntemde, cevaplardan çok sorular önemlidir. Cevaplar tekrar sorgulanır. Eğer cevapların dayatılmasıyla uğraşıyorsa, felsefi yöntem kullanılmıyor demektir. Felsefe, bulgularını ortaya koyar, kenara çekilir, kabul edilmeleri için uğraşmaz, dayatmaz. Çünkü kesin doğrulara ulaştığını hiç iddia etmez. Felsefe, kendisini dahi sürekli sorgulayan düşünmedir. Sorgulama yapılmamışsa, felsefe yapılmamıştır.

Felsefe, diğer disiplinlerden sorgulama yöntemiyle ayrılır. Sıradan sorgulamadan farklı olarak, soruları, başkalarına değil, öncelikle kendisine sorar. Zaten filozofu filozof yapan etken de, kendisine soru sormasıdır. Sorduğu soru-

ya ilişkin başkalarından alacağı hiçbir cevapla yetinmemesi, konunun daha derinlerine inmeye çalışmasıdır. Felsefenin sorularının en belirgin özelliği öncelikle budur. Felsefe, herkesin gidebildiği yere kadar kendi ayaklarıyla gitmesini gerekli kılan bir alandır. Kişi, kendi sorularını öncelikle kendisine sormalı ve sorduğu soruya verdiği yanıtlarla yetinmeyip, gittikçe derinleşmeli ve farklı yanıt arayışlarını sürdürmelidir. Felsefede önemli olan, soruya hemen yanıt vermekten çok; sorusundan vazgeçmemek, aynı soruyu tekrar tekrar sormak ve her seferinde, öncekilerden farklı görüş açılarına ulaşmaya çalışmaktır.

Felsefe tanıma ve tanımlama işleminde uyguladığı eleştiri ve sorgulamasını sistemli düşünme ile yapar. Sistemli düşünme; mantık disiplininin ilkeleri ve krallarıyla kurgulayarak, organize ederek ve yöneterek yapılır. Felsefe; sistemli beşeri düşünmedir. Filozoflar, argümanlarını mantıksal tutarlı olarak ortaya koymak zorundadırlar. Felsefi argüman, mantıksal analiz ve kavramsal düşünme yoluyla yapılır. Filozof, ulaştığı sonuçları nesnel verilerle değil, mantıksal veya dilsel analizle, hatta kimi zaman da spekülasyonlarla pekiştirmeye çalışır. Felsefe, ulaşılan bilgileri olgularla değil, kavramsal ve mantıksal kanıtlarla temellendirir. Felsefe; mevcut hazır bilgi ile yetinmeyip, mantık ilkeleri doğrultusunda tutarlı, doğru, genel, eleştiriye açık ve evrensel yeni bilgiye ulaşmak isterler. Felsefe, mantıksal eleştiriden geçmemiş bir bilginin doğruluğunu ileri sürmez. Bilgilerin yeterli ve gerekli deney kanıtları ve akılla desteklenmesi gerektiğini kendisine temel ilke edinir. Bilim; bilgilerin doğruluğunu olguya, maddeye, deneye ve gözleme yönelerek kanıtlar. Nesnel ve olgusal bilgi üretmeye çalışır, bulduğu bilgiyi sorgulamaz. Felsefe analitik, bilim ise sentetik bilgiyle uğraşır.

Matematiksel ve Felsefi Yöntem Farkları

Felsefe ve matematik, aynı düşünme ilkeleri ve mantık kuralları ile ve sorgulayarak yapıldıklarından birbirlerine benzerlerdir. Mantıkçı **Gottlob Frege**; her iyi felsefecinin aynı zamanda bir matematikçi, her iyi matematikçinin de bir felsefeci olması gerektiğini söyler. Filozof **Bertrand Russell** da; mantığın ve matematiğin başlangıçta farklı kollardan geldiklerini, ancak sonradan bu iki disiplinin bütünleştiğini söyler. Fakat felsefi ve matematiksel yöntem, bazı açılardan farklıdır. Matematik, tanımlardan ve aksiyomlardan yola çıkıp bu temelden mantıksal olarak ne gibi önermelerin çıktığıyla ilgilenir. Bu nedenle; sayıları, geometrik şekilleri hiç kullanmadan, sadece kavramsal düzeyde sözel olarak da matematik yapılabilir. Felsefe, herhangi bir aksiyomun varlığına ihtiyaç duymayabilir. Matematikte, tanımların var olma zorunluluğu söz konusuysa, felsefede bir kavramın mahiyetinin ne olduğunun tartışılması ve bir tanımın varlığı gerekmez.

“Söyledikleri ya da düşündükleri şeyler, başkası tarafından yönlendirilenlerin söyledikleri ya da düşündükleri üzerinde durmaya değmez.” J. Locke

FELSEFİ BİLGİNİN ÖZELLİKLERİ

Felsefi Bilgiyi Tanımak

Felsefi bilgidен daha çok, felsefi fikirden söz etmek gerekir. Çünkü felsefe, genelde bilgi değil, fikir üretme amacındadır. Ama yine de felsefe ile bilgi üretilir. Nitekim bilim yapmanın ikinci aşaması olan kuram yapmada kullanılan felsefe, bilimsel bilgi üretmek içindir. Yine de felsefi bilgi; doğru ya da yanlış olma olasılığı olan bir fikirdir. Fakat doğruluğu yönünde yeterli gerekçelere sahip olunan

iddiadır. Bu nedenle sanıdan, doksadan, zandan farklıdır. Diğer bilgi çeşitlerinden sonra, eserimizle doğrudan ilişkili olan felsefi bilgiyi daha geniş tanımak gerekmektedir. Felsefi bilgi; düşünen öznenin, nesneyi merak etmesi ve ona yönelerek, onu sorgulaması ve anlamasıyla ortaya çıkan ön yargısız, mantıklı akılla tutarlı temellendirilmiş düşüncelerden oluşan bilgi türüdür.

Sistemlidir

Felsefe; bir sistemli düşünme faaliyetidir. Felsefi bilgi; mantık ilkeleri çerçevesinde yürütülen akıl yürütmeler sonucunda elde edilmiş sistemli, düzenli ve birleştirilmiş bir bilgidir. Düzen ve sistemlilikten anlaşılması gereken, felsefede ele alınan bütün konularda mantık ilkelerinin etkili bir şekilde kullanılmasıdır. Felsefede konu ve kavramlar ele alınırken kendi bütünlüğü içerisinde çelişkili yargılara, tutarsız görüşlere yer verilemez. Sistemli bir bütünlük bulunmayan hiçbir bilgi felsefi bilgi değildir. Bu nedenle filozof, öncelikle kendisine ait bir felsefe yapma ve düşüncelerini açıklama sistemi ve modeli oluşturur. Bu model içerisindeki düşünceleri birbiri ile bağlantılıdır. Bu bağ, bütüncül bakışını oluşturur.

Özneldir

Felsefi bilgi, öznenin kişisel düşünmesi ile yapıldığından dolayı özneldir. Filozofların, kişisel düşünme yeteneklerine ve kapasitelerine bağlı olmalarından ve kültürlerinden bağımsız olmadığından sübjektif (öznel) bir bilgidir. Filozoflar farklı bakış açıları, mizaçları, yaratıcı zekâları ve içinde yaşadıkları çevre, toplum ve çağın farklı etkileriyle aynı konuda farklı sübjektif sonuçlara ulaşırlar. Sübjektif olduğu için de doğruluğu ya da yanlışlığı, bilimde yapıl-

dığının aksine, gözlenebilir olgulara bağılı olarak test edilemez. Fakat filozof, kendi öznelliğinde yine de evrensel cevapları yakalamayı amaçlar.

Nesnel, Objektif Olmak

Felsefi bilgi öznel üretilir ama nesnel yani objektif olmak zorundadır. Nesnel bilgi; her türlü öznellikten, yani özneye ait her türlü yargı ve hükümden ayrılmış, arındırılmış, nesnel gerçekliğin saf bilgisi olarak ortaya konulmuş bilgidir. Felsefenin objektifliği; kendi bilgilerinde mutlaka bir yanlışlığın ve eksikliğini varlığını kabul etmektir. Aynı zamanda, başka bilgilerde de mutlaka bir doğruluğun olabileceğini kabul etmektir.

Yenilikçidir

Filozof, yeni ve farklı sonuçlara varmayı amaçlayan ve bu sonuçları ifade etmek için yeni tanımlar, fikirler ve bilgiler üreten kişidir. Filozofların; hayata yeni sözler, cümleler ve bilgiler koyarak insanlık yaşamında önemli yerleri vardır. Öğüt verici bilgiler adı verilen aforizma çıkarım sonuçlarıyla insanların hayatlarında daha kolay bir yaşam için uğraş verirler.

Eleştirel olma, Sorgulama

Felsefe, sürekli bir soru sorarak sorgulama, verilen yanıtları akıl süzgecinden geçirerek eleştirme etkinliğidir. Felsefe bilgisi; düşünen öznenin, nesneyi merak etmesi ve ona yönelerek, onu sorgulaması ve anlamasıyla ortaya çıkan tutarlı, ön yargısız, akılla temellendirilmiş düşüncelerden oluşan bilgi türüdür. Felsefi bilgi, olaylar hakkında merak duyan insanın, olaylara olduğundan farklı yaklaşmasını sağlar. Felsefi bilgi; araştırma ve incelemeye

dayanarak eleştirel bir düşünmenin sonucunda ortaya çıkar. Felsefi tavır sahibi kişi, her şeyi olduğu gibi kabul etmez.

Eleştirel olma, herhangi bir düşünceyi ya da görüşü ele alırken onu olduğu gibi kabul etmek yerine akıl süzgecin-den geçirmektir. Eleştirel düşünme; akıl yürüterek analiz, değerlendirme ve sentez süreçleriyle inşa edilen düşünce biçimidir. Bir konuyu; onu oluşturan bütünü parçalarına ayırma, birtakım sınımalara tabi tutma, iyi ve kötü ya da doğru ve yanlış yanlarını ortaya koyarak değerlendirme işlemiyle ele almak, eleştirel olmanın temel öğeleridir.

Refleksiflik; Dönüşlülük, Yoğuşma

Felsefi düşünme; refleksif (*reflexive*), yani dönüşlü bir düşünmedir. Refleksiflik; düşünmenin, kendi üzerine tekrar yönelerek düşünme olan yoğuşmacılıktır. Konunun üzerinde çift yönlü tekrar düşünülmesi demektir. Sorgulamayı tek taraflı yapma düşünmesi değildir. Aynı zamanda, sorgulamanın kendisini ve sorgulama sonucunu da sorgulamaktır. Bu, çift yönlü bir düşünmedir. Sorgulanamayan hiçbir şey kalmayınca, felsefe işlevini tam olarak yerine getirmiş olur. Bu nedenle felsefe, sorgulanamazların sorgulandığı bir mecra özelliği kazanır. Kendisini ve fikirlerini sorgulayamayan kişi, felsefeci olamaz.

Felsefenin refleksif tutumundan, felsefe dahil, hiçbir şey kendisini kurtaramaz. Felsefenin, kendi dışındaki şeylerin yanı sıra kendisini de ele alabilmesi, yani "Felsefe nedir? Filozof kime denir? Düşünme nasıl bir şeydir?" gibi, kendisiyle ilgili daha pek çok soruyu sorabilmesidir. Yani felsefenin kendi kendisini de sorgulamasıdır. Düşünmenin kendisine dönüşü, kendisini konu alması ve inceleyebilmesidir.

Yansıtıcılık

Refleksiflik, aynı zamanda, üretilen fikirleri dışarıya yansıtma olan projektifliktir. Böylece kendisi ve başkaları için projeler geliştirme yeteneğine sahiptir. O nedenle filozof, sadece fikir üretmemeli, ürettiği fikirleri dışarıya sunmalıdır. Açık fikirli, bireysel ve bağımsız ve kendisine güvenenler, yansıtıcı olabilirler.

Meta-Felsefe

Meta-felsefe; felsefenin felsefesi demektir. Yani felsefeyi de sorgulamasıdır. Problemlerin ve konuların çözümlerini ve problemten çözüme gidişteki yöntemlerin doğasını felsefi olarak araştırır. Felsefenin refleksifliği, her şeyi yaptığı gibi, felsefenin kendi kendisini sorgulamasıdır. Kendi düşünme sistematigiince kendi sistematigini ve kurallarını da sorgular. Felsefe, ancak böylece gerçek bir düşünme ürünü olabilir, dogmalarla hareket etmemiş olur.

Biyolojik Yansıtma

Aslında yansıtmacılık, doğal beynin biyolojik düşünme çalışmasının bir özelliğidir. Beyin, yansıtıcı bir sistemdir. Yani aldıklarını dışarı vermedir. Doğal düşünme; zihinsel olan ile nörolojik olan arasındaki bağlantısal işlemdir. Yani nöronal okuma ve fenomenolojik okumadır. Gözle dışarıdan beyne gelen bir "girdi" oluyor. Ama bakış, gözlerden çıkıyor. İki bakış karşılaşıyor, kesişiyor ve yansıtma yapıyor. Yansıtma kabiliyeti beyne atfediliyor; fakat yansıtma denen şey, zihnin dönüşlü düşünme denen etkinliğidir. Böylece dışarıdan yapılan girdi üzerinde içeriden zihinsel düşünme işlemi yapıyor. Gözlemci hem algılar hem de düşünür ve tasarımlar. Beynin, anlamı olmayan şeylere de anlam vermek kabiliyeti vardır.

Beyin, sürekli olarak her şeye anlam yüklemekle ve cevap vermekle meşguldür. Mesela, bakışlarınızın bana yöneldiğini görüyorum, yanıtınızı ve belki de birkaç saniye sonra size vereceğim karşılığı önceden tasarlamaya, “önceleme (*anticipation*)”ye çalışıyorum.

Rasyonellik

Rasyonel olma, akılcı veya akılsal olma anlamına gelir. Felsefe, konu ve yöntem açısından akılsal bir uğraşıdır. Rasyonel olma, felsefenin zihinsel bir etkinlik olmasının yanında mantıksal akıl ilkeleri ve akıl yürütme kurallarına uygun olması anlamlarına da gelmektedir. Akla dayalı olduğundan her konuyu aklın süzgecinden geçirir. Olayları anlamak isteyen özne, olayların bilgisini akıl temelli bir sistemle yorumladığında felsefi bilgi üretmiş olur. Akla dayanan bir araştırma ve soruşturmanın sonucudur. Bu nedenle felsefi bilgi çelişkisiz, mantıken tutarlı akılcı bilgidir.

Yığılımlı, Kümülatif

Felsefi bilgi birikimsel, yığılan, kümülatif ilerleyen bir bilgidir. Eski fikirlerin birbirine eklenmesiyle büyüdüğü için birikimli bir bilgidir. Yığılımlı olma, felsefi düşünmenin birbirini etkileyen ve bu etkileşimle ilerleyen bir niteliğe sahip olmasını ifade eder. Filozoflar, felsefenin ilk ortaya çıktığı çağdan bu yana benzer sorulara farklı yanıtlar vermişlerdir. Böylece birbirini etkileyen filozoflar, insanlığın ortak bilgi birikiminin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Filozoflar aynı probleme yeni ve farklı çözümler ararken, eski felsefi görüşlerden ve sonuçlardan yararlanırlar. Hatta öncekilerin sonuçlarına eklemeler yapmak zorundadırlar. Böylece birbirine eklenen, tutarlı bütünlükler oluşur. Yapılan akıl yürütmelerle, her bir filozofun ulaştığı

sonuçlar birbirlerini etkileyerek tutarlı bir bütün elde edilmeye çalışılır.

Yığılarak ilerlediğinden ve belirli bir felsefi bilgi ispatlanmadığı ya da çürütülemediğinden sürekli olarak artarak çoğalırlar. Felsefe; kesintisiz bir sistematik düşünme etkinliğidir. Her filozof, kendisinden öncekilerle bir hesaplaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle filozoflar, sürekli olarak kendilerinden önceki filozofların felsefeleri ile boğuşurlar. Her ne kadar felsefe, karşı çıkışlarla yapılsa da, filozoflar bir önceki filozofun düşüncelerine bir şeyler katarak veya eleştirerek daha farklı bilgilere varırlar. Neticede felsefenin amacı, düşünmede sürekli gelişmeyi sağlamaktır.

Genelleyici, Birleştirici, Bütünleştirici

Felsefi bilgi, varlık bilgisini bir bütün olarak ele aldığı için genelleyici, birleştirici ve bütünleyicidir. Filozof, tüm bilgiler üzerinde bir üst düşünme yaparak bütüncü bir açıklama yapar. Varlığı bir tümellik içinde ele alır ve çeşitli kuramlar oluşturur. Tam birleştirilmiş bilgidir. Felsefe tüm bilgi türlerinden ve onların sonuçlarından yararlanır, ama aynı zamanda bu bilgi türlerini kapsayan ve kuşatan yanıtlar vermeye çalışır. Örneğin; biyoloji canlı varlığı, psikoloji canlı varlıkların davranışlarını, fizik fiziksel olayları incelerken; felsefe “bir bütün olarak varlığı” konu edinir. Her konuda bütünlüğü olan bir görüş oluşturmaya çalışır. Filozoflar olgu, obje ve olay hakkında açıklamalarda bulunurken, onlara tek bir yönünden bakmazlar. Onları olabildiğince bütün boyutlarıyla bir bütün olarak ele alır ve açıklar.

Bilimsel Bilgiden Farklıdır

Felsefi bilgi, bilimsel bilgi gibi; doğruluğu açıkça saptanabilen önermelerden oluşmaz, deneyle veya gözlemle ka-

nıtlanamaz; ancak temellendirilebilir. Bilimlerdeki deney ve gözlem yoluyla ispatlamanın yerine felsefede temellendirme kullanılır. Temellendirme, belirli bir iddianın ya da bir kavramın kendisinden daha açık başka iddialar veya kavramlarla desteklenmesi işlemidir.

Bu bakımdan felsefi bilgi, doğruluğu açıkça saptanan bir bilgi türü değildir. Felsefe, ulaştığı bilgileri, bilimin yaptığı gibi olgularla değil, kavramsal ve mantıksal kanıtlarla temellendirir. Bu özelliğinden dolayı da bilimsel bilgi-den ayrılır. Yine felsefi bilginin doğruluğu veya yanlışlığı, bilimlerde olduğu gibi soruşturma konusu yapılamaz. Filozofların bakış açıları, birbirinden farklı olduğu için aynı konuda farklı sonuçlara ulaşabilirler. Bu farklı görüşlerden birinin doğru diğerinin yanlış olduğu söylenemez.

Süreklilik

Felsefi bilgi, bilimsel bilgi gibi sürekli yeni yorumları ve gelişmeleri içerir. Felsefenin yanıtları hiçbir zaman bitmez. Çözölmüş ve çözölmemiş sorular üzerinde yeniden düşünür. Sürekli ve kesintisiz bir araştırma sonucu elde edilir. Felsefede olmuş bitmişlik yoktur. Her zaman farklı yönleri düşünmek, araştırmak ve geliştirmek, yeni boyutlar ve kavramlar üretmek felsefenin bir temel özelliğidir.

Kesin Olmama

Felsefi bilgi, kesin değildir. Açıklamalarında bitmişlik; sona ulaşmak ya da kesinlik iddiası yoktur. Sürekli ve kesintisiz bir düşünme ile elde edilir. Felsefede olmuş bitmişlik yoktur. Her zaman farklı yönleri düşünmek, araştırmak ve geliştirmek felsefenin bir özelliğidir. Filozoflar, en kesin ve nihai doğru bilgiyi ürettiklerini hiç iddia etmezler.

BEŞERİ AKIL

Logos, Ratio, Reason, Raison

Felsefe, beşeri akıl ile yapılır. Gerçi her türlü düşünme işlemi akıl ile yönetilir. Akıl, düşünme işlemini yöneten aygıttır. Canlılarda beynin korteksleri doğal akıl görevini görmektedir. İnsan, bu korteksleri beşeri akıl olarak kullanır. İnsanda biri doğal, diğeri beşeri-yapay olmak üzere iki tane akıl vardır. Doğal akıl, doğuştan biyolojik olarak verili (*a priori*)dir. Beşeri-yapay akıl, insanda doğuştan mevcut değildir, sonradan kazanımlı (*a posteriori*)dir. Doğal akıl tanrı vergisi olabilir ama beşeri akıl insan vergisidir. Doğal akıl herkeste eşit miktarda vardır ama eşitsizlik beşeri akılda mevcuttur, çünkü o, insan tarafından kullanmakla oluşur ve gelişir.

Felsefe ile başlayan sistematik beşeri akla ilk verilen isim "logos"tur. Beşeri akla ayrıca Latince *Ratio* (oran, çap), İngilizce *Reason* (neden, sebep), Fransızca *Raison*, Türkçe ise; "akıl" ve "us" adları verilmiştir. Rasyonel; beşeri akla uygun, ölçülü hesaplı demektir. İrrasyonel; beşeri akıldışı, oransız, ölçüsüz, mantıksal kuralsız demektir. Beşeri akıl, beşeri zihinde yapılan insan düşünmesini yönetir. İnsanı diğer canlılardan ayırt eden en önemli aygıt bu beşeri akıldır. Beşeri akıl; verilerin birbiriyle bağlantı kurarak düşünme, inceleme, kıyaslama, kelimelerin ve kavramların manalarını bilme ve anlama yetisidir. Akıl tarafından yönetilerek üzerinde düşünülmeksizin ve biçimlenmeksizin hiçbir bilgi gerçekleşemez. Beşeri aklın, çağdaş düşüncü yapabilmesi için, sürekli geliştirilmesi ve güncelleştirilmesi gerekir.

Felsefi olarak açıklamak gerekirse; insan bedeni, doğası gereği insani hiçbir şey içermez. Yaşayan diğer canlılar, beşeri düşünsel alandan ayrı bir yerdedirler. Beşeri düşün-

me, bedensellikten arındıktan sonra yapılır. Beden, kafada bulunan doğal beyinle karar verme mekanizmasına göre hareket eden makinevari bir otomat olarak arka plandadır. Beyin, kontrol ve emir merkezidir. Beşeri düşünme, salt soyut akıl yürütme ve yargıya varmadır. Kendi üzerine ve kendinden ötesini düşünebilmedir. Düşünme eylemi; kendi içindekini ve dışındakini algılamayla kurduğu yakın ilişki ile olur.

Felsefi Akıl

Akıl terimi, Grekçede; varlığın özü olan “logos” anlamında kullanılır. Felsefe şüphesiz, beşeri-yapay aklı kullanır. Felsefede akıl; anlama, kavrama, kavram oluşturma ve bunlara göre hükmetme kapasitesi ve gücü olarak tanımlanmıştır. Bilerek anlam oluşturma, gerçekler kurma ve doğrulayabilme, seçenekleri muhakeme edebilme, mevcut ya da yeni bilgileri mantık bağları çerçevesinde yargılayabilme ve üretme yetisidir. Neticede anlamaktır. Anlamak, insanın, diğer canlılardan ayırt edici özelliğidir, insanlar arasında da filozofların ayırt edici eylemidir. Filozof Arthur Schopenhauer: “Akıl; sebep ve sonucu ayırt etmektir. Öznel bağıntı olan nedensellik, akıldan başka bir şey değildir. Aklın tek işlevi ve tek gücü, nedenselliği kavramaktır. Nedensellik ile ilgilenmeyen kişi, beşeri akıllı değildir.” Felsefe, aklı; sınırsız (mutlak), şartsız, güdümsüz kullanır. Felsefe, aklın tam özgürlüğüdür. Descartes (1599-1650)’e göre akıl; iyi hüküm verme ve doğruyu yanlıştan ayırma gücüdür. Akıl; verileri değerlendirerek sebep sonuç ilişkisine göre bir karara ulaşır ve sonucundan sorumlu olduğu bir davranış sergiler.

Akıl ve Düşünmek
Beşeri akıl; fikir ve bilgi üzerinde düşünmeyi
yönetmekle ile çalışır.

Aslında düşünmenin yapıldığı imalathane zihindir. Zihnin düşünme işlemini yöneten aygıtın adı akıldır. Beşeri düşünme, doğal zihin (*mind*)de değil, beşeri zihin (*intellect*)de yapılır. İnsan akli ve düşünme, birbirinden ayıramazdır. Akli çalıştıran tek motor, düşünmenin yapılmasıdır. Yani akıl, işlevini, düşünme işlemiyle yerine getirir. Düşünme ve zihin akli, akıl da düşünme yetisini geliştirir. Dolayısıyla düşünmeksizin akli geliştirmek mümkün değildir. Beşeri akıl, insanın düşünme ile ürettiği fikir ve bilgi malzemesi ve algılanan verilerin kavramlar halinde bütünleştirilmesi yoluyla çalışır. İnsanın, kendisi sayesinde çıkarımlar yaptığı ya da doğru öncüllerden geçerli sonuçlar çıkardığı yetidir. Beşeri akıl, birkaç aşamada çalışır. Aklın ilk ve en yüksek aşaması; algılamadır. İkincisi; bağıntıların algılanmasıdır. Üçüncüsü; doğrulukları oluşturan bağıntıların, açıkça algılanabilmeleri için, bir düzen ve yöntem içine sokulması, açık ve uygun bir sıraya dizilmesidir. Dördüncüsü; doğrulukların keşfi, doğru sonuç çıkarımı ve açıklamadır.

Beşeri düşünme; zihindeki semboller arasında karmaşık ve çok yönlü bağlantılar kurma işlemidir. Yapay soyut düşünmedir. Soyut düşünme, insanın ürettiği kavramlarla yapılır. Somut düşünme ise; doğal beş duyu organlarıyla alınan verilerle kendiliğinden otomatik yapılır. Doğal düşünmedir. Bir fikir, kavramlaştığı ölçüde soyut olur. Bu düşünme için en az iki fikir, önerme ya da nesne arasında zihinsel bir ilişki kurmak gerekir. Beşeri düşünme yapacak kişilerin; bilgili, soru sorabilme, sorgulayabilme, eleştirebilme gibi niteliklere sahip olması

ve ürettikleri düşünceleri özgür bir şekilde ifade edebilmeleri gerekir.

Akıl Yürütme (Reasoning)

“En basitinden en karmaşığına kadar her türlü düşünme, bir çeşit akıl yürütme ile yapılır.”

Fikir üretimi yapılan her argüman gibi, felsefe de mutlaka bir çeşit akıl yürütme ile yapılır. Akıl yürütme; bir fikir üretmek amacıyla muhakeme ya da uslamlamadır. Fikirleri mantıken tutarlı bir biçimde birbirine bağlamadır. Bir sonuç çıkarmak ya da bir fikir üretmek amacıyla düşünme işlemi yapmaktır. Mantık kuralları uygulanarak yeni bilgiye ve fikre ulaşma ve çıkarım yapmak işlemidir. Her akılyürütme, en az iki hükümden meydana gelir. Hükümlerden biri öncül, diğeri soncudur. Öncül, bilinen veya kabul edilen bir şeyi gösterir. Sonuç ise, öncülü takip eden ve onun yardımıyla üretilen şey demektir. Öncül ve delil ile çıkarsama olan soncul arasında mantıksal tutarlılık kurulmalıdır. Böylece çelişkiye, tutarsızlığa düşülmesi önlenir. Soncul, çıkarsama ya da hüküm, öncülün zorunlu sonucu olmak zorundadır. Öncülün ve gerekçenin zorunlu doğurmadığı zorlama sonuçlar, mantıksız düşünmedir. Mantık kurallarına uyulmadan yapılan akıl yürütmeden zorunlu sonuç çıkmayacağından zorlama sonuç dikte edilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

FELSEFEDE TUTARLILIK

MANTIK

MANTIK İLKELERİ

MANTIKDIŞILIK

FELSEFEDE TUTARLILIK

Felsefi düşünmede ve filozofların ortaya koydukları felsefelerde tutarlılık büyük önem taşır. Hatta felsefe yapmada temel önemli şey, fikirlerin olgusal doğrulukları değil, mantıksal tutarlılıklarıdır. Filozofların felsefelerini sistemli kılan ve oluşturdukları akımların günümüze kadar gelmelerini sağlayan sebep, kendi içinde mantıksal tutarlı olmalarıdır. Bir filozofun fikirlerinin, diğer filozoflarınkine göre olgusal açıdan daha doğru veya yanlış olduklarına bakılmaz. Daha mantıksal tutarlı olup olmadıklarına bakılır. Filozofların görüşlerinin tutarlı olup olmadıklarını sorgulamanın en genel yöntemi, temel önermelerinin bir-biriyle tutarlı olarak birleştirilip birleştirilmediğidir. Tutarlılığı sağlanamayan felsefi cevap ve görüşler, tutarsız olacaklarından, değer taşımazlar. Filozof, sadece felsefi fikir ileri sürüyorsa, onda bilimsel doğruluk ve yanlışlık aranmaz. Fakat bilimsel bilgi kullanıyorsa, onun bilimsel olarak doğruluğuna ve yanlışlığına bakılır.

Tutarlılık, mantık kurallarıyla sağlanır. Tutarlılık; bir argümanı oluşturan düşünme basamaklarının, düşüncelerin, bağıntı, düzen, kavram ve fikirlerin birbirlerine mantıksal bağlanmış olması, birbiri ile çelişmemesi veya uyumlu olmasıdır. Tutarsızlık; fikirlerin, mantık kurallarına uygun olarak yapılmamasıdır. Felsefi düşünmede tutarlılık; dü-

şüncelerin birbirleriyle çelişmemesi, yani uygun olmasıdır. Her felsefi düşüncenin olgusal anlamda ispatlanması mümkün olmadığı için yapılacak değerlendirme, felsefi düşünmenin iç tutarlılığıyla ilgili olacaktır.

Doğruluk

Bilgi, öznenin nesne ile kurduğu bağdan çıkan üründür. Bu bağa ise bilgi aktı denir. Bilinç sahibi bir varlık olan insanın nesneye yönelmesi ile bilgi oluşur. Bilginin, bilginin alındığı nesne ile çakışması ve uyumu doğruluktur. Doğruluk; algılar, kavramlar, bilimsel kuramlarla nesnel gerçek arasındaki uygunluktur. Fakat doğru bilginin imkân-lılığı, felsefe tarihinin en büyük sorularından biridir. Bir önermenin doğru olabilmesi için üç şart vardır; anlamlılık, tutarlılık ve geçerliliktir. Anlamlılık; önermenin anlamlı olması bir nesneye işaret etmesidir. Tutarlılık; bir önermenin, bir defada doğrulanabilir olması yani yargıya bir defa uygunluğudur. Geçerlilik ise; tutarlı olan önermenin her durumda doğrulanabilir olmasıdır.

Tutarlılık ve Doğruluk

Tutarlılık ile doğruluk birbirinden farklıdır. Tutarlılık; önermeler arası ilişkinin bir mantıksal bütünlük oluşturmasıdır. Yanlış; bir yargının, nesnesine uygun olmama durumudur. Doğruluk; bir fikrin, önermenin ya da iddianın, bilgi olarak gerçeklikle uyuşmasıdır. Buna göre, bir önerme onun işaret ettiği, kendisine karşılık gelen şey var olduğu takdirde doğrudur. Bilim doğrulukla, felsefe tutarlılıkla ilgilenir. Felsefi sistemlerin sonuçları, bilimde olduğu gibi deneyle, olgusal olarak test edilerek doğrulanamaz. Örneğin; Platon'un idealar kuramının, bilimsel doğruluk ya da yanlışlığına değil, mantıksal tutarlılığına bakılır.

Felsefe sorularına, filozoflar tarafından verilen cevaplar birbirinden farklıdır. Bir felsefi konuda tek bir doğru cevap olmadığı için, filozofların görüşleri karşılaştırılarak, birbirleri arasında tutarlılık aranmaz. Aynı konuda aynı yargıya varmaları beklenmez. Hatta birbirine zıt görüşler de ileri sürebilirler. Zaten filozoflar, kesin doğruyu buldukları iddiasında olmazlar. Ancak felsefede önemli olan şey, her filozofun ileri sürdüğü görüşlerin, kendi bütünlükleri içerisinde mantıksal tutarlı olup olmadıklarıdır. Doğruluk değeri; yargıların almış oldukları doğru veya yanlış değerlerdir. Bilgi doğrusu; ifade edilen önermelerin ve yargıların içeriğinin gerçeğe uygunluğudur. Mantık doğrusu; öncüllerin ve önermelerin, akıl yürütme formuna uyarak sonucu zorunlu kılmasıdır.

MANTIK

“Mantık; doğru ve tutarlı düşünmenin alet ilmidir.”

**“Mantık bilmeyen ve onu kullanamayan kişi,
düşünür olamaz.”**

Aristoteles tarafından kurulan Klasik Mantık, Rönesans’a kadar geçerli olmuştur. Fakat Rönesans’la başlayan düşünmedeki gelişmeler karşısında metot olarak yetersizliği ortaya çıkan bu mantık; R. Descartes (1596-1650), F. Bacon (1561-1626) ve Leibniz (1646-1716)’in çalışmalarıyla 17. yüzyılda farklılaşmaya başlamış ve modern mantık üretilmiştir.

Doğru Düşünme

“Bütün varlıklar, birbirleriyle tutarlı bağlarla oluşurlar.”

Mantık; tertipli, düzenli, sistemli ve doğru düşünme kurallarının bilimidir. Fikirler arasındaki bağı ve düzeni yöneten kuralları belirleyen bir disiplindir. Önermenin içerdiği

bilgilerin bilimsel mahiyetleri ve doğruluklarıyla değil, onu ifade eden düşüncelerin içsel mantıksal tutarlılığın doğruluğu ile ilgilenir. Mantıken doğru yargısı, bilimsel doğru anlamında değil, mantık kuralları açısından doğruluğudur. Mantığın sağladığı kurallar, argümanın ve çıkarılan sonucun tutarlı olup olmadığını veya mantıksal hatalı bir kısmının bulunup bulunmadığını değerlendirmeyi sağlar. Günlük hayatta dahi, bu ilkeler doğrultusunda düşünme işlemi gerçekleştirilmesi gerektiğinden, bu ilkelerle çelişme, “mantıksız konuşma ve davranış” niteliğini kazanır. Felsefenin temel özelliklerinden biri, mantıksal oluşudur. Felsefi bir uğraşyla ulaşılan sonuçların, her türlü mantıksal çelişkiden ve hatadan uzak, kendi içinde tutarlı olması gerekir. Birbiriyle çelişen önermelerin oluşturduğu argümanın, felsefi olarak doğruluğundan söz edilemez. Çelişkili her hangi bir durum, felsefenin mantıksal ve felsefi olma özelliğini bozar.

“Mantık, tüm bilimlerin kullandığı, doğru düşünmenin ilkelerini belirleyen sistemdir.”

MANTIK İLKELERİ

“Mantık ilkeleri zorunlu olarak doğru kabul edilirler.”

Hiçbir beşeri düşünme alanı, mantık ilkeleri bağlarından yoksun olamaz. Felsefi düşünme de, mantık ilkeleri uygulanarak sistematik akıl yürütme ile yapılır. O nedenle, felsefe yapabilmek için, sistematik düşünmeyi ve mantık ilkelerini öğrenmek ve uygulamak gerekir. Mantık ilkeleri, doğru düşünebilmek için uyulması gereken temel ilkelerdir. Aynı zamanda akıl yürütme ilkeleri olan temel Mantık ilkeleri şunlardır: Özdeşlik, çelişmezlik, yeter sebep, üçüncü halin imkansızlığı, tutarlılık, gerçeklik, geçerlilik.

“Mantık ilkelerini uygulayamayan kişi, felsefeci olamaz.”

Özdeşlik, Kimlik (*Identity*)

Herhangi bir argümanda ilk önce yapılması gereken işlem, üzerinde inşa yapılacak zemin olarak özdeşlik ilkesini uygulamaktır. Doğru düşünebilmek için zihnın uymak zorunda olduğu ilk ilkedir. Bu ilkeye uyulmuş olmak için, konunun tüm boyutlarıyla tanımlanması gerekir. Özdeşlik ilkesi, bir şeyin veya konunun olduğu gibi tanımlanmasıdır. Bir şeyin ne olduğu, mahiyeti, kimliğidir. “Bir şey ne ise odur,” mantığıyla ifade edilir. Kavramın, temsil ettiği terimin kendisiyle aynı manada olmasıdır. Akıl yürütmenin en başında bir terime verilen anlam, akıl yürütme boyunca sürekli olmalıdır. Özdeşlik bütün argümanların zemini, temelidir. Argümanda kullanılan her şey, öncelikle mutlaka özdeşlik ilkesinin kriterlerine göre tanımlanmalıdır. Tam tanımlanmayan bir şey üzerine yapılacak argümanlarda mantıklı sonuçlar çıkarılamayacaktır. Argümanın diğer bölümleri bu tanımlama zemini üzerinde ve onlarla tutarlı olmak zorundadır. O nedenle “tanımlama”nın mantıksal olarak nasıl yapıldığı öğrenilmelidir. Özdeşlik ilkesine uymayan bir argüman için, mantığın; çelişmezlik ve üçüncü halin imkânsızlığı gibi ilkeleri anlamsız kalır ve doğru düşünme biçimi çöker.

Benzerlik

Özdeşlik bir temel ilkedir; bütün temel ilkeler gibi tam tanımlanamaz belki, fakat başka kavramlarla karşılaştırması yapılarak tanınabilir. Mesela özdeşlik; eşitlik ve benzerlikle karşılaştırarak tanımlanır. Özdeş demek, eşit ve benzer olmayan demektir. Eşitlik; iki şey arasında bulunabilir; bir şey, başka bir şeye eşit olabilir. Özdeşlik, bir şeyin kendi kendisinin aynı olmasıdır, başkasıyla aynı olmamasıdır. Benzerlik de, yine iki şey arasında olur. İki şey ya da

fikir birbirine çok benzeyebilir. Fakat özdeşlik, bunlardan her birisinin kendi kendisinin aynı olmasını gerektirir. Bir nesne başka bir nesneye benzese de, onunla özdeş olamaz. Özdeşlik ilkesine göre; bir şey ne ise o ve kendisinin aynısı olmalıdır. “Hayvan, insandır,” önermesi gibidir. Hayvanla insan biyolojik olarak birbirine benzeyebilir. Hatta iki insan da birbirinin benzeri olabilir. Bir şey, başka bir şeye benzeyebilir ama onunla özdeş olamaz. Bir şey ne ise odur, her şey kendisinin aynısıdır.

Üçüncü Halin Olanaksızlığı

Bu ilkeye göre, iki durumun dışında üçüncü bir hal yoktur. Bir önerme ya doğru ya yanlıştır, hem doğru hem yanlış olamaz. Bir şey, aynı zamanda, hem kendisi hem başka bir şey olamaz. Bir şeyin, aynı anda hem kendisi hem de başkası olamayacağını ifade eden kuraldır. Bir şey hem o, hem bu olamaz. Bir şey ya odur ya da budur. Eğer hem o, hem bu olursa, üçüncü hal olmuş olur. Eğer birbirini yalayan iki çelişik yargı birbirinin karşısına konmuşsa, ikisinin de yanlış olma ihtimali yoktur. Kavram veya önermeler birbiriyle çelişmemelidir. Bir şey, kendisi olmayan değildir. Bir şey, hem kendisi hem de başkasıdır önermesi, çelişmedir. Birbiri ile çelişik iki önermeden biri kabul edilirse, diğeri reddedilir. Zihin, birbiri ile çelişik olan iki önermeden birini kabul ederse diğeri reddeder. Bir konuya aynı yüklem, aynı zamanda ve aynı şartlar altında hem olumlu, hem olumsuz yüklenemez.

Yeter Sebep

Mantığın en önemli kurallarından biri “yeter sebep” kuralıdır. Her argümanda çıkarsanan sonucun, geçerli olmasını sağlar. “Yeter sebep” ilkesi, her şeyin varlığının mutlaka bir

“varlık sebebi” olduğu esasına dayanır. Bir şeyin var olabilmesi için mutlaka yeterli bir sebebi olması gerekir. Her iddia- nın mutlaka yeterli sebebi gösterilmelidir. Hiçbir yargı, yeter- li neden olmadan doğru değildir. Her bir yargının doğruluk nedeni bir başka yargıdır, o halde, her yargının doğruluğu için bir başka yargı gereklidir. Her yargının yeterli bir ne- deni olmak zorundadır. Yeter sebep olmadıkça bir yargının doğruluğu iddia edilemez. Bu ilke, yeterli neden olmadıkça hiçbir olgunun mevcut olmayacağını ifade eder. Bir önerme- nin doğruluğunun nedeni, diğeri bir önermedir. Yeter sebepli iddialar, iki önermeli olmak zorundadırlar. Gösterilen sebep- ler, zorlama değıl, zorunlu olmalıdırlar. Sonuca zorunlu gö- türmeyen sebep, argümanı mantıken geçersiz yapmaktadır. Zorlama sebep gösterilmesi, “sahte neden uydurma (*fallacy of false cause*)” mantık hatasıdır. Mantıkta en önemli safsata, sahte neden safsatasıdır. İddiayı ispat edecek ve sonuca zo- runlu götürecek “yeter neden” ortaya koyamama, öncül ile sonuç arasında kurulan nedensellik ilişkisinin ilişkisiz olma- sı durumunda sahte neden üretilmesidir.

Gerçeklik

Gerçeklik; düşünceden bağımsız olarak zamanda ve nesnel mekanda yer kaplayan her şey gerçektir. Herhan- gi bir şeyin gerçekliğı insan zihnine bağılı olmaksızın va- rolmasıdır. Yani olgu, obje ve olayın kendisidir. Genellikle doğruluk kavramı ile aynı anlamda kullanılır, fakat felsefe- de bu iki kavram farklıdır. Doğruluk bilgiye ait bir özellik- tir ve özneye bağımlıdır, ama gerçeklik, ancak nesnel dün- yaya ait bir varlığın özelliğı olabilir. Nesnel dünyada var olan ama bir insan tarafından algılanmamış bir şey yine de gerçektir. Bilginin gerçeğe uyumu, bilginin doğruluğunu sağlar. Gerçekliğin, bilim, din ve felsefede farklı anlamları

vardır. O nedenle hangi alanda argüman yapılıyorsa, o alanın gerçekliği esas alınmalıdır.

Gerçeklik bilinçten bağımsız olarak nesnel dünyada bulunan varlıklardır. Yani nesnenin kendisidir. Genellikle doğruluk kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır fakat felsefede bu iki kavram farklıdır. Doğruluk bilgiye ait bir özelliktir ve özneye bağımlıdır ama gerçeklik ancak nesnel dünyaya ait bir varlığın özelliği olabilir. Nesnel dünyada var olan ama bir insan tarafından algılanmamış bir şey yine de gerçektir. Bilgi ile gerçeğin uyumu bilginin doğruluğunu sağlar.

Geçerlilik (*Validity*), Geçersizlik (*Invalidity*)

Geçerlilik, çıkarımda öncülleri doğru kılan nedenlerin, sonucu da doğru kılması durumudur. Bir iddiada öncüller, sonucu kaçınılmaz kılıyorsa, o iddianın geçerli olduğu söylenir. Öncül adı verilen önermelerin doğru olması durumunda sonucun da zorunlu ve kesin olarak doğru olmasıdır. Soncul doğru ise, öncül de doğrudur. Önermeler arası oluşan ilişkinin tutarlılığı, her durum ve zaman için gerçekleşirse, buna geçerlilik denir. Geçersizlik; sonucun, öncüllerden zorunlu ve kesin olarak çıkarılamaması, zorlama çıkarılmasıdır. Bir yargının veya önermenin, gerçeklikle uyuşması gerekir. Bilimsel bilginin gerçekle uyumu, iddianın gerçeğe uygunluğuyla tespit edilir. Örneğin, “Su, 100 derece ısıda kaynar,” iddiası, ancak denenmesi sonucunda ortaya çıkması durumunda doğrudur. Felsefi fikrin gerçekle uyumu ise, insanlığın belirlediği kesin kabul edilen mantıksal aksiyomlarla belirlenir.

Zorunlu ve Zorlama Sonuç

Mantık kuralına göre mantıklı düşünme şöyledir: Soncul, öncülün zorunlu sonucu olmak zorundadır. Soncul,

öncülün zorlama sonucu olursa, mantıksız düşünme olur. Yapılacak herhangi bir mantık kuralı ihlali, sonuca zorunlu ulaşmayı önleyecektir. Sonuca zorunlu ulaşılmıyorsa, zorlama sonuç çıkarılıyordur demektir. Zorunlu değil de zorlama sonuç, mantıksal hatadır, böyle bir iddia ve çıkarım mantıken geçersizdir.

MANTIKDIŞILIK

Mantık Hataları (*Logical Fallacies*)

Argüman, tertipli olmak zorundadır. Tertip olmadan düzen olmaz, düzen olmayınca da doğru sonuç doğmaz, kusurlu sonuç doğar. Tertip mantık kurallarıyla sağlanır. Mantık ilkelerinin kullanılmaması ya da yanlış kullanılması durumu, mantık dışılığı ya da mantık hatası (*logical fallacy*) doğurur. Mantıksal hatalı akıl yürütmeler ya da akıl yürütmede yapılan yanlışlar demektir. Bir düşünceyi ortaya koyarken ya da anlamaya çalışırken yapılan yanlış çıkarımların bütününe “safсата” ya da “mugalata” adı verilir. Mantık hatalı argüman, ulaştıkları sonuçlar için belirlenen öncüllerin sonuç için yeterli derecede destek içermediği argümanlara denir. Mantıklandırma sürecinde yapılan her türlü mantık kuralı ihlalidir. Sağlam delil yerine, sakat retorik kullanımıdır. İlk anda geçerli ve ikna edici gibi gözükübilirler, ancak yanıltıcı sahte iddialardır. Amacı, yanıltmaktır. Sistematiik akıl yürütme ve düşünme yapmak isteyen kişi, mantık hatalarını iyi bilmelidir.

Safsataların temel nedeni, mantık kurallarının uygulanmamasıdır. Mantık safsataları çok çeşitlidir. Olgusal, yöntemsel ve biçimsel olmak üzere genelde üç kategoridedirler. Olgusal hatalar; argümanda kullanılan bilgilerin, bilim açısından yanlış olmalarıdır. Bilimsel gerçek olarak mümkün olmayan, saçma olan durumlardır. Yöntemsel safсата;

yeterli delillerle ispat yapılamadığında başvurulacak mantık-dışı eylemlerdir. Bu safsatanın temel sebebi, “yeter sebep” göstermemektir. Biçimsel safsata; argümanın yapısından veya biçiminden kaynaklanan, mantık teknikleri açısından geçersiz değildir. Argümanların öğeleri, mantık açısından birbiriyle bağdaşık değil, birbirinden farklı ve tutarsızdır-lar. Öncül önermeleri, soncul önermelerinden çok farklıdır, hatta birbirinin zıddıdır. Sonculları; öncül önermelerinin zorunlu sonuçları değildir, zorlama sonuçlarıdır. Biçim-sel safsatalarda sonuç doğru olsa bile, öncüllerden o so-nuç çıkarılamayacak durumdadır. Öncülleri ve sonculları arasında mantıksal tutarlılık kurmak imkansızdır. Çünkü ispatlanmamış hatta mantıken aslı olmayan olarak görülen varsayımsal öncüllere zorlama kesin sonuçlar monte edilir. Yani kendi içinde tutarsız olan bir yargıdır. İspatlanması gereken temel öncülü mesnetlendirme olarak kullanılan önermeler, istenen sonucu zorunlu olarak vermiyor.

Bazı Mantık Safsataları

Aceleci Genelleme Safsatası

Bu safsata, genellikle, sonucu, yanlış olgusal bilgilere dayandırmakla oluşur. Mesela, “Evrenin ezeli olması, Tan-rı’nın varlığına aykırıdır,” öncülü hatalı mantıktır; çünkü buradaki genelleyici soncul, olgusal doğru bilgiye dayan-mıyor. Zira bilimsel bilgiye göre, evrenin ezeliliğinin, Tan-rı’nın varlığı ile doğrudan bir olgusal alakası yoktur. Bu öncülde, öznel bir iddia, bilinmeyen bir bilimsel gerçek üzerine inşa edilmiş ve bundan yola çıkarak, “acelecı ge-nelleme” olarak adlandırılan mantık safsatasına ve hatası-na düşülmüştür. Yani soncul, olgusal hataya dayandırıldı-ğından, mantık hatası doğmuştur.

Sınırsız Genellemeler (*Dicto Simpliciter, Fallacy of Accident*)

İstisnaları göz ardı ederek yapılan akıl yürütmelerdir. “Bütün”, “her”, “asla”, “daima”, “her zaman”, “hiç bir zaman” gibi kelime ve tâbirlerin kullanılmasıdır.

Otoriteye Başvurma (*Appeal to Authority*)

İddiyayı ispat edememe durumunda otoriteyi referans gösteren safsatadır. İddianın doğru olduğu sonucuna, otorite kullanılarak varılır. Örnek: “Bunu Tanrı söylediye, kesin doğrudur.” “İncil Tanrı’nın sözüdür. Bunu, İncil söylediği için doğrudur.”

Soru Safsatası (*Loaded Question*)

Tek bir soru forumunda birkaç sorunun ve önyargının ifade edildiği safsatadır. Soruya evet de hayır da denilse, muhatap kişi bir şekilde sorunun cevabını kabul etmek durumunda bırakılır.

Adam Karalama, Kişiliğe Saldırı (*Argumentum Ad Hominem*)

Adam karalama; kişi ya da kurumun öne sürdüğü tezi ya da iddiayı değil, doğrudan onların kişiliğini hedef alarak, öne sürdüklerini de bu yolla karalama çeşididir. Bir iddiayı savunurken, karşıt kişilere tezle alakası olmayan ve özellikle kişinin şahsını hedef alan saldırmalardır. Kişinin kişiliğinde açık arayarak haklı yönleri gizlemeye yönelik durum da bu safsataya girer. Örnek:

Totoloji

Aynı ifadeyi değişik sözlerle tekrarlamaktan ibaret safsatadır. Aynı şey söylendiğinden ifade görünüşte tutarlı görünür, ancak mantıklı bir sonuca varılmış olmaz.

Duygulara Hitap (*Ad Misericordiam*)

Kişilerin duygularına hitap etmektir. İddiayı kabul ettirmede duygu istismarıdır.

Hakikate zıt Faraziye (*Hypothesis Contrary to Fact*)

Geçmişte olduğu veya gelecekte olacağı farzedilen olayları ileri süren akıl yürütmelerdir. Bu olayların böyle olduğu veya olacağı şeklinde açık kanıtlar yoktur.

Yanlış Kıyas (*Kıyas-ı maalfarik, False Analogy*)

Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyastır. Doğru olmayan ve hakikate uymayan mukayesedir. Bu tür benzetmelerde mutlaka benzetilen şeyler arasında fark olur.

Bilinmeyene Başvurma (*Appeal to Ignorance, Argumentum ad Ignorantiam*)

İddiayı ispatlamak için, aksini ispatlamanın istenmesidir. Aksinin ispatlanmasının imkansızlığına ya da zorluğunu kullanmaktır. Yanlışımı göster, gösteremiyorsan haklıyım demektir. Örnek, "Kimse aksini kanıtlayamadığına göre Tanrı vardır." "Hikmet "adı verilen kuruma da bilinmezlik nedeniyle başvurulur.

Toplum Genelini Referans Göstererek Sonuca Gitme (*ad Populum*)

İstenilen sonucu desteklemek için, halkın sağduyusuna seslenmek ya da "örf" adı verilen toplum genelinin öyle düşündüğüne ya da yaptığına atıfta bulunmaktır. "Toplum böyle istiyor," gerekçesi, bu tür safsataya dahildir.

Ardılları Olumlama, Ters Hata

Mantık kurallarına uygun yapılmayan her akıl yürütme, mutlaka mantık hatası taşıyacağından dolayı, sonuçlar

zorunlu değil, zorlama olacaktır. Mantığa göre, sonuç, öncüller için gösterilen yeter sebep tarafından desteklenmelidir. Sonucullar için gösterilen sebeplerin yeterli olmaması nedeniyle, sonucu zorunlu olarak çıkarmaması durumunda zorlama sonuç dayatılırsa, mantıksal safsata olur. Öncül önermelerin zorunlu olarak çıkarmadığı sonuç, aynı zamanda alakasızlık, ilgisizlik belirtir. Öncüllerin hepsi doğru olsa da, çıkarım (sonuç) hatalı olabilir. Zorlama sonuç mantık safsatasına ayrıca, “ardılları olumlama” ya da “ters hata” denilir.

Zorlama Sonuç Sonuçları

“Sonuç, delillerin zorunlu sonucu olmalıdır. Zorlama sonuç olmamalıdır.”

Mantık kurallarını uygulamayıp mantıksal hataları nedeniyle, zorunlu değil de zorlama sonuçlu argümanların aşağıdaki mantık yargılamalarından birine girmesi kaçınılmazdır.

Türemez (*Nonsequitur*)

İngilizceye “*not sequenced*” olarak çevrilebilir. Latince *nonsequitur*, Mantıkta; bahsedilen konuya ilişkin olmayan, alakasız, türemez demektir. Mantık kurallarına dayalı olmayıp mantıksal bağlantıdan uzak olmaktır. Sonucu, öncüllerinden mantıksal kurallara göre çıkmayan geçersiz çıkarımlardır. Yani mantıksal olarak türetilemeyen sonuçlar üretmektir. Öncüllerden zorunlu olarak çıkmayan sonuçları zorlama ile çıkarmaktır ve mantıksal yanıltmacadır. Bütün Mantıksal yanıltmacaların sonuçları, her zaman en başta *nonsequitur* olur. Örnek: “Zafer bizimdir, zira Tanrı büyüktür.” Tanrı büyük olabilir ama bu, zafer kazanma iddiasının yeterli sebebi değildir.

Saçma (Absurd)

Saçma; mantık kurallarına uygun olmama durumudur. Değersiz demektir. Genellikle anlamakta zorluk çekilen kavramların anlatılmaya çalışılmasıyla ortaya çıkan karmaşadır. Mantıksız şeylerin mantıklı gibi gösterilmeye çalışılmasıdır. Bir şeyin mantıksız oluşu, mantık kurallarıyla test edilince ortaya çıkar.

Yanlış

Felsefede yanlış; mantık kurallarına aykırı olmaktır.

Açmaz, Çıkmaz (Aporia)

Grekçe *aporus*; aşılmaz, geçilmez, çıkmaz gibi anlamlar taşır. Mantıksal bir çıkmaza girmek demektir. Bir metinde ya da tartışmada bulunan önermeler arasındaki çözülmez içsel çıkmazdır. Aporialar genellikle metafizik konuların akılyürütme ile açıklanma çabalarında sıklıkla görülür. Mesela; Tanrının, hem evrenin yaratıcısı hem de bir insan-krala benzetilerek tanımlanması böyledir. Tanrı, sanki insan-kralın izdüşümü (izomorfizm) olarak gösterilir. Hükümdarlık gibi insani fonksiyonları nedeniyle homomorfik tanımlanır. Bu durumda, Mantığın “üçüncü halin olanaksızlığı” kuralına takılmaktadır. Tanrı ya yaratıcıdır ya da kraldır, hem yaratıcı hem kral olamaz. Homomorfik tanrı tanımlamasının; bir düşüncede sonuca varamama ya da çözülemez açmaz ve çıkmaz demek olan mantıksal *aporia* üretmesi kaçılmazdır.

Çatışkı, Çelişki (Antinomi, Contradiction)

Mantık ve epistemoloji’de geçen ve genel olarak bir paradoksu ya da çözümsüz bir çelişkiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Kendi içinde çelişkiye düşmek de-

mektir. Aynı anda ve ölçüde geçerli iki önermenin birbirinin yerine konulamazlığı durumunu ifade eder. Bir ya da daha fazla önerme arasında uyumsuzluk olması durumdur. Çelişkili iki önerme birlikte değerlendirildiğinde, genellikle birbiriyle zıt olan iki mantıksal çelişkili sonuç ortaya çıkar. Bu konuda Aristo'nun "çelişmeme kanunu"na göre, bir şeyin hem kendisi hem de tersi aynı koşulda ve zamanda doğru olamaz. Çelişki, bir önermenin doğru halinin, aynı ortam geçerli iken ikinci defa önerildiği bir durumda, yerine negatif biçiminin doğru bulunması ile ortaya çıkar. Aralarında bağ kurulmak istenen iki farklı şeyin, birbirine ters düşmesi, yani birbirleriyle uyumlu ve tutarlı olmaması anlamına gelir. Bir önerme veya yargının aynı anda hem onaylanması hem de inkâr edilmesi olayı olarak açıklanır. Çatışkılar, mantıksal alanın içindeki düzensizlikler olarak görülür.

ALTINCI BÖLÜM

**SİSTEMLİ DÜŞÜNME
SİSTEMATİK DÜŞÜNME YÖNTEMLERİ
SİSTEMLİ DÜŞÜNME ÇEŞİTLERİ
ANALİTİK DÜŞÜNME
ELEŞTİREL DÜŞÜNME
DİYALEKTİK DÜŞÜNME
ÖĞRENMEK**

SİSTEMLİ DÜŞÜNME

Sistem

Sistem kelimesinin kökeni, Grekçe “*sustema*” kelimesidir; birleşik bir bütün demektir. Etimolojik olarak sistem; bir şeyi ve aygıtı oluşturan dizge, düzen, düzenek, tertibat, bir sonuç elde etmeye yarayan yöntem, yol, yöntem, model, tip demektir. Bir bütünü oluşturan parçaların düzenli bir şekilde bir araya getirilmeleri işlemidir. Felsefedeki Sistem; öncül, önerme ve sonuçlardan oluşan parçaların, mantık disiplinin kuralları ile birbirine bağlanarak ve bağıntılanarak birleştirilmeleri ve bütünleştirilmeleridir. Felsefe de, sistemli bir ifadedir. Felsefe tarihi incelenince, filozofların çabalarının genellikle ya sistem kurmak ya da sistem kurmaya yönelik sorunları ele almak olduğu görülür. Canlılarda sadece doğal-animal düşünme sistemi varken, insanda hem doğal hem beşeri-hümünal olmak üzere iki türlü düşünme sistemi vardır.

Şunu hatırlamak gerekir: Felsefe için merak etmek ve soru sormak, sorulara sistemli bir açıklama getirmek önemlidir. Filozoflar, problemleri mantıksal bir şekilde ortaya koyarlar. Geleneksel mantığın kurallarını kullanırlar. Daha sonra kritik (eleştirel) okuma ve fikir yürütmelerle bir sonuca doğru ilerlerler. Tartışmayla veya diğer filozofların ileri sürdükleri fikirlere cevap vererek ya da dikkatli kişisel düşünmeyle cevap ararlar. Yani felsefe;

düşünme ve mantık bilimi olup her şey hakkında birçok şey bilme sanatıdır. Felsefi düşünmenin yöntemleri insana hemen her konuda akıl yürütebilmesi için gerekli temelleri sağlar. Felsefe eleştirel bir düşünüş biçimidir. Felsefi düşünmede temel yöntem; önceden kazanılmış bilgiler üzerine bir düşünmedir. Bunun üzerine sorgulama ve açıklama inşa edilir.

SİSTEMATİK DÜŞÜNME YÖNTEMLERİ

“Yöntemsiz hiçbir eylem yapılamaz.”

Yöntem (metot); belirlenen hedefe götüren yol, sistem ve usuldür. Felsefi yöntem; fikri bir sonuca ulaşmak için tutulan mantıklı düşünme yoludur. Bütün sistematik düşünme yöntemlerinin amacı; mevcudu doğru tanımak ve var olmayan doğru yeni fikir üretmektir.

Sistematik düşünme ve akıl yürütme yöntemleri; tüm-dengelim, tümevarım ve kıyas olmak üzere üç çeşittir.

Tümdengelim (Ta'lîl, Dedüksiyon, Déduction, Deductio) Savunmacı Metot, Sonuçtangelim

Tümdengelim düşünme yöntemi; olgu, obje ve olay hakkında önceden var olan ve doğru kabul edilen genel bilgileri temel öncül olarak kullanıp sonuçlara ulaşmaktır. Düşünmenin, genelden özele doğru ilerlediği akıl yürütme biçimidir. Genellenmiş hükümleri, parçalara uygulamaktır. Sonculdan hareketle öncüle varmaktır. Sonuçtangelim denilebilir. Düşünme işlemine başlamadan, önce soncular belirlenir ve bunlar temel öncül olarak kullanılır. Bütün akıl yürütmeler, bu soncuları teyit etmek için yapılır. Sonuç, öncül tarafından zorunlu şekilde ortaya konulmuş, yani öncülde kapsanmıştır. Çıkarımları, daha başından bellidir ve zorunludur. Gerçekte var olsalar dahi, sonculu

çürüten bulgular terk edilir. Peşin hükümlü, mevcudu savunmacı, koşullu ve güdümlü düşünmedir.

Mukayyet; sınırlı akıl kullanılır. Akıl yürütme, belirlenmiş sonuca varmak amacıyla sınırlı ve güdümlü yapılır. Bir şeyin doğruluğunu, başka bir şeye dayanarak ileri süren akıl yürütme çeşididir. Sonuç, öncüllerde var ve öncüllerin kapsamı içerisinde olduğundan, sonuç, öncülleri aşmaz ve onların dışına çıkamaz. Yeni bir şey öğrenilmez, yeni bir buluş yapılmaz. Zorlama sonuca götürmenin zorunlu olduğu bir düşünmedir. Hükümden delile gitmektir; önce hüküm verilir, sonra delil bulunur. Mevcut bir fikri savunma argümanlarında kullanılır. Bu anlamıyla, Kelam ilminin istidlal yöntemiyle tutarlılık arzeder. İstidlal, önceden verilen peşin hükme uygun delil aramaktır. Filozof, tümdengelim yöntemiyle felsefe yapmaya başlar. Fakat düşünmeyi ve akıl yürütmeyi tümevarım yöntemiyle yapar. Düşünme sürecinde ulaştığı sonuçları, önceden ortaya koyduğu temel öncülü çürütseler dahi alır. Modern mantık çalışmalarını yapan filozof, klasik mantığın belki de tek ve en temel çıkarım metodu olan tümdengelim metodunun yetersiz kaldığını iddia ederek tümevarımın kabul görmesini istemiştir.

Tümevarım (*İstikrâ, İndüksiyon, Induction*)

Sorgulayıcı Metot, Sonucavarım

Tümevarım; parçalar kullanılarak genel ya da bütün hakkında sonuç çıkarılmasıdır. Parçasal olgulardaki ortak özellikleri almak ve bu özelliklerin götürdüğü sonucu çıkarıp genelleme yapmaktır. Peşin hükümlü, savunmacı ve koşullu düşünme değildir. Şartsız ve güdümsüz özgür ve sorgulayıcı düşünme yöntemidir. Peşinhükümü teyit edecek delil üretme olan istidlal kullanılmaz. Araştırma veya akıl yürütme boyunca bulunan bulguların götürdükleri sonuç

alınır. Düşünme yapılırken, düşünmeye başlandığında belirlenmiş olsa dahi, temel öncül dikkate alınmadan, akıl yürütme sonucunda elde edilen bilgi, bulgu ve fikirlerin götürdüğü sonuç kabul edilir. Düşünmeye başlarken belirlenen tahmini sonuçlar, daha sonra bulgular gerektirirse, terk edilir. Tümevarım, delilden hükme gitmektir. Sonucavaram da denilebilir. Düşünme işlemine tümdengelim (*deduction*) metoduyla başlansa dahi, yeni fikirler üretmek için tümevarım (*induction*)la bitirilir. Mutlak demek; sınırsız, şartsız ve güdümsüz olmaktır. Sorgulamacı tümevarım akıl yürütme biçiminde, yeni ve bilinmeyen sonuçlar üretilebilir. Sonucun doğru olabilmesi için, parçasal öncül bilgilerin kesin doğruluğunun sağlanmış olması gerekir. Metafizik konulara tümevarım metodu uygulanmaz. Çünkü öncüllerinin doğru oldukları sağlanmamıştır.

Kıyas (Analoji, Benzeştirme)

Kıyâs; “ölçme, takdir ve eşitlik” anlamlarına gelir. Hem tümevarım (indüktif) hem tümdengelim (dedüktif) metodunun kullanıldığı bir akıl yürütme yöntemidir. İki şeyi karşılaştırmak demektir. İki şey arasındaki ortak benzerliğe dayanarak birisi hakkında verilen bir hükmü diğeri hakkında da vermek şeklinde yapılır. İki şey arasındaki benzerlik bağı ile sonuç çıkarmaya ve genellemeye gidilmesidir. Birinci şey için geçerli olanların, diğeri için de geçerli olduğunu ileri sürmektir. Benzetmeler üzerinden muhakeme yoluyla bağları bularak çıkarım yapmaktır. Mantıkta; doğruluğu teslim edilen en az iki önermeden (öncül, mukaddime) zorunlu olarak üçüncü bir önermeye ulaştıran akıl yürütme şeklini belirtir. Kıyas, en az iki öncül ve bunlar arasındaki bağ neticesinde verilen yeni bir hükmü ifade eden bir sonuç çıkarımı ile oluşur. Bu tür kıyas, basit bir kıyas olarak tanımlanır.

Örnek, baklagillerde magnezyum vardır. Magnezyum içerdiğinden fasulye de bakliyatır. Analogiler, ön bilgilerle yeni bilgiler arasında kurulan bir köprüdür. Amaç; bilinenlerden, benzeştirme yoluyla bilinmeyenin anlaşılır kılınmasıdır. Kıyasta, tekil örneklerden yola çıkılarak yine tekil sonuçlara ulaşılır. Ulaşılan sonuç, zorunluluk ifade etmez. Ancak o, bir olasılık ifade eder. Bu sebeple analogi ile verilen hüküm bir zorunluluk değil, ancak bir ihtimal bildirir. Mantık kurallarıyla yapılmayan kıyas, Osmanlıca 'kıyas-ı batıl', İngilizce 'logical fallacy' adı verilen mantıkdışı ve geçersiz olur.

Heptengelimli, Dışaçekim (Abduction)

Yukarıdaki düşünme yöntemlerinin uygulanması sonucunda ulaşılan sonuçlara heptengelimli ya da dışaçekim akıl yürütme yöntemi uygulanır. Dışaçekim; en iyi açıklamanın üretilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bir olgunun gözlemlenmesi ile başladığından her bilimsel araştırmanın ilk adımı, dışaçekimdir. Gözlemlenen olgunun nasıl ortaya çıktığını açıklamaya yönelik hipotez veya hipotezlerin geliştirilmesi sürecidir. Bir dizi semptomun varlığı durumunda, en iyi şekilde açıklayan teşhisi bulmaya yönelik tıbbi tanı çabası, bir dışaçekim örneğidir. Heptengitmeli akıl yürütme; öncüller ne kadar doğru olursa olsun, sonucun doğru olduğundan kesin olarak emin olunmasıdır. İşte metafizik konulardaki dışaçekim sorunu, sonuçların doğruluklarının kesinliğe kavuşturulamama sorunudur.

SİSTEMLİ DÜŞÜNME ÇEŞİTLERİ

*"Bütün sistemli düşünmelerin temel modeli;
soru sorma, sorgulamadır."*

Felsefe yapmak, sistemli düşünmeyi gerektirir. Sistemli düşünme; mantık kuralları uygulanarak sistematik şekil-

de, bir fikirden bir başka düşünce (fikir) üretimi ile sonuçlanan zihinsel bir süreçtir. Düşünme sırasında insan beyninin değişik bölgelerinde bir sürü eşgüdümlü nörolojik işlemler gerçekleşir. Animal beyin, sadece somut düşünme yapar. İnsan (hümüenal) beyni ise, somut ve soyut olmak üzere iki çeşit düşünür. Düşünme, var olan olgu, obje ve olayı düşünürün zihnine dönüştürmesidir. Düşünceler, düşünen kişinin meydana getirdiği zihinsel ifade ürünüdür. Sistemli düşünme genel olarak; analitik, eleştirel ve diyalektik olmak üzere üç çeşittir.

ANALİTİK DÜŞÜNME (*Analytical Thinking*)

Aslında analitik düşünme, bir düşünme çeşidi değildir. Analiz yapmayı düşünmek olabilir. Analiz; bir konuyu veya şeyi anlamak ve tanımak için, onu oluşturan bütünün parçalarına ayırma işlemidir. Algılamının birinci basamağıdır. “Bu nedir” sorusu sorularak, parçalar, ilgili oldukları bilim dallarına ve felsefi ekollerine tasnif edilir. Bu bilim dallarının, hakkında tespit ettikleri teknik bilimsel bilgiler ve felsefi gerçeklerle bakılıp o parçaların mahiyetleri tanınır. Sonra bu parçaların bütün boyutları çözümlenir. Elde edilen analiz sonuçları birleştirilerek sentez yapıp bütün tanınır. Bütünün bilgisine ulaşmak amacıyla, parçaları en küçük ayrıntısına kadar incelemek, bulguları açık ve seçik ortaya koymak gerekir. Analitik yöntem, karmaşık olanın basitliğe indirgenmesidir. Ele alınan konunun unsurlarına ayrılarak, yani çözümlenerek incelenmesidir. Analitik felsefe, önermeleri parçalamak ve onları felsefi sorgulamak imkanı sağlamaktır. Tümdengeliye benzer, ancak farkı, genelden özele ilerleme yerine, parçalarına indirgeyip inceleme ve bütüne ulaşma olmasıdır.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME (Critical Thinking)

Tepki

Eleştiri (Tenkit, Critic)

“Felsefe, eleştiridir.”

Felsefi düşünmenin en önemli ve ayırt edici özelliği eleştirici olmasıdır. Eleştiri kelimesinin aslı, eski Grekçe “kritikos” kelimesinden gelen “critic”, hükmetme anlamındadır. Türkçe karşılığı “tenkit” kelimesi, Arapça “nkd” kökünden türemiştir. “Nakd”, eleştiri karşılığı; daha çok “nakd”, bazen de “intikād”, “tenakkud” kelimeleri kullanılır. Bu kavramlar, “madeni paranın gerçeğini sahtesinden ayırmak, sözün güzel ve kusurlu yanlarını ortaya koyup açıklamak” gibi manalara gelir. Bilim ve felsefenin en önemli özelliklerden bir tanesi, eleştirel yani tenkitçi olmalarıdır. Eleştiri; özellikle düşünsel eserlerin yapısı ve özü yönünden; başarılı ve başarısız, değerli ve değersiz, zayıf ve güçlü yönlerini göstermek, bunları örneklerle somutlayıp belirtmektir.

Bir olgu, obje ve olayın tanımlamasının doğru veya yanlışlarını ortaya çıkarmak amacıyla var olan tanımlara meydan okumadır. Sadece negatiflikleri, açıkları ve eksiklikleri değil, pozitif yönleri de ortaya koymaktır. Eleştirme, herhangi bir düşünceyi ele alırken onu olduğu gibi kabul etmek yerine, akılcı eleştiri süzgecinden geçirmektir. Beyanların gerçek değerini yargılamayla ve hataları aramayla öncelikli olarak ilgilenir. Yanlıştan kaçınmayı amaçlayan düşünme biçimi olduğundan, yapıcı eleştiride bulunan kişi, kendisinin veya başkalarının ileri sürdüğü önermeleri kabul etmeden önce, bunların doğru olup olmadıklarını denetleyip yanlış olduğu kesinleşenleri reddeder. Filozoflar, bir düşünceyi olduğu gibi kabul etmezler.

Onu mutlaka öncelikle akıl sürecinden geçirirler. Eleştirel düşünme; analiz etme ve sistematik akıl yürütme sonunda değerlendirme süreci ile birlikte bütünlük oluşturan bir düşünme biçimidir. Bir düşünceyi değerlendirirken iyi ve kötü yanlarını ortaya koyma, parçalara ayırarak düşünme ve onu çeşitli sınamalara tabi tutma eleştirel olmanın temel öğeleridir.

Eleştirinin Önemi, Pseudo Hayat Sokrates (MÖ. 469-399)

Sorgulamayı en iyi temsil eden filozof Sokrates'tir. Zamanında var olan; tanrısal, dinsel, ahlaki, siyasi, bilimsel bilgi ve düşünsel fikirleri eleştirmiştir. İnsanlara çeşitli sorular sorarak onları; sorgulamaya, eleştirmeye ve sonuçta düşünmeye sevk etmeyi amaçlamıştır. Şöyle der: "Sorgulamaksızın yaşanan hayat, başkasının fikirleri ile yaşanan hayattır. Bu hayat, onu yaşayan kişinin kendisinin değil, başkasınıdır. Bu hayat, aslında onu yaşayan kişi tarafından yaşanmamıştır. Bu hayata sahte anlamında "pseudo (sûd) hayat" denir. Bu hayat kişinin asaleten değil, başkası vasıtasıyla vekaleten yaşadığı hayattır." Sorgulamadan elde edilen bilgi de sahte bilgidir. "Sorgulanmamış yaşam, yaşamaya değmez."

Gelişmek ve Yerinde Saymak "Mevcut, aşılmaksızın ileriye geçilemez. Mevcut, eleştirmekle aşılır."

Eleştiri olmaksızın gelişme imkansızdır. Eleştiri yoksa statiklik, donukluk, dogmalık, yerinde saymak hatta geriye gitmek vardır. Filozof **Bertrand Russell** (1872-1970)'ın, eleştiri ile ilgili şu sözü önemlidir: "Dogmalarının eleştirilmesine katlanamayan bir rejimin, eninde sonunda, yeni

bilgilerin bulgulanmasına engel olacağı kesindir. Aydın düşünme özgürlüğüne kişisel açıdan önem verenler, bir toplumda azınlıkta olabilirler, ama geleceğin en önemli kişilerinin bu azınlığın olduğunu unutmamak gerekir. Eğer bu kişilerin çalışmaları engellenir ve bu çalışmaların sonuçlarını almaktan alıkonurlarsa, insanlık yerinde sayacak ve tıpkı “Eski Karanlıkçağ”, “Aydınlık Antikçağ”ın yerini alarak “Yeni Bir Karanlık Çağ” olanca ağırlığıyla gelip üstümüze çökecektir. Yeni doğrular, insanları, özellikle iktidarda olanları tedirgin eder çoğunlukla.” Bu sözde de görüldüğü üzere, öncelikle toplumların yöneticilerinin, düşünme işlemini yapabilen kişiler olmaları ya da özgür düşünmeyi sağlamaları şarttır.

Eleştiricinin Özellikleri **Çok Boyutlu Olmak**

Eleştirel düşünme, kişiler arası tartışmalar biçiminde gerçekleşebildiği gibi, kişinin kendisini eleştirmesinde de ortaya çıkmalıdır. Eleştiri yapacak kişinin, önce hangi alanda yetenekli, anlama yetisinin hangi konuları ele almaya elverişli olduğunu bilmesi gerekir. Eleştirici, öncelikle kendisinin sahip olduğu mevcut düşüncelerini eleştirebilmelidir. Kendisinin eleştirilmesine de tahammüllü ve açık olmalıdır. Kendi fikirlerini eleştirtmeyen kişiden, eleştirel düşünür olmayacaktır. Eleştirel yapıya sahip olmayan kişi, bir konuyu irdeleyerek gerçeği bulmakla meşgul olmaz. Kendi fikrini hemen savunmaya, yargılayıp hüküm vermeye, zıt fikri de hemen reddetmeye ve saldırmaya çalışır. Savunmaya ve saldırmaya geçen kişi ile hiçbir eleştirel tartışma yapılamaz. O kişi dogmatiktir, doğal düşünüyordur, aklı statik ve donuklaşmıştır, akışkan akla sahip değildir.

Her şeyden önce, sahip olduğu duygu ve düşüncelerinin etkisinde kalmadan objektif ve tarafsız olması gerekir. Taraflı olmamak şarttır. Eleştiriyi, kötülemek için duygusal yapmamalıdır. Eleştiri yaparken kişi ya da fikir hakkında yargılama yapmamalı, hüküm vermemelidir. Olgu, obje ve olayın sadece eleştirisini yapmalıdır. Geçerli bir felsefi eleştirinin özellikleri şunlardır: Eleştiri objektif olmalıdır. Sübjektif ve göreceli duygulara ve ön yargılarla yapılmamalıdır. Eleştiricinin, kişisel duyguları kattığı eleştirilere “öznel eleştiri”, kişisel duyguları katmadığı, objektif olduğu eleştirilere de “nesnel eleştiri” denir. Eleştiri mantık ilkele-ri uygulanarak yapılmalıdır.

ELEŞTİRİNİN YAPILIŞI

Çok Boyutlu Düşünme

Eleştirilecek konunun, bilimsel teknik bilgilerinin bütün boyutlarıyla bilinmesi gerekir. Hangi disiplin açısından eleştirilecekse, o disiplinin kavramları, terminolojileri ve bilimsel bilgileri ile eleştirilir ve ilgili disiplinin yargı kalıpları kullanılır. O nedenle bunları da bilmek gerekir. Kişi, kendisinde bir konuda bilgi eksikliği tespit edince, daha fazla okuması gerektiğini anlamalı ve okumalıdır. Eleştiri, mantık kurallarının uygulanması ile yapılır. Olgu, obje ve olayın, mantıksal kurallarla tutarlı ve çelişkili olup olmadığını irdelemektir.

Merak (Wonder)

“Felsefenin meraktan başka bir başlangıcı yoktur.”

Sokrates

Felsefe yapmanın birinci saiki meraktır. Merak; bütün canlıların ve insanın bedenlerinde bulunan bir duygu durumudur. Merakın nedeni, öğrenme isteğidir. Kayna-

ğı, varlığı sürdürmek için av bulma ve avcıya av olmama içgüdüsüdür. Canlılar, av bulmak ve av olmamak için bu iki kesimi bilmek zorundadırlar. Merak, insanlarda ve hayvanlarda gözlenen öğrenmeye yönelik bir davranış biçimidir. Merak, insanı yeni arayışlara sürükleyen zihin durumudur. Bilim ve felsefenin temelinde yer alan, zihni harekete geçiren bilme isteğidir. Merak eden insan, bu merakı sayesinde sorgulamaya ve gerçeğe ulaşmaya çabalar. Felsefede merak, varlığı ve yaşamı tanımayı istemek ve onu anlamaya çalışmak olarak anlaşılır.

Felsefi yöntemin temelinde öğrenme ve bilme isteği nedeniyle merak yer alır. İnsan olmak merak etmek ile doğrudan ilişkilidir. Aslında Aristoteles'in de dediği gibi, bütün insanlar doğal olarak, bir şekilde merak ederler, çünkü bilmek isterler. Platon'a göre de merak, felsefenin başlangıcıdır. Merak etmek, soru sormayı getirir. İnsan soru sorabildiği, anlam bulabildiği ve yükleyebildiği ölçüde düşünen canlıdır. Felsefede merak, en genel olana yönlendiren araçtır. Bu nedenle öncelikle felsefenin kendisi merak edilmelidir. Felsefi düşünme; daha fazla bilmek amacıyla merak etmeyi gerektirir. Dolayısıyla merak yoksa felsefe yapmak ve gelişmek yoktur. Bütün olgu, obje ve olayın, hatta insanın, kendisinin ne olduğunu sürekli merak etmektir.

Beynin Debriyajı

Merak, bir arabadaki debriyaj gibidir. Araba, yürüyebilmesi için debriyajının açılarak vitesi alması gerekir. Merak, zihnin debriyajının açılması ve düşünme vitesinin alınması işlevini görür. Eğer merak edilmediyse, zihnin debriyajı açılmaz ve yeni vites almaz. O nedenle öğrenilmek istenilen konu hakkında bilimsel teknik bilgi ve felsefi tartışmaları okumak ve yenilerini merak etmek gerekir.

Aksi takdirde, konuyu irdeleyip anlamak için değil, sahip olunan belli bir peşin hükmü savunmak için çaba harcanır. Bu nedenle düşünür, öğrenmek ya da bulmak istediği bir konuyu düşünmeyi ve tanımayı merak etmelidir. Merak, insanı yeni bilme arayışlarına sürükleyen zihin durumudur. Bilim ve felsefenin temelinde yer alan, zihni harekete geçiren bilme merakıdır. Felsefede olmuş bitmişlik ve kesinlik yoktur. Sürekli merak vardır. Bulguları üzerinde de sürekli merak edilir. Bu merak sürekliliği, gelişmede süreklilik sağlar. Felsefe yapabilmek için zihnin debriyajının açık olması gerekir. Zihnin debriyajı, bir konuyu öğrenmek ve anlamak isteği üzerine merak etmekle açılır.

Şüphe Duymak (Doubt)

“Şüphe duymaksızın felsefi düşünme olmaz.”

Meraktan sonra, şüphe duymak devreye girer. Şüphe veya kuşku; bir şeye karşı duyulan emin olmama veya güvensizlik duygusudur. Bir şeyin niteliğinin tam olarak anlaşılması için, üzerindeki, varsa, örtüyü kaldırmak ve kapalılığı gidermektir. Onu benzerlerinden ayırmaktır. Felsefe, her tür bilgiyi ve fikri kuşkuyla karşılar. Bu nedenle her şeyin temellerini, etkilerini ve kesinliklerini irdeler. İlk felsefe, şüphe duymakla başlamıştır. Felsefenin babası ve ilk filozof sayılan Thales (MÖ 623-548)’ten beri ortaya atılan her açıklamaya önce şüphe ile yaklaşılmaktadır. Felsefi şüphe, bir düşünceyi körü körüne kabul etmemektedir. Felsefi tavır, bilginin, akılsal denetlemeye tabi tutulup mantıklı hâle gelmedikçe doğru kabul edilmemesidir. Bu nedenle ilk adım şüphe etmektir. Felsefi şüphenin belli bir amacı ve sistemi vardır, gelişigüzel değildir. Varlığa farklı bir bakışla var olan boyutlarını açığa çıkarmaya ve geliştirmeye olanak sağlar.

Eleştirel düşünme, mevcut bilgi ve fikirlere şüphe ile bakmayı gerektirir. Şüphe duymayan bir düşünme, felsefi düşünme olamaz. Zaten felsefe, var olana şüphe ile bir meydan okuma ve karşı çıkıştır. Şüphe etmeyen kişinin, düşünme sorunu da yoktur. Kim felsefi düşünüyorsa, kendi inançları üzerinde bile şüphe etmelidir, dogmatik olmamalıdır. Bir düşünceyi körü körüne kabul etme, felsefeye uygun olmayan bir tavidir. Felsefe yapmada ilk adım şüphe etmektir. Felsefi şüphenin belli bir amacı ve sistemi vardır, gelişigüzel değildir. Felsefi düşünüşten önceki düşünüş biçimlerinde temel iddialarının doğruluğundan kuşku duymaya yer yoktu. Bu yüzden o devirlerdeki kişiler, dogmatik ve zihnin gelişimine mani idiler.

Mevcudu Sorgulama

“Eleştiri, mevcuda meydan okumadır.”

“Mevcut aşılmaksızın ileri gidilemez.”

Felsefe, mevcut bilgilere ve fikirlere karşı zihinsel sorgulamakla boğuşmaktır. Felsefe yapacak kişi, öncelikle kendisinde ve toplumunda egemen olan mevcut fikirleri sorgulamak zorundadır. Popülist ya da pragmatist davranarak “topluma dokunur” ya da “toplum ne der” düşüncesiyle bu işleminden kaçınan kişinin felsefe yapması ve filozof olması mümkün değildir. Gerçek düşünür, kişiler değil, insanlık için iyiyi ve doğruyu aramak üzere düşünme yapar. Bu yolda “ölüm”, “toplumdan dışlanma” ve “yadırganma” aklına hiç gelmez. Beş milyon yıllık insanlık çizgisini işte böyle cesur düşünürler oluşturmuşlardır. Günümüzde de insanlık çizgisine eklemelenmek isteyenler, bu düşünme işlemini yapmak zorundadırlar.

Özgün felsefi düşünme yapmak isteyenler, içinde bulundukları düşünme sisteminin cevaplarını sorgulamak

zorundadırlar. Eğer bu kişiler ve toplum, tanrısal ve dinsel düşünmede iseler, kendi teolojilerinin söylem ve cevaplarını sorgulayarak felsefeye başlayabilirler. Çünkü felsefi düşünüşten önceki düşünüş sistemleri bu teolojik konular olduğundan, mevcut cevaplar mutlaka teolojinin verdiği cevaplardır. Teolojilerinin cevaplarını savunmak için felsefe yapanlar, felsefi değil, ancak Teoloji ya da Kelam yapmış olurlar. Çünkü teoloji, dini savunmak için felsefenin kullanılmasıdır. Mevcut sorgulanıp, tanınıp aşılmadan bir ileriki aşamaya geçilemez. Bu nedenle, bir alanda ileri gidilmek isteniyorsa, o alan üzerinde mutlaka sorgulayıcı felsefe yapmak gerekir. Mesela internetin bir ileriki aşamasını icat edebilmek, onu doğuran mevcut bilimin sorgulanıp tanınıp aşılmamasını gerektirir. Bir ileriki aşamaya geçmek, mevcut bilimi bir ileri aşamaya taşımakla olur. Sorgulama olmaksızın mevcudun ilerisine geçmek imkansızdır.

Mevcudu İlk Felsefi Sorgulama

“Savunma beyni büzüştürür, sorgulama genişletir.”

Antik Grek filozofları, ilk felsefeye, mevcut politeist, yani çok tanrılı bir sistemin otoritesini sorgulamakla başlamışlardır. Dolayısıyla ilk felsefi düşünme, tanrısal fikirleri sorgulamıştır. Felsefi düşünüşün ilk çıkışını sağlayan şu mevcudu sorgulama olayı anlatılır: Eski Yunan’da aristokratlar, kendilerini, Tanrı’nın dünyadaki çocukları ve temsilcileri görürlerdi, bu nedenle kendilerine hiç kimsenin zarar veremeyeceğini iddia ederlerdi. Fakat bir kıtlık döneminde aç kalan köleler, ayaklanır ve bu aristokratları mahvederler. Bunun üzerine o zamanın düşünürleri, “Ya bu aristokratlar Tanrı’nın çocukları değil, ya da onların tanrısı gerçek tanrı değil,” diyerek mevcut tanrı algısını felsefi akıl ile ilk olarak sorgulamaya başlarlar. İşte ilk felsefe, o

zamanda mevcut egemen fikir olan tanrıyı sorgulayarak başlamıştır. Felsefe, mevcut egemen fikirleri sorgulamakla yapılır, mevcutları savunmakla yapılmaz.

İnsanlık, kendisine, bugünü doğuran düşünür şahsiyetleri hiçbir zaman unutmamış, unutturmamıştır. Onların isimlerini ve fikirlerini nesilden nesle sürekli aktararak dünyanın sonuna kadar yaşatacaktır. Teknolojinin yeterli gelişmesi sonucunda, bir gün onları mutlaka klonlama ile bu dünyada tekrar dirilterek onlara minnet borcunu ödeyecektir.

Sorgulama (Questioning)

“Din savunur, Bilim bulgular, Felsefe sorgular.”

“Sorgulama yoksa ilerleme de yoktur.”

Merak eden kişi, eleştiri amacıyla sorgulamaya çabalar. Felsefi düşünmenin en önemli özelliği sorgulayıcı olmasıdır. Soru sormak ve soruya cevap bulmaya çalışmak, düşünsel faaliyeti sağlayan en önemli işlemdir. Felsefe, soru sormakla başlar ve onunla ilerler. Sorular cevaplardan daha önemlidir. Çünkü soru sormak düşünmenin ilk ve birinci, cevaplamak ise ikinci basamağıdır. Sorgulama yapılmaksızın hiçbir şeyin tam mahiyeti tanınamaz.

Sorgulama, felsefenin refleksif olma özelliğinden kaynaklanır. Refleksif olma; sahip olduğu ve mevcut olan bilgileri sorgulayan zihnin, kendi kendisine dönmesidir. Elde edilen fikirlerin ve bilgilerin üzerine değerlendirmek amacıyla tekrar düşünülmesidir. Felsefe sorgulama yapmaktır. Sorgulama; sistemli bir şekilde sorular sorarak bir konuyu, anlamaya çalışma ve gerçeğine ulaşma çabasıdır. Eleştirel düşünmede savunma değil, sorgulama vardır. Mevcut fikirlerin olduğu halini savunmak, sorgulamanın en büyük düşmanıdır. Sorgulama da, mevcut fikirlerin en büyük

düşmanıdır. Savunma, akli büzüştürür, donuklaştırır; gelişmesini, akışkan ve seyyal olmasını önler. Felsefe savunmaz, delillendirir. İleri sürülen bir fikri delillendirmek ve gerekçelendirmek savunma değildir.

Felsefe, kendisi dahil her şeyi sorgular. Sorgulama yoksa felsefe de yoktur. Sorgulamayan kişi felsefe yapamaz. Sorgulayarak felsefe yapmayan, başkalarının ürettikleri ve onlara özgü olan felsefi fikirleri taklit etmek zorunda kalır. Taklit edenler olurlar, bağımsız ve kendileri olamazlar. Başkasından kiralanan felsefe ile bağımsızlık olmaz. Sorgulama, var olan bilgiyi ve onun mahiyetinin gerçekliğini anlamak için sorgulanması, irdelenmesi, incelenerek ne olduğunun ortaya konulmasıdır. Neticede, bir fenomenin yapısının ve mahiyetinin, olabildiğince olduğu gibi açığa çıkarmak için yapılır. Sokrates'e göre; hayatın anlamı ve değeri onun sorgulanmasıyla başlar. Soru sorarak bir insan, ne zaman sıradan anlamanın ötesine geçerse eleştirel düşünme yapmaya başlamıştır. Sorgulama sınır tanımaz. Olgı, obje ve olayı bütün boyutlarıyla sorgular. Sınırlı ve şartlı sorgulama, sorgulama değildir. Sorgulama sonucunda ulaşılan fikir, sorgulayanın kendi fikri olur. Dogmatik kişi sorgulamaz. Sorgulamayan kişi, felsefe yapamaz.

Sonuçlama

"Felsefe hüküm vermez, çıkarım yapar."

Sorgulamanın zıddı, sonuçlamadır. Sonuçlama; sorgulamayıp hemen sonuca ulaşım hüküm vermektir. Sonuçlamacı kişi, felsefe yapamaz. Sonuçlamacılık, uzun süreli sorgulayıcı düşünme işlemi yapmaya zihinsel nefesin olmaması demektir. Felsefe, elbette sonuçlara ulaşır. Fakat sonuçları, konuyu sonuçlandırmak amacıyla değildir. Sü-

rekli ilerleyebilmek için sonuçlarını da sürekli sorgular. Felsefe sonuçsal hüküm vermez, sonuç çıkarımları yapar.

Sorgulamanın Yapılışı

Sorulama

“Sorular, felsefenin adımlarıdır.”

Sorgulama; bir amaca göre yönelik olarak sistemli olarak sorular sorulmasını ifade eder. Felsefi sorgulama, soru sormak yani sorulama (*questioning*) ile yapılır. Soru veya sual; bilgi elde etmek için sorgulayıcı dilsel bir ifadedir. Soru, var olana meydan okumadır. Felsefe, soruları; bireyin bilgisini test etmek amacıyla kullanmaz. Sokratik yöntem olan, tanıma ve tanımlama amaçlı sorgulayıcı soruları kullanır. Felsefe, soruları, elemeye (niteleyici) kullanır. Bu tür sorulara aynı zamanda filtre soru adı da verilir. Filozoflar; sor türlerinin hepsini birleşim ve orkestrasyon şeklinde kullanırlar. Felsefe, bütün soruları, konuyu sorgulama amaçlı kullanır. Sorular, araştırarak öğrenmenin en temel aşamasında kullanılır. Felsefi yöntemde bir soru genellikle irdelemenin temelini oluşturur. Felsefe yapabilmek için, sorgulama becerilerini geliştirmek şarttır. Sorular, genellikle; nedir, nasıl, neden ve ihtimal olmak üzere dört kategoridedir.

Felsefi Sorular

Anlam Soruları

“Felsefe anlamak içindir.”

Herhangi bir şeyi konu alabilen; onun doğasını, yapısını, ne olup olmadığını, mümkünlüğünü, doğruluğunu araştırabilen, sınırları olmayan soruya felsefi soru denir. Felsefi sorular gerçeğe dayalı sorular değildir, kavramsalıdır. Sonuç olarak, felsefi sorular, kavramsal konulardan

oluşur. Her sorunun açıklaması esnasında bir ifade ya da başka bir soru ortaya çıkar. Felsefi sorular; açık uçlu sorulardır. Bu sorular; yanıtlayanlardan soruları kendi sözcükleriyle cevaplamalarını ister ve çoktan seçmeli sorulara veya diğer kapalı uçlu formatlara kıyasla daha fazla bilgiyi ortaya çıkarmak üzere tasarlanmıştır. Felsefi sorular, anlamı sorma sorularıdır. Anlamı sorma, felsefe sorularının özelliğidir. Felsefede asıl kaygı anlamdır.

Nedir Sorusu Mahiyet Sorusu

Nedir sorusunun cevabıyla, ilgili bilim ve felsefe dalları ilgilendir. Bilimsel sorular, mahiyetle ilgilidir, anlamla ilgili değildir. Bilimsel mahiyet betimlemesi, “nedir” sorusunun cevabı ile yapılır. Çünkü “nedir” sorusu, betimleyicidir. Bir şeyin mahiyetini ortaya çıkarma amaçlıdır. Bütün bilimlerde olduğu gibi, Fen bilimlerinde de, konuları anlamak için felsefi bakış gereklidir. Bilimsel bilgiyi üretme yanında bilginin doğasının tanınması, rasyonalleştirilerek kavranıp tanımlanması bilimsel düşünme yetisini gerekli kılıyor. Bilimsel düşünme, ilgili felsefi disiplinle düşünmedir. Mesele, fen konularını anlamak için fen bilimi felsefesi bilmek kaçınılmazdır.

Felsefedeki “nedir” sorusu, kavramların anlamını sorar. Nedir, doğrudan doğruya anlama yapıışıdır. Nedir, ‘anlamı nedir?’ ile aynı şeydir. Bütün felsefe soruları, gerçekten felsefe sorusu iseler, bu anlam kalıbına dökmek mümkündür. Felsefedeki “nedir” sorusu, bilimin yaptığı gibi, olgu, obje ve olayın mahiyetini değil, kavramların anlamını sormak içindir. Felsefede “nedir” sorusu, “anlamı nedir?” sorusudur. Örneğin, “cesaret nedir?” sorusu, felsefe sorusu ise, aslında “cesaretin anlamı nedir?” sorusu sorulmuş de-

mektir. Anlamı ortaya çıkarmak felsefenin görevidir. Felsefe, konu yaptığı, “nedir” sorusu, kavramların anlamıyla uğraşmaktadır. Her felsefe sorusunda amaç, kavramların anlamının açıklanmasıdır. Anlamı sormak, felsefe sorularının özelliğidir. Felsefede asıl hedef anlamı bulmaktır.

Mesela, Semantik bilimcisi, sözlerdeki anlam içeriğini, sırf bir dil içeriği olarak ele alır. Son amacı, belli bir dilin ne olduğunu tespit etmek, dil formlarının ne demek istediklerini açığa çıkarmaktır. Filozof ise, sözlerin anlamına yönelttiği “nedir” sorusunu, bir dilci olarak yöneltmiş değildir. Sorgulamasını bir dil çerçevesinde yürütür ama asıl araştırdığı dil değil, onun anlamıdır. Filozofun hedefi dil olarak dil değil, dilin dile getirdiği anlamlardır. Gerçi bu “anamları” yine dilin içinden sorar. İşlem bölgesi, dil alanını aşmaz. Filozoflar, filozof olarak, bilimsel gözlem ve deneyler yapmazlar. Deney ve gözlem yapmak, bilimin işidir. Ama gene de, anlamların görünüm (fenomen)lerini sorgularlar. Mesela, “ritüel nedir?” sorusunu bir felsefi konu olarak, semantik dil bilimi uğraşlarının dışında ele alır. Ritüel sözünde dile gelen ritüel fenomeninin “anlamı nedir?” demektir. “Bu nedir” sorusunu filozof, dil alanında kalarak cevaplandırmaya çalışacaktır, ama artık asıl amacı ritüel sözü değil, bu sözün anlamı olan şeydir. Filozof, ritüel sözünün dile getirdiği durumları, meselâ tanrı ile bağ kurmayı, tanrıya teşekkür ve tanrıya yönelme gibi çeşitli anlamlarını irdeler.

Felsefi uğraşıda, şüphesiz, ilgili bilimlerin tespit ettikleri bilimsel bilgiler önemlidir. Filozofun, şüphesiz ki, en güvenilir desteği bilimsel bilgidir. Bir felsefe sorusunun ele alınabilmesi için, bu konuda daha önce, bilimsel bilginin ortaya konulmuş olması gerekir. Çünkü felsefi anlamı “nedir?”inin zemini bilimsel bilgidir. Mesela; ritüelleri çeşitli

açılardan incelemiş olan belli bilimler, filozofun argüman kurma zeminidir. Ritüel görünümünü tespit etmiş olan bilimler, ritüelin ne olduğunu incelemiş ve bilimsel bilgiler ortaya koymuşlardır. Filozof ise, bu görünümünün anlamının “ne” olduğunu sorar. Bu anlam sorusu, bilim adamının soru çerçevesine girmez. Yani filozofun “nedir?” sorusu olgu, obje ve olayın felsefe açısından anlamını soran sorudur.

Çok Boyutlu Düşünme Neden Sorusu

Nedensel bakış açısı, bilimsel gelişmenin temelinde yatan en önemli öncüllerden biridir. Aslında nedensellik, felsefenin konusu olduğundan, bununla, felsefe ilgilenir. Bütün zihinsel düşünme işlemleri, felsefi işlemlerdir. Çünkü “neden” kavramı düşünüldüğünde, zihinde kendiliğinden bir sonuç cevap kavramı belirir. Bu nedenle, “neden” sorularının cevaplarını bulabilmek için, felsefe yapabilmeyi bilmek gerekir. Felsefede nedensellik; her olgu, obje ve olayda bir nedenin zorunlu sonucu ve her sonucun bir nedeni olduğudur. Genel olarak nedensellik ilkesi; obje, olay ve olguların birbirine belirli bir şekilde bağlı, her nedenin bir sonucu ve her sonucun bir nedene bağlanarak açıklanabilir olması ya da belli nedenlerin belirli sonuçları yaratacağı, aynı nedenlerin aynı koşullarda aynı sonuçları vereceği iddiasını içeren felsefe terimidir.

Nasıl Sorusu

Felsefe, nasıl sorusunu, genellikle, mevcudun ilerisine gitmek amacıyla kullanır. Nasıl daha iyi, güzel ve doğru olabilir, hatta nasıl olması gerekir şeklinde sorar. Önce nasıl olması gerektiğini, sonra da o gerekenin nasıllığını or-

taya koyar. Bu açıdan “nasıl sorusu”, ikili (dikotomik) bir sorudur. Felsefe, “nasıl” sorusunu, bir açıdan da, anlamsal amaçla kullanır. Bir şeyin, sahip olduğu anlamı nasıl kazandığını tespit etmek ister.

İhtimal Sorusu

Felsefe; aykırı, alternatif ve diyalektik düşünme yaptığından ihtimal soruları sorar. Mesela; “gerçeği bilmek mümkün müdür”, “Tanrı var mıdır”, “evrensel bir ahlak yasası olası mı” türünden, tümel açıklama merakının ürünü olan ihtimal soruları sorar. İhtimal sorusu; bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, olasılık sorusudur. Olasılık veya diğer adıyla ihtimal cümleleri, gerçekleşmesi kesin bir sebebe bağlanamayan bazı olay veya durumların olabilirliği hakkında söylenmiş ifadelerdir. Böyle cümleler, sonucu kestirilemeyen bazı olay veya durumların, gerçekleşme ihtimallerini içerir. Gerçekleşmesi kesin olmayan bir olayın veya bir durumun ortaya çıkmasının beklenilmesi, umut edilmesi ile ilgili cümlelerdir.

Niçin Sorusu, Amaç Belirleme

Neden ve niçin soruları genellikle birbirisiyle karıştırılır ve aynı anlamda kullanılır. Neden-sonuç ve amaç-sonuç cümlelerini ayırt etmek gerekir. Bu cümlelerin karıştırılmasının en büyük sebebi, iki tür cümlenin de “neden?” sorusuna cevap verebilmesidir. Eğer bir soruda birden fazla seçenekte “neden?” sorusuna cevap alınabiliyorsa, öncelikle “hangi amaçla?” sorusunu sorup eleme yapılmalıdır. “Hangi amaçla?” sorusunun cevabı, amaç-sonuç cümlesini verecektir. “Niçin” soru edatı, “ne” ve “için” olmak üzere iki kelimenin bileşimidir. Amaç belirleme sorusudur. Bunu niçin yaptın? Yani hangi amaçla yaptın? Evren niçin var-

dır? Yani hangi amaçla vardır? Niçin sorusu ile dinler ilgilenirler, felsefe ilgilenmez.

Metafizik ve Hikmet, Bilinmezlik

Dinler ve metafizik, “niçin” sorusunun cevabı olan, amaçsallık, ereksellik ya da gerekircilik üzerine kuruludurlar. Mesela; ‘evren niçin yaratıldı?’ sorusu ile meşgul olur, neden ve nasıl yaratıldığıyla meşgul olmaz. Dinin metafizik amacına göre; evrendeki her şeyin, tanrı tarafından belirlenen ama insanlar tarafından bilinmeyen bir amacı vardır. Bu amaçsal “bilinmezliğe”, “hikmet” deniliyor. Hikmet, bilinmezliktir. Dinlerin kullandıkları metafiziksel çözümler, bilimsel ve mantıksal koşulları yerine getiremedikleri için bilimsel ve mantıksal nitelik taşımazlar. Sistemsiz düşünme ile üretilmiş spekülative önermeler olarak görülürler.

DIYALEKTİK DÜŞÜNME (*Argumentum a Contrario*)

Çapraz Düşünme

Çatışma ve Çarpışma

Analiz ve eleştirel düşünmeyi doğal beyin somut şekilde yapmaktadır. İnsanın doğaldan farklı olarak yaptığı tek düşünme, diyalektik düşünmedir. Çağımızın her alandaki düşünme biçimidir. Hatta demokrasinin tam oturabilmesi için gerekli olan temel düşünme sistemidir. Çağdaş hayatın aletlerini kullanarak yaşayabilmek için de gereklidir. Mesela bilgisayar, diyalektik mantık üzerine kurulmuştur. Bu mantık sayesinde bilgisayarda yazı yazılabiliyor, programlar çalıştırılabilir. Günümüzde her türlü elektrik devreli teknolojik aletlerin yazılım hafızası klasik ve sembolik diyalektik mantığın bulguları ile oluşturulur. Diyalektik; “tartışmak” anlamına gelen Grekçe “*diyalegestai*”

sözcüğünden türemiştir. Var olanın zıddını düşündürmektir. Belli bir konu üzerinden tez ve antitezin ortaya konulmasıyla ortak fikirlerin yani sentezin inşasıdır. Felsefi düşünmek isteyen kişi, özellikle diyalektik düşünmenin yöntemini bilmelidir. Diyalektik yöntem; analitik (çözümleyici) ve sentetik (birleştirici) işlemlerden oluşur. Düşünmenin, çelişkiler ve zıtlıklar üzerinde yapılmasıdır. Çelişkileri ve zıtlıkları ortadan kaldırmasıyla düşünmenin ilerlemesi biçimidir.

Zıt Fikir Mefhumu Muhalif

Diyalektik yöntem; birbirine zıt olan fikirlerin birbirleriyle tartışılarak çatıştırılmasıdır. Yani iki taraflı, çok boyutlu, çapraz düşünmedir. Beyni çapraz kontakla çalıştırmaz. Bu nedenle, kişinin kendi tek kafası içerisinde dahi yapılırsa, monolog değil, zıtlarla yapılan diyalogtur. Zıt görüşü de kendi içerisinde barındırdığından karşıt fikri mutlaka çürütmek olan bir çekişme değildir. Mevcut fikirlerin zıtlarını düşündürmektir. Zıtları da, mevcut fikirlerle çatıştırmaktır. Zıt fikirlerin çatıştırılmasıyla yapıldığından, sürekli zıt fikirler bulunmalıdır. Bu zıt fikir, bir başka filozofun olabilir. Ama eğer filozof, çatışması için başka filozofta zıt fikir bulamazsa, zıt fikrini kendisi üretmek zorundadır. Diyalektiğe, mefhumu muhalif adı da verilir. Mefhum sözlükte, anlam, kavram; muhalif ise zıt, karşı anlamlarına gelir. Mefhum-i muhalefet; zıt anlamı anlamak demektir.

Diyalektiğin Doğuşu

Düşünmede diyalektik metodunu, ilk olarak Efesli (İzmir ili Selçuk İlçesi) düşünür Herakleitos (MÖ 540-480), evrenin işleyişine bakarak üretmiştir. O, evrenin sürekli bir

oluş, değişim ve akış içerisinde olduğu, değişimin karşıtlıklardan, yani birbiriyle çatışan zıt gerçeklerden doğduğu tespitini yapmıştır. Ona göre, hiçbir şey kendisiyle özdeş yani aynı kalmaz. Her şey değişir ve gelir geçer. Farklı varlıklar ve biçimler, birbiri ardınca ortaya çıkar ve kaybolurlar. Yaşamdan ölüm, ölümden yaşam doğar. İnsanlığın gelişmeleri de, doğal sistem gereği, çatışma denen diyalektikle sağlanır. İnsanlık, kendisine doğanın egemen olduğu devirlerde gelişmelerini bedensel çatışma olan birbirlerine karşı savaşlarla yapmıştır. Çağımızda ise gelişme, bedensel değil, mevcut fikir ve bilgilere insan kafasında zihinsel çatışma yaparak sağlanmaktadır. Çağımız ile öncesi arasındaki en önemli farklardan biri budur. Zihinsel çatışmayı yapmayan toplumlar, gelişemezler. Zihinsel çatışmayı yapamadıklarından bedensel çatışırlar.

Diyalektik Düşünmeye Örnek

Elea felsefesinin kurucusu Parmenides (M.Ö. 515-460) “değişmeme” kavramını kullanır. Buna karşı, Herakleitos (M.Ö. 535-475), onun felsefi zıt fikri olarak “değişme” kavramını kullanır. Değişmemeci felsefeye göre; asıl varlık kendi kendisiyle özdeştir, aynıdır, tumdür, değişikliğe uğramaz, sınırı yoktur, bölünemez. Bu asıl varlık Tanrı’dır. Yine Demokritos (M.Ö. 460-370) da, Herakleitos’un “değişme” fikrine zıt fikir olan “değişmeme” ile akıl yürüterek felsefe yapmıştır. Ona göre, gerçek varlık değişmez, her zaman aynı halde kalır. Diyalektik metodunu felsefesinde en iyi uygulayan çağdaş filozoflar; Hegel (1770-1831) ve Marx (1818-1883)’tır. Düşünmenin ve maddenin hareketini tez, antitez ve sentez üçlüsüyle açıklayan bu filozoflara göre; çelişki ve karşıtların varlığından yeni bir şey çıkar.

İnternetin, sıfır ve bir rakamlarıyla çalıştığı biliniyor. Bu konuda diyalektik düşünme yapabilmek, bu durumun zıddı durumları düşünmekle olur. Mesela iki tane sıfır ya da iki tane bir rakamı ile internet yapılabilme ihtimallerini, yani mevcudun zıt durumlarını düşünmektir.

İşte böylece alternatif zıt ihtimaller düşünülerek mevcudun ilerisinde icat yapmak mümkün olmaktadır. Diyalektik sayesinde şöyle sonuçlar doğurulur: Bir olgu, obje ve olayın olası çok sayıda boyutunun tanınması yanında, onda bulunmayan boyutlar üretilir. Böylece olgu, obje ve olay geliştirilerek mevcut olmayan olgu, obje ve olay icat edilir.

Düz Beyin, Çapraz Kontak Beyin

Kontak kurma türü açısından beyin iki türlü çalışır. Biri düz, diğeri çapraz kontaklıdır. Doğal akıl tek boyutlu düz somut, beşeri akıl çok boyutlu zıt soyut düşünür. Tek boyutlu düşünen insan, aslında doğal somut düşünme yapıyordur. Tek boyutlu somut çalışan beyin doğrudan düzlemsel kontak kuran düz kontak, çok boyutlu ve zıtlı fikirlerle çalışan beyin çapraz kontak beyindir. Mesela birden yüz rakamına kadar sayıp, ardından yüzden bire doğru geri saymak zıtlı çalışmadır. Tek tip okuma yapmak ve düşünmek, milyarlarca nöronların birbiriyle düz kontak kurarak çalışmalarına neden olur. Zıt şeyler okumak ve zıtlı düşünmek, nöronların trilyonlara varan çapraz kontak kurmalarını sağlar. Dolayısıyla milyarlarca kontak yaparak çalışan düz kontak ve tek boyutlu somut beyin, trilyonlarca kontak yaparak ve çok boyutlu soyut çalışan çapraz kontak beyin ile baş edemez. İşte bu nedenle insanlara sadece dinsel ya da sadece din dışı okuma yaptırmak gibi tek boyutlu düşünmelerini sağlamak,

insanlarına en büyük kötülüğü yapmaktır. Her ikisi de aslında aynı kötülüğü yapmaktadır. Çünkü her iki usul de, insanların düz kontak beyin olarak kalmalarına neden olmaktadır. Düz kontak beyin kişiler, tıpkı araçların ittirilip kaptırılarak düz kontak yaptırılarak çalıştırıldığı gibi, hayatlarını kendi düşünceleriyle değil, birilerinin ittirmesiyle yaşarlar. Sadece diyalektik düşünme, insan beynini çapraz kontak kurdurarak çalıştırır.

ÖĞRENMEK

Öğrenmek, kısa süreli belleğin bir şeyi kavramasıyla yapılır. Kavrama, bellekte bir takım kimyasal, elektriksel değişiklikler ve sinir sisteminde yeni sinaptik bağların kurulması ile oluşur. Bir düzeyde yapılan öğrenme, daha sonra öğrenilecekleri kolaylaştırır. Örneğin, karenin alanını öğrenen bireyin, üçgenin alanını da öğrenebilmesi kolay olur. Yeni öğrenmeler ile kişinin zihin kapasitesi gelişir, önceden yapamadığı bir şeyi yapabilir hale gelir. Öğrenme süreci, kişinin aktif olduğu bir süreçtir. Öğrenme sonucu, birey içinde bulunduğu evrene yeni bir anlam yükler ve evrendeki konumunu yeniden tanımlar.

Hafıza ile Değil, Zihinle Öğrenmek

“Hafıza bilginin deposu, zihin ise imalathanesidir.”

Öğrenmeyi hafıza ile değil, zihinle yapmak gerekir. Zihinle öğrenme, beşeri zihinsel düşünme boğuşması yapmakla olur. Zihinsel boğuşma yapmadan alınan veriyi insan öğrenemez ve onunla oluşamaz. O nedenle öğrenilmek istenen konu üzerinde mutlaka soyut düşünme, boğuşma işlemi uygulamak gerekir. Kişinin zihni; düşünme, algılama, kavrama, anlama ve anlam yükleme olan zihinsel işlemlerle oluşturulursa, yapması gerektiği yaşlarda aka-

demik düşünme işlemini yapabilir. Aksi takdirde, yapılı-
masının gerektiği yaşlarda düşünme yapılamayacaktır ki,
işte Türkiye’de, düşünmenin mutlaka yapılması gereken
akademiyada bile yapılamıyor. Zihinle değil de hafıza ile
öğrenme yapılıyor. Okul içi ders ve sınıf geçme sınavların-
da değerlendirme amacıyla, ezbere dayalı öğrenim yapıl-
maktadır. Zihinsel yeti kazandırılmıyor. Öncelikle, öğren-
cilere bu zihinsel yeti kazandırılmalıdır.

**“Beyni depo değil, imalathane olarak kullanmak gerekir.
“Düşünmek; Beyni akışkan, seyyal, esnek, elastiki ya-
par. Ezberlemek donuklaştırır.”**

Zihin, aynı konuyu farklı verilerle aldığıında, beyin çok
değişik nöronal bağlantılar kurar. Böylece hem konunun
iyi öğrenilmesi hem de kolay hatırlanması sağlanıyor. Bu
nedenle aynı konuyu, başka kitaplardan hatta tersinden
okumak gerekir.

SİSTEMLİ DÜŞÜNME ÖĞRETİMİ

Nasıllığı Öğrenmek

“Hazırı alan avcı-toplayıcı değil, üretici olmak gerekir.”

Filozofları, düşünme işleminden kurtulmak için onların
uzun irdelemeler sonucu ürettikleri hazır sonuç cümleleri-
ni almak için değil, düşünme işlemini yapmayı öğrenmek
ve fikir üretebilmek amacıyla okumak gerekir. Eğer filozof-
ları, hazır fikirlerini almak için okuyorsak, düşünme işle-
minden kaçmak için okuyoruz demektir. Bu işleme, hazırıcı
avcı-toplayıcılık adı verilmektedir. Filozofları, “nasıl” fikir
ürettiklerini öğrenmek için okursak, düşünme işlemi yap-
mak ve fikir üretmek için okumuş oluruz. Filozofları, nasıl
felsefe yaptıklarını öğrenmek için okumak gerekir.

Felsefi Metin Okuma Usulü

Sistemli düşünmeyi öğretmede, özellikle filozofların orijinal metinlerini okumak ve üzerinde çözümlemeler yapmak gerekir. Öncelikle böyle bir metni okuma yöntemi öğretilmelidir. Filozofların metinleri, ne söylediklerinden daha çok, nasıl söylediklerini öğrenmek için okunmalıdır. Sistematik düşünme pratiğini öğrenebilmek için bir felsefi metin okumak gerekir. Felsefi metin şöyle okunmalıdır: Bir kitapçıya gidip, felsefe bölümüne geçip, bir tane kitap alınmalıdır. Fazla kalın olmamalıdır. Bu kitap, bir filozofun eseri de olabilir, bir konuda yazılmış felsefi bir kitap da olabilir. Bu kitabı on kez okumak gerekir. Birinci okumada, beynin, kitabın içerikleriyle kontak kurması için baştan sona kadar üstünkörü okunur. Bir şeyle kontak kurmak çok önemlidir. Her bağ, ilk kontak kurmakla başlar. İkinci okumada; her geçen kelimenin kitabı tanımlamalarına bakılır. Bu kelimeler; konuşmak, gitmek gibi, günlük hayatta kullandığımız kelimeler de olsa mutlaka kitaplardaki tanımlamalarını öğrenmek gerekir. Ayrıca terminolojilerin hepsinin anlamlarına bakılmalıdır. Kitap böylece bitirilir. Üçüncü okumada, kelimelerin anlamı bilinerek baştan sona kadar okunur. Dördüncü okumada, kitabın içeriğini anlamak amacıyla okumak gerekir. Okuma yaparken düşünme yapmamak gerekir. Cümle bitirilip, kitaptan ayrılarak düşünme yapılmalıdır. Çünkü **beyin aynı anda iki işlem yapamıyor**. O nedenle düşünürken de okuma yapmamak gerekir.

Beşinci okumada, kitabın içeriğinin ne olduğunu anlamak ve öğrenmek için okumak gerekir.

Altıncı okuma, bize asıl lazım olan amaç için okunur. Bizim amacımız, "filozofların düşünmeyi, "nasıl" yaptıklarını öğrenmektir. O nedenle filozofun; iddia ileri sürme-

sini, onu desteklemesini, mesnetlendirmesini, gerekçelendirmesini “nasıl” yaptığını öğrenmektir. Kitabı böylece birkaç kez okumak gerekir. Böyle okumanın, hayatta bir kez bile yapılması yeterlidir. Artık beyin sistematik düşünme ile formatlanmış olacaktır. Bunun pozitif faydaları saymakla bitmez ve her işlemde faydası görülecektir. İnsan olmanın gereği, beşeri sistematik düşünmeyi öğrenmek ve yapmaktır. Böyle bir okuma hayatta bir kez yapılmayınca, sistemsiz düşünme hayat boyu sürecektir. Negatif sonuçları da gündelik hayatın her alanında görülecektir. Beyne sistematik düşünme formatı çekilmelidir. Aksi takdirde sistemsiz düşünme yaparak hayat yaşanacağından, düşünme bozukluğu doğacak ve hayatın her evresinde davranış bozuklukları kaçınılmaz olacaktır.

Metin, tam anlaşılması için okunur. Metin okuma yöntemi analitik olmalıdır. Analiz; metnin içerdiği konuları parçalara ayırmaktır. Analizin sorusu “nedir?” sorusudur. Okunan parça için “Bu nedir?” sorusu sorularak okumak ve öğrenmek gerekir. Ele alınan metni oluşturan unsurlara ayırmak ve çözümlemek her metnin anlaşılması için şarttır. Ardından, parçalara ayrılan unsurların anlaşılmasından yola çıkarak bütünü yeniden kurmak, çözümlenen farklı unsurlar arasında bağlantılar, köprüler kurmak gerekir.

YEDİNCİ BÖLÜM

SOYUT DÜŞÜNME
KAVRAMSAL DÜŞÜNME

SOYUT DÜŞÜNME

Soyut (*Mücerret, abstract*) ve Somut (*Müşahhas, Concrete*)

“İnsanlığın bütün ürünleri soyuttur.”

“İnsan da, insanlığın ürünü soyut bir varlıktır.”

Felsefi düşünüşü sıradan hatta bilimsel düşünüşten ayırt edici özelliği, soyut düşünme çabasıdır. Bilimler de ilk etapta somut düşünürler. Soyut; beş duyu organı ile algılamayan, maddi olarak yok olandır. Somut; beş duyu organı tarafından algılanabilen şeylerdir, var olan, maddedir. Somut reel dünyaya, soyut insan zihnine aittir. Soyutun zıddına “somut” denilir. Somut düşünme; somut olana dayalı düşünme şeklidir. İnsan, hayata “somut düşünme” ile başlar, “soyut düşünme” daha sonra gelir. Ancak eğitime geliştirilir. Somut düşünme duyu verileriyle, soyut düşünme ise kavramlarla yapılır.

Soyutlama

Felsefi anlamda soyutlama; fikirlerin nesnelerden koparılıp kavramsal yapılmalarına denir.

Soyutlama tamamen zihinsel bir işlemdir. Bir bilgi yöntemi olarak, soyutlamayı insan zihni yapar. Soyutlama, temelde doğanın ürünü olan bir şeyi, insanın zihinsel ürünü yapmak işlemidir. Soyutlama yetisi insanlarla hayvanlar arasındaki temel bir farklılıktır. Hayvanlar, soyutlama yapamazlar, idelerini birleştirip genel ideler üretemezler. Hayvanların, duyuları aracılığıyla edindikleri tekil ideleri vardır ve bu tekil idelerle sınırlıdır. Tüm uğraşları bu

idelerdir. Bunları soyutlama yoluyla genişletmeye dönük bir yetileri yoktur.

Soyutlama Nasıl Yapılır?

“Soyutlama işlemini hayvanlar yapamazlar, sadece insan yapar.”

Soyutlama; düşünce ve kavram, daha sonra da terim üretmekle yapılır. Soyutlama sonucu üretilen kavram ve düşünceler, nesnel gerçekliğin yerine koyulur.

Soyutlamanın ilk aşamasında; veri, zihinde bir anlama işaret ederek tasarlanır. İkinci aşamada; anlamlar belirlenerek kavramlar üretilir. Soyut düşünme, kavram aşamasında kalmaz. Üretilen kavramlar arasında bağ kurma aşamasıyla bir yargıya, sonra da birbiriyle ilişkili yargılardan akıl yürütmeye ulaşılır. Akıl yürüterek yapılan soyutlama; bir kavramla ilgili uzak çağrışımlar yaratmak amacıyla kullanılır. Soyutlamada kavramların bilinen maddi-somut gerçekle bağı koparılır. Nitekim felsefi anlamda soyutlama; maddi şeyi, maddesinden sıyrarak, zihinde beşeri düşünme ile anlamsal tasarlamadır. İnsanın ürettiği bütün anlamlar, soyutlamadır. Bir fikir, kavrama yakınlığı ölçüde soyut olur.

Kavramlama; ayırma ve genelleme işlemiyle yapılır. Ayırma; bir varlığın bir özelliğini diğer özelliklerinden ayırmadır. Mesela; elmanın, koku, tat ve sertliğini ayrı nitelik olarak görmedir. Genelleme; benzer varlıkların ortak özelliklerini bir özellikte toplamaktır. Ayırma ve genelleme neticesinde, mesela; su, benzin, sirke, sıvı biçiminde kavramlara ulaşılır. Ardından, kavramlar gruplandırılır ve kategoriler oluşturulur. Kategoriler, anlam gruplarıdır. Anlam grupları, o kategorinin özelliklerini ve niteliklerini ortaya koyar. Üçüncü aşamada; kategoriler ve kategorilerin özellikleri arasındaki ilişkiler kurulur ve bunlar açık bir

biçimde tanımlanır. Soyutlama yaparken dikkat edilmesi gereken nokta; verilere değil, verilerin, insan zihninde işaret ettikleri, çağrıştırdıkları anlamların kavramsal olarak neyi ifade ettiğine yoğunlaşmaktır.

Animasyon ve Modelleme

Soyut tasarım, zihinsel animasyon ve modelleme ile yapılır. Yani zihne yansıtılan soyut bir kavramı ve fikri, insana uyarlamak amacıyla, zihinde beşeri nesnel somut modellemesi ve canlandırılmasıdır. Bir soyut model, bir şeyin zihinde oluşturulan kavramıdır. Modelleme, kavramların gerçeğe benzeyen görüntülerini ve temsillerini yapmaktır. Modeller, bilinmeyen olgu, obje ve olayları anlamaya, kurgulanan hipotezleri test etmeye yardımcı olurlar. Bu nedenle felsefe ve bilim alanında model kullanımı kaçınılmazdır. Soyut düşünme yapan kişi, bir çeşit kavram animasyonu ve modellemesi sanatçısıdır.

İmge, Sembol, Simge

Soyutlama, gerçek, maddi nesneler ile değil onların zihinsel temsilcisi yerine geçen bir imge ile yapılır. Bir ürünün, insanın zihnindeki ürüne dönüştürülebilmesi için yapılır. Bir şeyi, zihinde beşeri imajlandırma, imgelemedir. İmge; bir olgu, obje ve olayın zihne yansıyan ve zihinde oluşan tasarımı, işareti, benzeri, genel görünüşü, izlenimi ve imajıdır. Gerçi düşünce denilen şey, her zaman bir yönü ile soyuttur. Düşünme ürünü olan bir sözcük, resim gibi şeyler, birer imgedir. İmge, dış dünyaya ait gerçekliği zihnin ele alıp üzerinde çalışabilmesini sağlar. Üretilen imge-leri alıp birbiri ile bağlantıları araştırılır. Bir kısmı, birbiri ile ilişkilerine göre aynı gruba, bir kısmı da başka gruba koyulur. Soyut düşünme ürünleri, işaretlerle ifade edilir-

ler. Olgu, obje ve olayların yerini tutan imgeler, simgeler, semboller kullanarak tanımlanırlar. Aynı anlamda kullanılan simge ve sembol; bir olgu, obje ve olayın karşılığı olan işaret demektir. Herhangi bir şeyin sembolü, onun işaretidir. Örneğin her sözcük birer semboldür. Düşünme, konuşma, okuma ve yazma gibi birbiriyle bağlantılı eylemlere “simgesel eylemler” denir.

Soyutların Kaynağı

Soyut; varlığı, maddeden hareketle, insan zihninde gerçekleşen soyutlama ile elde edilen şey demektir. Soyut kavramların kaynağı somut varlıklardır. Somut varlık üzerinden hayal edilerek tasarlanır ve üretilir. Soyut şey, maddi şeyden kaynaklanarak üretilen hayali varlıktır. Soyutlama, somuttan kaynaklanır. İnsanda somut kaynak bilgisi olmayan hiçbir şey, hayali soyut kavramlaştırılamıyor. Mesela, tanrı, soyut bir kavramdır. Bu kavram, insanın bildiği somut baba figüründen kaynaklı üretilmiştir. Tanrının yaratıcı olma kavramının kaynağı, çocuğu yaratan olarak bilinen baba olmuştur. Daha sonraları somut kral varlığı çıktığında, tanrı krala benzetilerek yönetici olmak şeklinde kavramsal tanımlanmıştır. Soyut düşünme; kişinin zihninde kavramlar üreterek gerçekleştirdiği, ancak deneyime veya duylara dönmediği psikolojik bir süreçtir. Soyut düşünmenin gelişimi, çocuk, maddi dünyayı öğrenmeye ve temel kavramları tanımaya başlamasından sonra yapılabilir. Soyut düşünme; gerçeği kavramlar, yargılar ve çıkarımlar şeklinde yansıtır.

İnsanda Soyut Düşünme Yaşı

Bir birey olarak insan beyni, soyut işlemleri; ergenlik dönemi ile yapabilir aşamaya gelebiliyor. İsviçreli nörolog

filozof **Jean Piaget** (1896-1980), çocuklardaki nörolojik gelişim süreci üzerine yaptığı çalışmalardan soyut kavramlar ile düşünme yeteneğinin en son gelişen zihinsel yetenek olduğunu, ancak 11-12 yaş civarı geliştiğini tespit etmiştir. Bu dönemde insan, varsayımsal düşünebilmeye, kavramlarla algılayabilmeye, sentezler ve çıkarımlar yapabilmeye başlar. O nedenle, insana bu yaştan önce soyut düşünme yaptırmamak gerekir.

Soyut işlemler döneminde gençler, varsayımsal ve değişkenlerle düşünebilmeye, kavramlarla algılayabilmeye, sentezler ve çıkarımlar yapabilmeye başlar. Bir olayı farklı açılardan değerlendirebilmesi, geleceğe yönelik planlar ve stratejiler yapabilmesi, düşünce esnekliğini kazanabilmesi hep soyut düşünme becerisi ile ilgilidir. Mesela; “bir kilo pamuk mu ağırdır, bir kilo demir mi?” sorusunu ele alalım. Somut düşünme döneminde kalan kişi, bu soruya “pamuk” diye cevap verir. Çünkü pamukla ilgili zihnindeki kavram “hafif” olduğudur. Soyut düşünmeye geçtiğinde ise, konuyu farklı açılardan ele alır, eldeki verileri sentezler ve her ikisinin de eşit olduğunu bilecek bilinç seviyesine gelir.

Bu yaştan itibaren insanda giderek artan bir kavramsal kapasite vardır. Tabi ki bu artış, kapasiteye kullanmaya bağlıdır. Bu kapasite tam anlamı ile kendi potansiyelini 18 yaşlarına doğru dolduruyor. Zaten bu yüzden bu yaş, hukuki yönden ergenin artık erişkin, sorumluluklarına sahip olduğu yaş olarak görülür. Buna mukabil, soyut düşünme yapmayan erişkin kişi, kavramsal düşünme düzeyine ulaşmaksızın bir önceki somut işlemsel düşünme düzeyinde kalır. Soyut düşünemeyen insan, düşünme konusunda diğer canlılardan farklı değildir. Çünkü bütün canlılar, zaten verili (*a priori*) olarak somut düşünürler. Bu verili düşünmede he-

men hemen herkes eşittir. Onda yalnızca doğal duyularına tanıdık gelen, somut kolay duyulur şeylere ilişkin zayıf, hatta kusurlu bir kapasitesinden söz edilebilir. Ayırt edemeyen (diferansiyel), karşılaştırma ve soyutlama yapamayanların anlama, dil kullanma ve sağlıklı biçimde akıl ya da yargı yetkinliğine sahip olmaları oldukça güçtür. Soyut düşünme, insanda verili değildir, kazanımlı (*a posteriori*) elde edilebilmektedir. İşte bu kazanımlı düşünme nedeniyle insanlar arasında düşünme eşitsizliği oluşmaktadır. Kim soyut düşünmeyi daha çok yapıyorsa, o diğerlerinden öne geçiyor ve bütün felsefi fikir ve bilimsel bilgi icadını yapabiliyor.

Soyut Düşünmeyi Geliştirmek

Soyut düşünmeyi geliştirebilmek, somut varlığı ve somut düşünme tanımaya bağlıdır.

Soyut düşünme becerisini geliştirmek için; gerek evlerde gerekse okullarda soyut içeriğe yer vermek, beyin fırtınası yapmak, felsefi tartışma yapma, bir olayı farklı açılardan ele aldırma, bir olayı farklı açılardan hatta zıddından ele alma, olası pozitif ve negatif ihtimalleri üretme pratikleri yapmak gerekir. Tabii insanların bireysel zihinsel farklılıklar gösterdiği, her gencin aynı gelişim seviyesinde olmadığı düşünülünce, konuları somut materyallerle desteklemek gerekir. Çünkü soyut düşünme yapmadan önce somut düşünme yapmak öğrenilmelidir.

KAVRAMSAL DÜŞÜNME (*Conceptual Thinking*)

“Felsefe, kavramsal düşünmedir.”

Felsefe, kavramsal düşünmedir. Ya yeni kavramlar üretmek ya da var olanlara boyutsal eklemleme ile katkı yapmak işlemidir. Kavram üretme, kavramsal düşünmekle mümkün olur. Kavramsal düşünme, kavramakla yapılan

düşünmedir. Kavramlar, soyutlama ile üretilirler. Felsefi düşünmenin temel unsuru soyutlamalar olan kavramlardır. İnsanda; duygularla kavrama olan pathos ve akıl ile kavrama olan logos olmak üzere iki türlü kavrama vardır. Pathosla kavram üretilemez. O nedenle filozoflar, logosla kavrama ile kavram üretirler.

Kavram (Concept)

Soyut düşünme ile üretilen şeylere kavram (*concept*) adı verilir. Kavram, mefhum, concept: Olgu, obje ve olayın ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplanan zihindeki soyut ve genel kategorik tasarımıdır. Olgu, obje ve olayın zihindeki soyut ve genel tasarımı, anlamıdır. Kavram, bir sözcük olsa da, olgu, obje ve olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan zihindeki genel tasarımıdır. Kavramlar, kulak ve göz gibi duyu organlarıyla değil, beşeri akıl ile algılanabilen varlıklardır. Benzer olan fikirleri, insanları, olayları vs gruplandırmak için kullanılan bir sınıflamadır. Şeylerin bazı ortak ve genel özelliğini ya da niteliğini temsil eden simgesel bir yapıdır (*construction*). Değişik birkaç durumdan ortak olan bir özelliği soyutlar. Mesela; insan, kırmızı, üçgen, titizlik, atom, öfke, öğrenme birer kavram örneğidir. Aslında, isimlerin hepsi birer kavram adıdır. Kavramlar, soyutlardır ve gerçek dünyada yoklardır.

Kavramak, İdrak

Kavramın bağlı olduğu terminoloji, kavramaktır. Kavrama; bilenle anlaşılan nesne arasında bir bağıntıdır. Kavramak ya da idrak; soyut veya somut bir nesneyle ilgili olan ve kişinin üzerinde düşünüp kavramlarla yeterince ilgilenebildiği psikolojik bir süreçtir.

Kavram Oluşturma

Uslamlama yoluyla bir durumdan bir başka alternatif durum üretme işlemidir. Zihnın soyut bir yorumudur. Kavram, bir soyutlamadır. Kavramlar şöyle oluşturulurlar: Belli olaylar karşılaştırılır, ortak özellikleri bulunarak bir kavram oluşturulur ve sonra bu kavram aynı sınıftan bütün olayları kapsayacak biçimde genelleştirilir. Mesela, birkaç kuşa ilişkin incelemelerle bulunan özellikler, bütün kuşlara uygulanabilen genel kavrama götürür. Kavramlar somut ve soyut olarak iki çeşitir.

Somut Kavram: Beş duyu organı tarafından algılanabilen maddi, yani elle tutulabilen, gözle görülebilen ya da varlığı hissedilebilen şeyler için üretilen kavramlardır. Somut: Var olan, maddedir. Örnek: masa, sandalye, su, taş, toprak, hava, defter, kâğıt, kalem, silgi, bilgisayar, toprak, kum, elma, armut, dolap gibi maddi şeyler için yapılan kavramalardır.

Soyut Kavram: Beş duyu organı ile algılanamayan, zihinse üretilen soyut anlamlı kavramlardır. Örnek: Sevgi, mutluluk, aşk, üzüntü, neşe, keder, ruh, iyilik, kötülük, insanlık, sınırlı vs. Bu sözcükler düşünce yoluyla algılayabileceğimiz kavramları ifade eder.

Terim (*Term, Locution*)

“Felsefe, her şeye isim verir.”

Terim; bir kavramın kelime ile ifade edilmesidir. Belirginleştirilmiş veya kendi alanında netleştirilmiş bir kavramın kesinleştirilmiş özel ve özgül (spesifik) tanımlaması ve uzmanca adlandırılmasıdır. Filozofların en önemli özelliklerinden biri, kavram üretmek ve ona isim vermektir. İnsanın doğal düşünmesi, somut düşünmedir. İnsanın insani düşünmesi soyut düşünmedir. Kavramlar dille ifade edi-

lirse buna “terim” adı verilir. Kavramlar, nesnelerin soyut tasavvurları iken, bu tasavvurların dildeki karşılıkları ise terim olarak adlandırılır. Kavramlar işaretlerle de ifade edilir. Bu işaretler sözlü veya sözsüz olabilirler.

Kavramsal Düşünme ve Parmenides (MÖ. 515-460)

Antik Yunan felsefesinde “rasyonalizm” geleneğinin ilk filozoflarından olan Parmenides’in felsefeye olan en önemli katkılarından biri, kavramsal düşünmeye giden yolu açmış olmasıdır. O, “var olmayan bir şey düşünülemez,” diyerek gerçekliği ve düşünceyi özdeşleştirdiğinde kavramlar dünyasının kapılarını da aralamış oldu. Böylece biz nesnelerin nitelikleriyle ve algısıyla değil, kavramlarıyla uğraşırız. Nesnelerin nitelikleri ya da algısı kişiden kişiye göre değişen, duyusal temelde ortaya çıkan aldatıcı bir görünüşten ibaretken kavram aklın bir ürünü, bir soyutlamasıdır. Bir nesneyi konu etmek, onun ne olduğunu bilmektir. Nesnenin ne olduğunu bilmek ise onu bir kavramın altına düşürebilmektir. Nesneyi tanımla, kavramla çerçeve içine almaktayız. Bilgi olarak nesne; tanımına ve kavramına sahip olduğumuz her şeydir. Şey: Tanımına ve kavramına sahip olunan nesneye şey denir. Şey herhangi bir şekilde mevcut, nesne ise artık tanımı bilinen şeydir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

**FELSEFİ DÜŞÜNMEYE HAZIRLIK
FELSEFEYE YAPMAYA BAŞLAMAK**

FELSEFE YAPMAYA HAZIRLIK

Şüphesiz felsefi düşünme, sistemli düşünmenin en üst düzeyi ve derecesidir. Bu nedenle hemen felsefi düşünmeye başlanmamalıdır. Bu nedenle daha önce sistematik ve soyut düşünme alıştırmaları yapmış olmak gerekir.

Gündelikten başlamak üzere sistemli ve soyut düşünme yapıldıkça felsefi düşünme yapmak kolaylaşır. Gündelik sistemli düşünmeyi alıştırma şeklinde bir süre yapmak gerekir. Felsefe yapmak, ancak ve ancak kişinin kendisinin düşünme işlemi yapmasıyla mümkündür. Felsefe yapabilmek için tek gerekli olan şey, felsefi düşünmenin nasıl yapıldığını bilmek ve uygulamaktır. O nedenle bunu da öğrenmek ve özümsemek gerekir. Felsefi düşünme; olgu, obje ve olayları tanımak ve tanımlamaktır. Gerçeği görüp mevcudu daha ileriye götürmektir. Düşünür olmak, ancak ve ancak sistemli düşünme işlemi alıştırmaları yaparak, aklın mevcut çapının genişletilmesi ve akışkan yapılması ile mümkündür.

İnsanlık da, felsefi düşünme yapmaya hemen ulaşmamıştır. O da, binlerce yıl hazırlık dönemi olarak adlandırılacak olan çeşitli düşünme evrelerinden geçerek felsefi düşünmeyi yapabilir aşamaya gelebilmiştir. İlk insan, diğer canlılar gibi, biyolojik bir varlık idi. Doğal-biyolojik düşünme yapabiliyordu. Fakat daha sonra beşeri düşünmeyi icat ederek beynine monte etti. Fiziksel olarak

bir hayvan olan Homo sapiens, düşünce (fikir) üretebilir hale gelince human oldu. Beş milyon yıllık düşünsel evrimi sonucunda “homo sapiens sapiens” olmuş ve bugünkü beşeri akla ulaşarak çağımızdaki fikir ve bilgi icatlarını yapabilir yetiyi kazanmıştır. Bu başarı için pek çok sebep sayılabilir, ancak önce soyut düşünme işlemini yapması gelir.

Beşeri akıl, birkaç aşamada çalışır. Aklın ilk ve ikincisi; olgu, obje ve olaylar arasındaki bağıntıların açıkça ve kolayca algılanabilmesi için, bunların bir düzen ve yöntem içine sokulması, açık ve uygun bir sıraya dizilmesidir. Üçüncüsü; bağıntıların algılanmasıdır. Dördüncüsü ve en yüksek aşaması; özlerin keşfi ve sonuç çıkarımıdır.

Zihni Organize Etmek

“Felsefe yapmak, zihinsel maraton koşucusu nefesi gerektirir.”

Her yapılacak şeye, ama özellikle felsefe yapmaya zihnen hazır olmak gerekir. Felsefe yapmada zihnin hazırlanması demek, zor bir iş yapacağının bilincine kavuşturulması düşüncesiyle organize edilmesi demektir.

Felsefe Zor Bir İştir

Felsefi düşünme yapmak zor ve uzun soluklu bir iştir. Yüzlerce sayfa soru sorup sorgulamak, cevap bulmak, tekrar soru sormak, zihinsel nefes ister. Felsefe yapmak, uzun ve zorlu bir süreçtir, çok zor bir işlemdir. **Eflatun:** “Gerçeği görmek, uzun ve sarp yollardan geçmekle mümkündür.” **Bernard Shaw:** “Yürüdüğünüz yolda güçlük ve engel yoksa bilin ki o yol sizi bir yere ulaştırmaz.” Bir filozof: “Tanrılar, ödülün önüne teri koydular.” Bu nedenle felsefi düşünme yapmak isteyen kişi, uzun ve zorlu bir düşünme

sürecini göze almalı ve ona tahammülü olmalıdır. Uzun vadeye tahammülsüz, kestirmeci ve kısayolcu kişilerin yapacağı bir işlem değildir. Kestirmecilik ve kolaycılık hırsızlıktır. Felsefi argümanda hırsızlık hemen sırtır ve açığa çıkar. Hırsızlık; başka filozoftan fikir çalmak ve yapılması gerekenden çalmak şeklinde iki türdür. Yapılması gerekenlerden çalarak bir şeyi yapmaktır. Bu tür hırsızlar, felsefe yapamazlar. Gerçeklik de, hırsızlıkla ortaya çıkmaz. Felsefe; her şeyden önce anlama ve anlamlandırmadır. Varlığı, görünenlerin içindeki gerçekliği bulmaktır. Bunu yapabilmek, beşeri sistemli akılla derinlemesine ve uzun süre düşünme işlemi yapmayı gerektirir

Özgür Olmak

Düşünmenin, bilgi ve düşünce elde etmeye yönelik “özgür” bir düşünme çabası olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Düşünme, bütün baskıların ve sınırlamaların engellemesine rağmen yapılabilir. Felsefi düşünme yapmak isteyen, öncelikle bütüncül bir düşünme özgürlüğüne sahip olmalıdır.

Kişinin Kendisinden Özgürlük

Özgürlüğün başında, düşünmenin önündeki tüm engellerden özgürleşme gelir. Bunun başında da kişinin, kendi zihnindeki “düşünmeme” engelini ortadan kaldırması gelir. Düşünme işlemi yapacak kişinin öncelikle kendisinden bu özgürlüğü almalıdır. Bu özgürlük, kişinin kendi kafasına yerleştirdiği, düşünmeme engelinden arınmasıdır.

Aklın Özgürlüğü

Aklı özgürleştirmek gerekir. Aklın özgürlüğü, onu sınırsız kullanmaktır. Bu nedenle aklı, onu sınırlayan bütün

sınırlardan özgürleştirmek gerekir. Sınırsız akıl “mutlak”, sınırlı akıl ise “mukayyet” akıldır. Çağımızın akli mutlak akıldır. Daha önceki akıl ise mukayyet akıl idi. Çağımızda mutlak akıl, mukayyet akli mağlup etmiştir.

Bilinçten Özgürleştirmek

Alınması gereken en önemli özgürlüklerden biri de, bilinç özgürlüğüdür. İnsan bilinci, 0-6 yaşları arasında oluşmaktadır. Bu bilinç, kişinin ömrü boyunca, hayatının jüriliğini yapmaktadır. Bu süre zarfında edinilen bilinç, özellikle Türkiye’de verilen aile ve okul eğitimleri nedeniyle, düşünmeye karşıtlık vardır. Bu nedenle düşünmeye karşı olan bu bilinçten özgürlük almak şarttır.

Otoritelerden Özgürleşmek

Düşünmede gereken özgürlükten bir diğeri, düşünmeyi engelleyen peşin hüküm, varsayım, inançlar ve kişiler olarak adlandırılan otoritelerden ve formatlamalardan özgürlüktür. Özgürlüğün alınması gereken otoritelerin en güçlüsü tanrının ve kutsal kitaplarının baskısı otorite-sidir. Kutsal kitaplardaki bilgilerin ve fikirlerin dışına çıkabilmek gerekir. Peri, cin, din, peygamber, Tanrı, devlet, kanun, toplum, örf, adet, geçmiş otoriteler gibi çok sayıda çarpanın bulunduğu kafada, özgür düşünme gerçekleştirilemez. Özgürlüğün alınması gereken bir diğer otorite grubu ise geçmiş alimler ve düşünürlerdir. Onların bilgi ve fikirlerinin mükemmel ve doğru olduğu şeklindeki bir kanı, kişinin özgür düşünmesini engellemektedir. Onlar yanlış ve eksik düşündüler şeklinde bir düşünceye sahip olunması gerekir.

Dinden Çıkma Korkusundan Özgürlük Kelime-i Şahadet Getirmek

Düşünme yapma nedeniyle dinden çıkmak korkusunu zihninde aşamayan kişi özgür düşünme yapamaz. İslam dinine göre; kişi düşünme işleminden dolayı dinden çıkmaz. Hatta hiç kimse, bir başkasını dinden çıkaramaz, dine de alamaz. Kişi, sadece kendi iradesiyle ve beyanıyla kendisini dine sokar ve dinden çıkarır. Çünkü kişi, kendi iradesiyle dine girer ve yine kendi iradesiyle dinden çıkar. Bir kişiyi dinden çıkarma yetkisi sadece Allah'ındır. Peygamberin bile böyle bir yetkisi bulunmadığından hiç kimseye "sen dinden çıktın," dememiştir. Kuranın, "dinden çıktın, kafir oldun" dediği hiç kimse yoktur. Bu nedenle dinden çıkma ile ilgili ayetler de, "kim dininden dönerse," diye başlarlar. Düşünme işlemi yaptığından dolayı dinden çıktığına dair kendisinde bir şüphe doğan kişi, "kelime-i şahadet" getirerek, yani, "*eşhedu en lailahe illallah...*" diyerek dine girer. İslam'da dinden çıkmak ve dine girmek için, Hristiyanlık'ta olduğu gibi, bir din adamının onayı gerekmiyor. İslam'da kişi, kendi iradesiyle dine girer ve çıkar.

Çevrenin Baskısından Özgürlük

Düşünürün önündeki bir diğer özgürlük engeli; ona en yakın olan ebeveyni, ailesi ve toplumsal çevresidir. Ana baba, aile, toplum tarafından "dinsiz ya da sapkın" ilan edilmek korkusundan ve engelinden özgür olunmalıdır. Toplumda geçmişten gelen ve halen toplumun kabullendiği müesses fikirlerden özgür olmak gerekir. Felsefe yapmak için, toplumun doğru olarak kabul ettiği değer yargılarını irdelemek, eleştirmek; yani mevcuda "hayır" diyebilmek ve başka bir cevaba varabilmek için kendisini bağımsız bir özne olarak kavrayan bireyin ortaya çıkması zorunludur.

Bu nedenle düşünme yapmak isteyen kişi, eğer ülkesinde düşünme özgürlüğü yoksa bile, bu duruma itibar etmemelidir. Düşünme işlemini, öncelikle kendi kafası içerisinde yapacaktır. Ondan hiç kimsenin haberdar olması mümkün değildir. Düşüncelerini hemen değil, yeterli düzeye ulaştığında kamuoyuna açmalıdır.

Zarara uğrama hatta hayatını kaybetme pahasına da olsa düşünmesini yapmalıdır. Tarihlerine baktığımızda filozofların zulümlere, mağduriyetlere hatta hayat kaybına uğradıklarını görürüz. Fakat neticede insanlığa damgalarını vurarak insanlığı ileri götürmüşler, bugünü insanlığa sağlamışlar ve isimlerini dünyanın sonuna kadar yaşatır ve insanlık tarihine girer duruma gelmişlerdir. Kısa vadeli dünya menfaatini gözetenler, bazı menfaatlere ulaşmışlardır belki ama insanlık tarihine gömülmüşler ve yok olup gitmişlerdir. Bu, bir tercih meselesidir; ya hayatını sonuna kadar düşünme yapmaksızın, refah içinde sıradan yaşayıp ölümle birlikte yok olup gitmek, ya da düşünen biri olup on, yirmi yıl önce ölüp sonsuza kadar ismini yaşatmaktır. Yapılan şeylerden hayatta iken alınan karşılıklar, kişinin ölümüyle birlikte ölürler. Öldükten sonra alınan karşılıklar, kıyamete kadar yaşarlar.

İnsanlar böyledir; düşünürlerini, zamanlarında “kafir” ilan ederek hep dışlamışlar ve yok etmişler, ama sonra onlara yapışmışlardır. Batı’da böyle olduğu gibi, İslam dünyasında da aynı durum cereyan etmiştir. Müslümanlar Mevlana, Farabi, İbni Sina, İbni Rüşd gibi çok az sayıdaki düşünürlerini hayatta iken dinsiz ilan etmişler, cenazelerini bile kılmamışlar ama bugün, onların dahil oldukları düşünüş biçimi, egemenliğini kabul ettirdiği ve insanlığı yönlendirdiği için, onların başarılarından pay almaktadır. Düşünme işlemi yapamadığı için yeni

düşünür üretmediğinden dolayı ileri insanlık karşısında duyduğu aşağılık kompleksini telafi etmek amacıyla bu düşünürlere yapışmakta ve onlarla övünmektedirler. Çünkü insanlık çizgisi, düşünürü olmayan toplumları, beyin katmanı yoksunu gördüğünden insan yerine koymamaktadır. Ayrıca bunları insanlığa bir katkıları olmayan, başkalarının ürünlerinin, hazırların tüketicileri görüp değer vermemektedir.

Sofistik, Münafık Düşünmeden Özgürlük **"Sofistik düşünme, münafık düşünmedir."**

İnsanın sistemli beşeri düşünme işlemi yapmasının önündeki en önemli engel, biyolojik akıldır. Bu nedenle öncelikle bundan özgürlüğünü almalıdır. Çünkü insan beşeri düşünme yaptığında biyolojik akıl, onu bu düşünmeyi yapmaktan dikkatini kaydırmak ve konudan koparmak amacıyla sofistیک düşünmeyi devreye sokar. Sofistik düşünme, ayırmak ve koparmak yaptığından dolayı münafık düşünmedir. Her koparma aktivitesi münafıklıktır. Biyolojik akıl yabancı, sığınmacı ve kendi sistemini bozucu gördüğünden, beşeri düşünme yapmayı sofistیک düşünme ile engellemeye çalışır. Bu engellemeyi, insanın hafızasına kaydettiği bilinçaltı nefret ve zevklerini, vesvese ve evham şeklinde aklına getirerek dikkatini kaydırmaya ve aklını çelerek yapmaya çalışır. Bu nedenle sistemli beşeri düşünme yapabilmek için öncelikle düşünme üzerinde dikkati toplamayı başarmak gerekir. Bunu başarmanın bir yolu, akla kendiliğinden gelen fikirleri hemen reddetmektir. Fikirlerin akla gelmelerini sağlamak, düşünmenin cazip hale getirilmesiyle mümkün olur. Cazip hale getirmek için, anlamayı ve anlam yüklemeyi, biyolojik aklın bilinçaltından bilinçüstüne çıkardığı zevklerden ve nefretlerden daha

zevkli hale getirmektir. Böylece beşeri akıl, doğal akla ege-
men hale getirilebilir.

FELSEFEYE YAPMAYA BAŞLAMAK

Felsefi Disiplin ve Konu Belirlemek

Yörünge Oluşturmak (*Orbitality*)

Felsefe yapmak isteyen kişi, öncelikle kendisine, zinciri-
nin halkası olacağı bir felsefi ekol belirlemelidir. Atom
gibi en küçüğünden, galaksi gibi en büyüğüne kadar do-
ğadaki bütün maddeler, sistemsizlik ve anarşi olmaması
için bir yörünge içerisinde hareket ederler. Felsefe yapa-
cak kişi de, sistemli hareket edebilmesi için kendisine
bir felsefi ekolü yörünge olarak oluşturmalıdır. Mesela
fizikçi fizik felsefesi, kimyacı kimya felsefesi, sosyalci ise
sosyoloji, dil ya da tarih veya edebiyat felsefesi gibi alan-
lar belirlemelidir. Belirlediği alanlarda felsefe yapmalı-
dır. Ardından, felsefe yapacağı, mesela fizik ya da kimya
veya dil gibi alanlarda bir konu belirlemelidir. Üzerinde
felsefe yapacağı konuyu, bilimsel konunun uzmanı ola-
cak kadar bilmelidir. Ya da fenomenoloji ya da özcülük
gibi, bir felsefi disiplinde felsefe yapacağı konunun, ilgili
olduğu bilim dalının konu hakkında tespit ettiği teknik
bilgilerini bilmelidir.

İnsanlığın Düşünme Tarihi

Düşünmek isteyen kişi, insanlığın Antropolojik düşün-
me ve bilgi gelişiminin nasıl yapıldığının tarihini bilme-
lidir. Bunun arasında çağımıza kadarki düşünüş biçimini
şekillendirdiğinden, dinlerin ve özellikle düşünürün kendi
dininin düşünüş biçimini ve karakterini ve tarihi gelişim
sürecini öğrenmelidir.

Önceki Felsefeleri Okumak

Her ne kadar felsefe, karşı çıkışlarla beslense de filozof, önceki filozofların konu üzerindeki düşüncelerini eleştirerek, gerekirse çürüterek veya ona bir şeyler katarak daha farklı bilgilere varır. Felsefi bilgi, birikimsel olarak ilerleyen bilgi olduğundan, üzerinde felsefe yapılacak konu hakkında geçmiş filozofların felsefelerinin hepsini bilmek gerekir. Felsefe de bilim gibi, aklın eleştiri süzgecinden geçmemiş bir bilginin doğru olabileceğini ileri sürmez. Bilgilerinin yeterli ve gerekli akıl ve deney kanıtlarıyla desteklenmesi gerektiğini kendilerine temel ilke edinir. Felsefi bilginin, bilimsel metotla kanıtlanmadığı sürece, doğru bilgi olduğu iddia edilmez.

Filozoflar, aynı konular üzerinde felsefe yapsalar da, önceki filozofların sonuçlarından yararlanarak bu problemleri farklı açılardan cevaplamalarla yeniden yorumlarlar. Felsefe, daha önceki fikirlerden ayrı düşünülemez. Yeni bir fikir, geçmiş fikirlerin bir ileriki basamağı ya da aşaması olmak zorundadır. Dolayısıyla bir felsefi ekol zincirinin hal-kası olmalıdır. Düşünme yapmak isteyen kişi, seçtiği konunun mevcut düşünürlerinin eserlerini okumalıdır. Felsefi metinlerde filozofun söylediğinin çok fazla önemi yoktur. Bir konuda geçmiş tartışmaları, sorunları ve çözümlmeleri öğrenmiş olur. Böylece kendisinin konuya getireceği yeni boyutu bilebilir hale gelir. Aslında asıl önemli olan nasıl felsefe yaptıklarıdır. Filozofların ne söylediklerinden daha çok “nasıl” söylediklerine bakılmalıdır. Böylece filozofların nasıl felsefe yaptıklarıyla doğrudan karşılaşılır.

Felsefi Metin Okuma Yöntemi **Aranacak Noktalar**

Felsefi metinler şöyle okunmalıdır: Filozofun ortaya attığı temel öncül iddianın ne olduğu tespit edilir. İddianın

delillendirme, gerekçelendirme ve mesnetlendirilmesinde kullandığı malzemeye bakılır. Ne tür malzeme kullanmış? Bu malzeme, iddiayı destekliyor mu? Bu noktada mantık ilkeleri kullanılmış mıdır? Metnin bütünlüğünde mantıksal tutarlılık var mıdır? Kullandığı mevcut ve kendisinin ürettiği kavramlar nelerdir? Özellikle gösterilen yeter sebepler, sonuca zorunlu olarak götürüyor mu? Yoksa zorlama sonuç mu monte edilmiştir. Sonuç çıkarımların neler olduğuna bakılır. Bu argümanı oluşturmada uygulanan yöntem önemlidir. Seçilen Ekolün filozoflarının öncüllerini, sorgulamalarını, önermelerini, yargılarını, gerekçelendirme delillerini, soncul çıkarımlarını öğrenmelidir. Filozofların felsefelerini okumak, üzerinde düşünülecek yeni fikirler, sorular ve problemler üretecektir. Kişi, felsefe yaptığı konuda daha önceki filozofların sonucularını olumsuzlamada ya eleştirir ve çürütür ya da olumlamada kullanır ve destekler.

Dikkat Edilecek Husus

Önceki filozofları okurken şuna dikkat etmek gerekir: Bir filozofun söylemlerini okurken aynı anda üzerinde düşünme yapmamak gerekir. Söylemi okuduktan sonra üzerinde düşünme yapılmalıdır. Kişi, bir şeyi okurken, biyolojik akıl, sofistik düşünmeyi kullanarak kişiyi düşünme yapmaya çalıştırır. Bu düşünme, okumayı sekteye uğratar. Okunan şeyin tam algılanmasını önler. Hatta sofistik düşünme, okurken okunan şey üzerinde sistemli düşünmeyi önlemek için, konu ile ilgisi olmayan insanın zevklerini ve nefretlerini insanın aklına getirir. Bu nedenle paragrafın okunması bitirilince, üzerinde düşünme yapmak gerekir. Yani okurken düşünme, düşünürken okuma yapılmamalıdır. Eğer yapılırsa, ikisinden de hayır gelmez.

Objektif, Nesnel, Tarafsız Olmak (*Objective*)

Felsefi yöntemin bir diğer özelliği, düşünme işlemini objektif yapmaktır. Objektif düşünmek; kişisel inançlarını, görüşlerini ve duygularını karıştırmaksızın, hiçbir yan tutmadan önyargısız nötr bir şekilde nesnel düşündürmektir. Olgular, obje ve olayı kendi gerçeklikleri içerisinde değerlendirmektedir. Gerçeğe ancak böyle varılabilir. Nesnellik; her tür öznel etkilere bağımsız olabilme durumunu ifade eden bir terimdir. Öznen keskin bir şekilde bağımsızlıktır. Öznenin, kendisinin tüm öznelliklerinin ötesinde kalarak, nesnenin birebir kendisine uygunluğudur. Kendi duygu, bakış açısı ve değer yargılarından tamamen sıyrılması ve hiçbir etki altında olmaksızın bir olgu, olay ve nesneyi kavramasıdır. Pozitivizm ve ampirizm akımlarında bu yaklaşım en saf haliyle görülür.

Sübjektif, Öznel (*Subjective, Enfüsi*) Taraflı Olmamak

Felsefe öznel bir uğraşıdır ama ürünü sübjektif olmalıdır. Sübjektif, özneye göre değişen demektir. Nesnel değil öznel olmaktır. Olgular, olay ve objelerin gerçeğine değil, bireyin sezgi, düşünce ve duygularına dayanan, enfüsi, kişiye göre ve kişisel olan demektir. Öznel (*subjective*); bir yargının kişiye bağlı olarak değer biçilmesidir. Öznel yargıların kullanıldığı anlatıma öznel anlatım denir. Öznel anlatım cümlelerinde ya da yargılarda "bence" ifadesi vardır. Anlatıma, duyguların katılması demektir. Öznel cümleler; varsayım, yorumlama, yakınma ve şaşırma gibi dört gruptur.

DOKUZUNCU BÖLÜM

FELSEFE ve DİL

FELSEFE ve DİL

“Felsefe, dil ile anlamak ve anlamlandırmaktır.”

Felsefe, neticede üretilen ürünlerin ifade edilerek açıklanmasıdır. Açıklama ve ifade dil ile yapılır. Dil veya lisan; kelimelerden oluşan, vücut dili gibi sözlü olmayan ve insanların düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan seslerden örülmüş iletişim aracıdır. İnsan, diğer varlıklardan “düşünen” olmasıyla ayrılır. Düşünme ile dil arasında yoğun bir ilişki vardır. Dilin sağladığı soyut düşünme gücü, insanın, gerçekliği kavramlaştırmasında en önemli etkenidir. Gerçekliği algılamak da dil sayesinde mümkündür.

Her şeyden önce, insan olmanın en önemli özelliği “dil”i kullanmaktır. Dil anlama ve açıklama aracıdır. **Leibniz**’e göre; dil, insan zihnini ve aklını dışavuran en iyi aynadır. Herhangi bir zihinsel faaliyet dil ile açığa vurulur. İnsanın zihin hayatı dil üzerine kurulmuştur. Dil olmadan insan bilgi, fikir, teknik, sanat, felsefe gibi zihinsel ürünleri üretemezdi. İnsanlar kendilerini dil ile ifade ederler. İnsanın herhangi bir beşeri zihin faaliyetinin açığa vurulmasına, bir zihinden diğer zihne aktarılmasına yarayan bir işaretler sistemidir. Ağzadaki dil, boğazdaki sesin kalemidir. Dil, sese sözcük yazıları yazdırır. Dil; temelde, bir kavram ile sesin zihindeki karşılığının birbirine bağlanmasından doğar.

Felsefe, bir takım önermeler kümesidir. Bu önermeler bir semboller sistemi olan dil ile ifade edildikleri için, felsefe ile dilin sıkı bir ilişkisi söz konusudur. Dil, yani sözcükler ve önermeler, insan zihnindeki kavramlarla düşüncelerin simgeleri; anlam ise sözcüklerle ve cümlelerle simgeleşen zihin içerikleridir. Felsefe yapmak, dil bilgisine, kelime hazinesine ve söz dizimine yani kompozisyona bağlıdır. Ayrıca kelimelerin imlâ ve anlam yapılarını iyi bilmek ve yerli yerinde kullanmak felsefenin temel özelliklerindendir. Konunun maksadına uygun ve konuyu tam ifade eden kelimeler ve ifade kalıpları kullanılmalıdır. Felsefe yapmak isteyen kişi, iyi derecede dil bilmelidir. Hem semantik hem de kelime ve ifade kalıpları açısından zengin dil hazinesine sahip olmalıdır. Bu nedenle felsefe yapmak isteyen kişi, bir dili ama felsefe dilini çok iyi bilmelidir.

Dil Felsefesi (*Language Philosophy*)

Dil ile felsefenin çok yoğun bir ilişki içinde olması sebebiyle dil felsefesi disiplini ortaya çıkmıştır. Dil felsefesi; genel olarak; dilin doğası, dilin doğa ve dil yardımıyla gerçekliği algılayan ve açıklayan insan zihniyle ilişkisini anlamaya çalışır. Bir diğer ifadeyle, dil felsefesi; kullanılan dil, düşünce ve gerçeklik arasındaki üçlü ilişki üzerine açıklamalar getirmeyi hedefler. Bilinç ve gerçeklik arasındaki bağlamı ele alan bir felsefe dalıdır. Bu noktadan iki araştırma alanı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki dil ve gerçeklik arasındaki ilişki, ikincisi de dil ve bilinç arasındaki ilişkidir.

Filozoflar, genel olarak düşünce oluşturmada, bir diğer ifadeyle felsefe yapmada, tamamen dilin sınırlarını kullanırlar. Dolayısıyla, bir kişinin sahip olduğu kelime hazinesi aslında düşünce biçimini etkilemektedir. Dil ile felsefe

arasındaki ilişki, temelde felsefecilerin dili kullanarak felsefe yapmalarından kaynaklanmaktadır. Özelde ise, dil felsefesi başlığı altında dilin özü, anlamı, kökeni ve yapısı felsefî açıdan sorgulanmaktadır. Analitik filozoflar, dil felsefesinin dört temel merkezi sorunu olduğunu varsayar; anlamın doğası, dil kullanımı, dil bilişselliği, dil ve gerçek arasındaki ilişkidir. Bundan dolayı dil felsefesi, kuramsal felsefe (*epistemoloji*)nin yakın bağlamında yer almaktadır. Felsefe yapmak isteyen kişi; mutlaka Etimoloji ve Epistemoloji disiplinlerini iyi bilmek zorundadır.

Yorumlama (*Explication*)

Anlama aşamasında, konuyu iyi anlayabilmek için yorumlama gereklidir. Felsefenin başlıca görevi, yorumlamaktır. Bu nedenle, felsefe yapabilmek için iyi bir yorumcu olmak gerekir. Yorumlama; bir kavramın, anlaşılması kapalı olan yönlerini açığa çıkararak aydınlığa kavuşturmadır. Farklı açılardan ele alarak yeniden oluşturmaktır. Bir ifadeyi belli bir metoda göre değerlendirme, anlam çıkarma ve açıklamadır. Açıklamak; bir konuyla ilgili açığa çıkarılmış bilgileri ifşa etmektir. Bir metnin karanlık görülen anlamının ne olabileceğini belirtmektir. Neticede yorumlama, bilgiyi anlamak ve anlamlandırmak amacıyla yapılan bir düşünme işlemidir. Anlama uğraşısı sonucunda yeni düşünceler üretilir. Yeni düşünce üretmeyen düşünme boş bir düşünmedir. Bir konuyu yorumlayabilmek için, onun ilintili olduğu bilimlerin tespit ettikleri bilimsel teknik bilgilerini bilmek gerekir.

Filozofun, bir şeyin üzerindeki perdeyi atmak, karanlığı aydınlatmak ve böylece kapalılığı gidermek görevi vardır. Felsefi düşünme yapabilmek için sadece algılama, yani verileri alma yeterli değildir. Bir sözün ne anlatmak

istediğini belirtmek, yorumlamak gereklidir. Algılananı anlamlandırmak amacıyla yorum ve açıklama yapabilen yetilerine sahip olmak gerekir. Yorumlama ve açıklamanın aracı anlama ve dildir. Anlamayı, dilbilgisini ve dilin kullanımını çok iyi bilmeyi gerektirir. Ayrıca felsefi her konuda yapılması gerektiği gibi, yorumlama işlemi de mantık disiplinin kuralları uygulanarak yapılmalıdır. Filozof, yorumlamayı, onu sistemini ortaya koyan yorumbilim ile yapmalıdır.

Yorumbilim (*Hermenötik*)

Bir felsefe disiplini olan “Yorum bilimi” ya da Hermenötik (hermeneutics); bir metnin içerik anlamı olan özü (numen)nün, asıl maksadının anlaşılmasıdır. Konuyu anlaşılır hale getiren, teorik veya anlatısal açıklamadır. Bilinmeyen bir nesnenin çeşitli unsurlarını, onu anlaşılır hale getirecek yeni bir form ya da görünüm altında, aralarında bağ kurarak, bir araya getirme. Bir şeyi anlamlı bir biçimde açıklama olarak yorum tanımı, yorumlayan kişide, kavramsal bir şema ya da modelin olmasını gerektirir, öyle ki algılanan ve yorumlanan şeyin, mantıksal olarak, modelde yer alan olgu ve açıklamalara uyduğu kabul edilir. Bu şekilde değerlendirildiğinde, yorum, kullanılan kavramsal şema ya da modelin mahiyetine bağlı olarak, farklılık göstermek durumundadır. Buna göre, kullanılan modelin kuramsal bir model ve açıklamanın da gerçekliğe ilişkin olduğu bir yorum, bilimsel bir yorumdur. Hermenötik, bir şeyin özünü (numen) kavramak olduğundan essentiaлизм (özcülük) ve fenomenoloji (görüngübilim) adlı felsefi disiplinleri ile de yakından ilişkilidir. Felsefede; felsefi bir metni şerh etme; hermeneötiğin oluşturduğu gene çerçeve içinde, karanlık, anlaşılması zor bir metni, yazarın gerçek

niyetini, aktarmak istediği anlamı açığa çıkaracak şekilde anlaşılır hale getirme, anlamlandırmadır.

Felsefi metodun vazgeçilmez bir koşulu da dil ile açıklamaktır. Dil, insanlığın ürünü olan bir semboldür. Zihinsel ifadeleri açığa çıkarmak için kullanılan araca “dil” denilir. Ancak düşüncelerin ifadesi için tek araç dil değildir; resim, heykel, hareketli görüntü, ses, mimik ya da beden hareketleri yani jestler de düşünceleri ifade etmekte kullanılır. Yine de, açık ifade edilemeyen bazı şeyleri vardır. Bunun nedeni, hiçbir bilimsel ve felsefi bilgi, kendisini apaçık ortaya koymamasıdır. Neden-sonuç ilişkisi ile açıklanamayan şeyleri de açıklamak Felsefenin görevidir. Felsefe yapmak isteyen kişi, anlamak amacıyla iyi derecede hermenötik bilmelidir.

Anlamak (*Understanding, Comprehention*)

“Felsefe; olgu, obje ve olayı anlamaktır.”

Temellendirme ve gerekçelendirme ile üretilen argümandan amaç, konuyu anlamaktır. Anlamak, beynin o şeyle oluşmasıdır. Anlamak; bir sözün, sözcüğün, bir simgenin, bir olay, olgu ya da davranışın ne demek olduğunu, neyi gösterdiğini kavramaktır. Anlamaktan amaç; yeni bilgileri eskileriyle birleştirerek bir sonuca ulaşmak, yeni bir çıkarsama yapmaktır. Anlamak, anlamla olur. Düşünsel-akli-mantıksal bir süreç sonucunda oluşur. İşte bütün bu işlemler, akıl yürüterek düşünme ile gerçekleştirilir. Tamamen sübjektif bir yorumlama ediminden ibaret olan durumdur. Mantık kurallarıyla sağlanan düzen olmaksızın anlamı kavramak imkansızdır. Anlayabilmek için; öncelikle bilgi sahibi olmak ve o bilgiyi iyi bilmek gerekir. Kavramın yakından bağlı olduğu terminoloji, anlamaktır. Anlamak, bir şeyi kavramak, kavramak ise anlamak demektir.

Anlam (Mana, Meaning)

“Bilim bilir, felsefe anlar.”

Anlam; bir sözcüğün kendisinin ne olduğunu anlattığı düşünce, zihinde canlandırdığı şeydir. Sözcükler birden fazla anlama gelebilir. Bu durumda, anlamlarda biri öz anlam ya da temel anlam, diğeri yan anlam, bir başkası mecaz anlamdır. Sözcükler kullanılışlarına göre çeşitli anlamlar taşırlar. Sözcüğün anlattığı ilk ve asıl kavrama “temel anlam” denir. Temel anlama bağlı olarak kullanım sonucu ortaya çıkan yeni kavramlara ise yan anlamlar, yani “mecazi anlamlar” denir. Sözcükler zamanla yeni anlamlar alarak zenginleşebilir ya da anlamlarını kaybedebilirler. Bir sözcüğün anlamının bir bölümünü zamanla yitirmesine ya da genel bir anlamdan özel bir anlama düşmesine “anlam daralması” denir. Yeni anlamlar kazanmasına “anlam genişlemesi” denir. Anlam değişmesi, bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da hiç ilgisi bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesi, demektir. Anlam kaymasına da uğrayabilirler. Bu durumda başka anlamda kullanılır. O nedenle anlamları tam ifade eden kelimeler kullanmak gerekir.

Anlam Bilimi (Semantics)

Felsefe yapmada bilinmesi gereken bir diğer disiplin anlam bilimidir. Filozoflar, anlam bilim denilen semantik disiplinini üretmişlerdir. Anlambilim ya da semantik; anlamları inceleyen bilimdir. Anlambilim, anlam bilimi ya da semantik, anlamları inceleyen bilimdir. Bu bilimi de iyi bilmek gerekir.

Epistemoloji

Felsefe yapmada bilinmesi gereken bir diğer felsefe disiplini epistemolojidir. Epistemoloji; bilgi bilimi demektir.

Bilginin niteliklerini anlamada yardımcı olur. Bilginin doğası, kapsamı, kaynağı, sınırları, doğruluğu ile ilgilenir. Bilginin doğruluk ölçütü gibi sorulara cevap arar. Konusu itibariyle belki de felsefeye özgü tek inceleme alanını oluşturur. Hakiki anlama ulaşmada çok katkısı vardır. Felsefe yapmak isteyenler, öncelikle epistemolojiyi kullanmayı bilmek zorundadırlar. Felsefe işlemini yapabilmek, hiç şüphesiz, “epistemoloji” üretmek gerekliydi. Nitekim filozoflar önce epistemolojiyi üretmişlerdir. Ardından onunla mevcut bilgileri sorgulamaya ve eleştirmeye başlamışlardır. İşte bu sayede, ilk filozoflar, felsefeden önce, sistemsiz düşünme ile üretilen bilgileri saf dışı bırakmışlardır. İlkçağ Grek felsefesinde episteme; sanı, kanaat ya da inanç anlamına gelen doksadan farklı olarak, doğru, bilimsel ve kanıtlanabilir zorunlu bilgi için kullanılan terimdir.

Etimoloji

Etimoloji (kökenbilim); kelimelerin köklerini, hangi dile ait olduklarını, ne zaman ortaya çıktıklarını, ilk olarak hangi kaynakta kayıt altına alındıklarını, ses ve anlam bakımından geçirdikleri dönüşümleri inceleyen dil bilimi dalıdır. Sözcüğün kökenine dair bilgi manasına gelir. Kelimeler, anlamdaş (*synonymous*) olabilmektedirler. Anlamdaş kelimeler; anlamları yakın kelimelerdir. Anlamı aynı denilen eşanlamlı kelimeler her zaman tam olarak aynı manada olmaz, aralarında yine bir nüans vardır.

Dil ve Kavramlaştırma

Felsefi düşünme sürecinde dil sayesinde nesnelere ad verir, bunlar arasında bağlantılar kurar ve soyutlama ile kavramlar oluşturulur. Kuş, ağaç, insan vb. Öyle ki bu kavramlar artık düşünmeden kullanılır. Düşünme kavramlar

aracılığıyla gerçekleşir. Kavramlar her türlü var olanın bilinmesini ve tanınmasını sağlayan yapılardır. Yine dilin kavramlaştırma işlevi sayesinde düşünceler ifade edilir. Dolayısıyla dil olmadan, varlık algılanıp kavramlara dönüştürülemez. Bu kavramlar başkalarına iletilemez. Bu alanlardaki her tür başarı, dilin gelişmişlik seviyesine bağlıdır. Aynı zamanda bunların insandan insana, nesilden nesle aktarılması da yine dil yoluyla olur. Bir millet nasıl düşünüyorsa öyle konuşur ve nasıl konuşuyorsa öyle düşünür. Dil ile düşünme arasındaki karşılıklı etki sebebiyle dilin doğru kullanılması önemli ve gereklidir.

Felsefi Kavramları Bilmek

Felsefe, kavramsal düşünme etkinliği olduğu için, öncelikle üzerinde düşünme uygulanacak konunun kavramlarının anlaşılmış olması gerekir. Felsefe, bir bakıma kavram oluşturma, keşfetme ve üretme sanatıdır. Bu nedenle kavramları sorgulamayı, eleştirmeyi böylelikle aydınlatmayı amaçlar. Kavram bilgisizliği ya da eksik bilgisi, kişiyi yanlış ve temelsiz fikirler üretmeye götürür. Kavramlara verilen anlama göre düşünceler, duygular ve eylemler farklılaşacağından, kavramların doğru bilinmesi ve kullanılması son derece önemlidir. Aksi hâlde aynı sözcükler kullanılmasına rağmen insanlarca bunlardan ayrı şeyler anlaşılacaktır. Bu durumda da anlaşılmadan konuşulacaktır.

Felsefi Kavramlar Sözlüğü **“Felsefe, kavramsal düşünmedir.”**

Kavram bilgisizliği ya da eksik bilgisi, kişiyi yanlış ve temelsiz fikirler üretmeye götürür. Bu nedenle bir felsefi kavramlar sözlüğü şarttır. Argümanında kullandığı kategorilerin ve kavramların felsefi kavramsal anlamlarını bil-

mek gerekir. Mesela, konusu dil ile ilgili ise; filozof, dille ilgili kavramları öğrenir ve onların insanla olan ilişkisini ve bağını sorgular. İnsana ve dile anlam yüklemeye çalışır. Aralarındaki bağlantıları tespit eder. Bu sözlüğü kullanırken, bir kavramın filozoflara göre kullanım anlamlarına dikkat etmek ve ayrıca aynı kavramın farklı zaman dilimindeki içeriklerini ve kapsamını belirlemek gerekir.

ONUNCU BÖLÜM

FELSEFİ ARGÜMAN İNŞASI

FELSEFİ ARGÜMAN İNŞASI

Felsefe yapmak, felsefi argüman inşa etmekle mümkündür. Felsefi argüman; analiz (çözümleyici) ve sentez (kurucu)den oluşur. Felsefi bilginin; varlığı, bir bütün halinde anlama, bilme, tanıma ve tümel bir tanımlama açıklamasına ulaşma çabasının ürünü olan bilgi olduğunu hatırlamak gerekir. Hatırlatılması gereken bir diğer önemli konu, felsefi argüman inşasının her aşamasını hatta her adımını felsefi sorular sorarak ve sorgulayarak yapmaktır.

Tartışmacı Anlatım

Felsefe, tartışmacı anlatımdır. Filozof tek başına da olsa, argümanını tartışmacı anlatımla inşa eder. Bu anlatım biçiminde uygulanan durum; bilinen ve kabul edilmiş olan fikirlerin yenilenmesine, derinleştirilmesine, genişletilmesine hatta değiştirilmesine yönelik çabadır. Filozof, ortaya koyduğu durum ile bilinen fikri değiştirmeye yönelik çabalar sarf eder.

Akılcı Tartışma

Felsefe, felsefi argümanını akılcı tartışma biçimiyle yapar. Tartışma; iki veya daha fazla kişinin belli bir konuda farklı görüşlerini savunmasıdır. Bir tartışma, genellikle belli bir konu ile ilgili bir soruyla başlar. Örneğin “Düzen-

siz beslenme ekonomik yetersizlikten mi kaynaklanıyor?" sorusunu tartışan farklı kişilerin birbiri ile bağdaşmayan cevaplar vermeleri durumunda bu soru ile ilgili bir tartışma çıkar. Tartışmada amaç, kendi görüşlerinin doğruluğunu karşı tarafa kabul ettirmek değil, yanlışları eleyip ortak doğrulara ulaşabilmektir. Tartışma mantığında sorular ve sorulara verilen bilgi cevapları önemlidir. Savunmalar ve eleştirilerden oluşan tartışma, tartışmacılar arasında bir anlaşmazlığın ortaya çıkmasıyla ya da görüş birliğine varılmasıyla sona erer. Akılcı tartışma; tartışmacıların rasyonel doğruya erişmeyi ve yanlıştan kaçınmayı amaçlayan tartışmadır. Bu durumda kendi görüşüne yapılan eleştirilerin rasyonel olarak doğru olduğunu gören tartışmacı, kendi görüşünün irrasyonel olduğu ortaya çıkar ve bu görüşünden vazgeçer. Ayrıca tartışmacı, karşı görüşe yaptığı eleştirilerin haksız olduğunu görürse o görüşe karşı çıkmaktan vazgeçer. Yanlış olduğunu gördüğü halde iddia-dan vaz geçmemek, akılcı değil duygusal tartışmadır.

Konuyu Belirlemek

Üzerinde felsefe yapılacak konunun kimliğinin açıkça belirlenmesi ve adının konulması gerekir. Bir şeyin, ne olduğunun, mahiyetinin ortaya konulmasıdır. Konu, genellikle, temel öncül şeklinde argümanın baş paragrafına yerleştirilir. Konuyu belirlemede, aynı konuda geçmiş felsefi örnekler araştırılır. Bu konuda hangi felsefelerin yapıldığı incelenir. Nelerin kanıtlandığı ve çürütüldüğü öğrenilir. Konu hakkında yapabilecek her şey öğrenilir ve daha önce aynı soruları kimsenin sorup sormadığı belirlenir. Konuların tekrarını ve aynı hataları yapmamak, geçmişten öğrenilir. Yeni bir fenomen ele alınıyorsa, geçmişte kanıtlanmış ilgili felsefeler geliştirilmeye çalışılır. Bu felsefeyi daha önce birisi-

nin geliştirip geliştirmedığı öğrenilir. Bu konuyu daha önce kimsenin keşfetmediğinden makul olarak emin olunmalıdır. Birisi, benzer bir felsefe yapmışsa, çalışmaları okunmalı ve üzerine felsefe inşa edilip edilemeyeceğine bakılmalıdır.

Konuyu Tanımlama, Betimleme (*Definition, Identification, Description*)

Felsefi konu, mantığın birinci ilkesi olan özdeşlik ilkesine göre tanımlanması gerekir. Konu, neticede bir şeyi, çözümlemek ve tanımlamaktır. Tanımlamaya genellikle, paragrafların giriş bölümünde yer verilir. Kavramın ne olduğunu, nitelikleri veya nicelikleriyle açıklama yoludur. Ele alınan konunun kavramları “tanımlama” yoluyla aydınlatılır. Bir kavram; ya özel ve değişmez nitelikleri belirtilerek ya da işlevi (görevi) belirtilerek veya hem özellikleri hem işlevi belirtilerek tanımlanır.

Tanımlama; bir şeyin ne anlama geldiğini, ne olduğunu, nasıl anlaşılması gerektiğini özel ve başlıca niteliklerini belirterek anlatma, açıklama işidir. Bir varlığa özgü niteliklerini belirleyen, açıklayan tariftir. Bir şeyin tüm özelliklerini eksiksiz olarak belirtmedir. Tanımlamada, bir şeyi benzerlerinden ayıran özellikleri ve yönleri belirtilir. “Ağyarını mani, efradını cami” olmalıdır. Yani bir şeyi oluşturan bütün unsurlarını içermeli, yabancı unsurları dışlamalıdır. Tanımlamalarda “nedir ve kimdir?” sorularına cevap verilir. Bir argümanda bu soruların cevabı varsa, tanımlama yapılmıştır. Tanımlamanın bu tanımı, “aforizma” kelimesinin tam karşılığıdır. Eski Grekçe bir kelime olup; bir şeyin sınırlarını belirlemek, tanımlamak veya dışlamak, sınır dışı etmek anlamlarına gelmektedir.

Özdeşlik ilkesinin zorunlu bir sonucu olarak; bir akıl yürütmenin başlangıcında bir kavrama verilen tanımlama,

o akıl yürütmenin tüm adımları boyunca aynı (özdeş) kalmalıdır. Tanımlamada, çelişmezlik mantık ilkesinin de ihlal edilmemesine dikkat edilmelidir. Çelişmezlik; bir şeyin, hem kendisi hem de kendisinden başka bir şey olmamasıdır. Yani bir şey, kendisi olmayan şey değildir. Bu ilkeye göre, çelişik iki tanımlamadan biri doğru kabul edildiğinde, diğeri zorunlu olarak yanlış kabul edilmelidir. Bir şey hem kendisi hem de başkası olması durumu, şeklindeki üçüncü halin imkansızlığı ilkesi de önemlidir. Hem odur hem budur şeklindeki üçüncü bir durum geçerli değildir. Bu ilkeye göre, bir önerme ya doğrudur ya da yanlıştır, aynı anda ve aynı şartlar altında üçüncü bir hal imkansızdır.

Tanımlama genellikle; biri öznel, diğeri nesnel olmak üzere iki şekilde yapılır. Öznel tanımlama; kişiden kişiye değişebilen göreceli tanımlardır. Yani bir kavramın tanımı farklı biçimde yapılabilir. Nesnel tanımlama; varlığın gerçek özelliklerini yansıtan ve herkes için aynı, yani evrensel genel-geçer olan tanımlardır. Felsefe, konusu gerektirdiğinde nesnel tanımlama yapar ama genellikle öznel tanımlama yapmaktadır.

Sözel Betimleyici Anlatım

Konu tanımlaması yapmak nedeniyle, felsefe bir bakıma sözel betimleyici anlatımı kullanır.

Sözel betimleyici anlatım; konudaki varlıkları gözle görülür derecede her yönüyle sözel tanıtmaya çalışan anlatımdır. Bir şeyi göz önünde canlandıracak biçimde sözel anlatmadır. Okuyucunun zihnimizde bir tasvir, betimleme yapılmasıdır. Filozof, duygulara değil, düşünlere hitap eder. Dolayısıyla görsel değil, zihinsel açıklayıcı betimlemeyi kullanır. Okuyucunun hayalinde, sözcüklerle sanki resim yapar. Özetle, okuyucuya, zihinsel tasarım

verir. Konu hakkında yeterli bilgi vermek amacını gerçekleştirmelidir.

Temel Öncül Belirlemek

Öncül: Akıl yürütmede ispatlanması gereken iddiadır. Sonuca kaynak durumundaki önerme ya da önermelerdir. Doğru sayılan kılavuz, öncü cümledir. Bir çıkarımın öncüller kümesini oluşturan önermelerden herhangi biridir. Bir tasarımda sonucu hazırlayan ilk iki önermeden her biridir. Bir bilimsel çalışmada işe koyulurken, araştırmaya konu edilmeksizin ileri sürülen fikirdir. Örneğin, "İnsan, iyidir." Argümanın üzerinde bina edileceği temel öncül ortaya konulur. Temel öncül; bütün argümanın, ispatlanması gereken iddiasıdır. Aynı zamanda, ana temasıdır. Bir kesin hüküm verme cümlesidir. Mesela: "İnsan, dil yetisi aracılığıyla tanımlanır." Felsefenin bir amacı; var olan şeylerin mahiyetini tanımak ve tanımlamaktır. "Ahlak nedir?", "Örümcekler neden ağ yaparlar?" İki hidrojen ve bir oksijen bir araya gelince neden su olur?" "İnsan iyidir." gibi temel öncül belirlenir. Temel öncül, aslında felsefenin, üzerinde bina edileceği bağlamdır.

Ardından bu temel öncülü temellendirmek için kavramsal düşünme ile önermelerle tartışma yapılır. Argüman süresince önermeler ortaya konulur. Önermeler, temel öncülün temelleridirler. Önermeler arasında tutarlı ilişki kurulur.

Odaklanma, Uzaklaşma

Temel öncül, aynı zamanda argümanın odak noktasıdır. Odak noktası belirleyebilmek için konu üzerinde odaklanmak gerekir. Odak noktası; malzemenin içerisinden, argümanın üzerinde inşa edileceği ve çıkarımın

yapılacağı konudur. Odak noktası, temel öncül belirleme olduğundan, yapılacak çıkarımın odak noktasını bulmak gerekir. Hem odak noktasını hem de ardından yapılacak çıkarım işlemlerini belirlemede çerçeveleme gerekir. Çerçeveleme; konuyu bir çerçeve içerisine almak, çitlemektir. Böylece, argümana bir sınır çizerek fazlalıklar atılır. Bu işleme, lüzumsuz malzemedan uzaklaşma denir. Odak noktası ve çerçeveleme, argümanda bütünlüğü sağlayan bir yöntemdir.

Önerme (*Kazıyye, Proposition*)

Felsefi argüman, önermelerle inşa edilir. Mantıkta önerme; doğru veya yanlış olabilen ve bir yargı bildiren ifadedir. Önermeler, kesin hüküm bildiren haber cümlesi şeklindedir. Bir cümlenin önerme olabilmesi için doğru ya da yanlış kesin bir hüküm bildirmesi gerekir. Kesin olan cümleler yanlış veya doğru da olsa önermedir. Doğruluğu ya da yanlışlığı ispatlanamamış cümle de bir önermedir. Ayrıca cümlenin yanlış veya doğru olduğunun bilinmesi gerekmez. Mesela; “İnsan iyidir.” “Dil, hakikati elde etme yolundaki dolaysız ve bilimsel araç değildir.” “Bütün insanlar ölümlüdür,” cümleleri birer önermedir. Fakat doğru olsa dahi, anlamaya ve bilgiye herhangi bir katkıda bulunmayan önerme, “içi boş” önermedir. Nihayet, önerme, öncüllerin ve ara basamakların sağlamlığından emin olunduğunda, bir bulgu üretmeye hazır demektir. Önermeler, temel öncülün ve ileri sürülen her iddianın gerekçeleri olmalıdırlar. Doğru olsa da, anlama yetisine hiçbir katkısı olmayan bilgi içi boş önermedir. Emir, soru ve ünlem cümleleri önerme olamazlar. Önerme cümlesinde soru ekleri (mi, mı) olmaz. Örneğin, “insan iyi midir?

Temellendirme (Grounding)

Felsefi düşünmenin, bilimsel düşünmeden farkı, temel öncüllerini ispatlamak zorunda olmamasıdır. Felsefi düşünme de, temellendirmeye dayalı bir düşünme işlemidir. Felsefede temellendirme; ileri sürülen iddiaların ve bilgilerin dayanağıdır. Belirli bir kavramın kendisinden daha açık başka kavramlarla desteklenmesi işidir. Bilimlerde deney ve gözlem ürünleri olan deliller ve onlar üzerinde yürütülen uslamlama ile yapılır.

Felsefi temellendirmede, eleştirel düşünmenin sebep-sonuç ilişkisine dayalı prosedürü uygulanır. Filozof; önce eleştirel düşünme uygulayarak konuyu, ayrıntılı olarak sorgular. Konuya ilişkin üretilmiş mevcut bilgi ya da görüşleri inceler. Onların ve kendisinin onlar hakkındaki düşüncelerinin, görüşlerinin temellendirmelerini, dayanaklarını ve gerekçelerini mantık ilkelerini uygulayarak akıl yürütüp ortaya koyar. Filozofun temellendirmesinin geçerliliği en azından buna bağlıdır. İddiayı ispat etmede, mantık kuralları ve mantıksal ispat yöntemleri kullanarak sonuçlarını ortaya koyar. Sonuçlarını, mantıksal tutarlılığına bakarak kararlaştırır. Böylece ekleme yapmaya veya çürütmeye çalışır.

Yöntemler

Felsefi argümanda temellendirme birkaç yöntemle yapılır. Bunlardan bazıları; mantıksal, bilimsel, karşıt tersi (*mefhumu muhalif*), çelişki yöntemiyle ispat, doğrudan ispat, dolaylı ispat, olmayana ergi gibi mantıksal ispat, aksiyomatik, yöntemleridir. Argümanda bu yöntemlerden hangisi kullanılacaksa, onun iyice öğrenilmesi gerekir. Filozofların en çok kullandığı yöntem, mantık yöntemidir. Aksiyomatik yöntem, argümandaki iddiaların temellen-

dirilmesinde aksiyomların kullanılmasıdır. Aksiyom terminolojik olarak; mantıken belli ve açık olan, mantığa uygun düşen, mantıksal gibi anlamlara gelir. Belli bir konuya özgü apaçık önermelere postulat, daha genel önermelere aksiyom denilir. İspatlanması ve kanıt gerekmeyen, kendiliğinden apaçık olduğundan dolayı doğru kabul edilen belittir. Böyle olduğu için, önermelerin temeli ve ön dayanağı olarak kullanılır. Ne türlü bir belitten yola çıkılırsa o türlü bir sonuca varılır. Belitlere dayanan bir felsefe, belitlerin yanlışlığı meydana çıkınca çöker. Aksiyomlar matematikte ve mantıkta mevcuttur.

Gerekçelendirme (Justification)

Argümanda ispat için kullanılan temellendirme malzemesini gerekçelendirmek gerekir. Gerekçelendirme; temellendirmedeki delilleri kullanmada haklı olduğuna bir kanıt getirmek, bir hükmün sağlam temele oturduğuna dair haklı gerekçe göstermektir. Temellendirmede kullanılan savunmaları ve delilleri sağlam temele oturtmaktır. İddiayı desteklemek için kullanılan delillerin, neden delil olarak kullanıldığını açıklar. Argüman süresince, iddiayı destekleyici olarak öne sürülen önermeler arasında tutarlı ilişki kurulur.

“Gerekçelendirme, temellendirmenin, doğruluk ile ‘uygun bir şekilde’ bağ kurmasıdır.”

AÇIKLAMA

Sentez Aşaması

Tepkime

“Sentez; üretilen parçaları yeniden kurarak bütün yapmaktır.”

Sonuç bölümü, bütünüünün özgün sentez inşasını yapma bölümüdür. Sentez yapabilmek için, çalışılan konu-

nun parçalarının ve bütününün özüne vakıf olmak gerekir. İrdeleme sürecinde bulunan parçasal fikir bulguları, bir bütünü oluşturan parçaları olarak birbirleriyle tutarlı bağ kurdurarak birleştirip sentezlenir. Parçalar, kendi başlarına değil, bir bütün içinde anlamlıdır. Zaten felsefeden amaç, bir bütünü tanımadır. Parçayı tanımanın yolu, bütünü anlamaktan geçer. Bütünü tanımak da parçaları anlamakla mümkündür. Herhangi bir fikir, başka bir bütün fikrin parçası olarak anlaşılabilir.

Sentez; üretilen özgül parçaların birbirleriyle bağları ve ilişkileri, tepkimeye sokularak tümevarımla bir araya getirilerek bütünleştirip yeniden üretilmesidir. İlişkiler, mantık kuralları kullanılarak birleştirilir. Sentezde; yenilik, orijinallik, buluş, yaratıcılık, icat etme gibi özellikler söz konusudur. Kişinin, kendisine özgü, benzeri olmayan, yeni orijinal bir bilgi ve bir eser türü oluşturmaktır. Çalışmanın her basamağında elde edilen bilgilerin, anatema esasında yargılanmasıdır. Sentezlemede yargılama; bilinçli yapılmalı, ölçütlere, mantıksal kural ve ilkelere dayandırılmalıdır. Ürünlerin kendi içindeki tutarlılığı, doğruluğu, kendi içyapısından gelen genellemelere uygunluğu, akıcılığı gibi özelliklerin değişik boyutlarda irdelenme işidir. Sentezi yapılan noktaların, rastgele olmadığı, hepsinin birbiri ile ilişkisi olduğu gösterilmelidir. Üretilen sonuçlar, birbirlerine eklemlenmesiyle inşa ederek "bütünü" ortaya koymaktır.

Yansıtma

"Bilim ayıklar, felsefe açıklar."

Beynin yaptığı gibi, filozof da; algılama, prodüksiyon ve prodüksiyonla fikir üretme işlemlerinin ardından yansıtma aşamasına gelir. Buna açıklama aşaması adı ve-

rilir. Neticede, felsefi argüman, açıklama yapmak içindir. Soyut düşünme, açıklama ile daha yüksek bir mertebeye yükselir, çünkü varsayımlar yapar, denklemler, fonksiyonlar, teoriler kurar. Bütün bu işlemler realitede değil zihinde yapıldığı için de, soyut düşünme, açıklama sayesinde en yüksek mertebeye doğru ilerler. Ancak ne orada, ne de daha önce somuttan kopmaz, soyut düşünme. Yol boyunca geri dönüşler yapılır; açıklama ile elde edilen soyut bilgiler somut hallere uygulanır. Onlarla karşılaştırılır. Eğer gerekli örtüşme sağlanırsa, sorun yoktur. Gerçek bulunmuştur. Örtüşme sağlanamazsa, her şeye yeniden başlanır. Gerekli görülen sınıflama ve tanımlamalar yapıldıktan sonra, felsefi açıklama safhasına geçilir. Açıklama düzeyi, tahmin yapmayı içerir.

Açıklama yapmak, aynı zamanda, bir teori ya da bir model kurmaktır. Açıklama, biri deneysel öbürü teorik, genelleme yoluyla yapılır. Deneysel genelleme, tekil ilişkiler hakkında yapılan genellemedir. Teorik genelleme ise, bilimin deneysel genellemelerinin açıklanmasında kullanılır. Aslında açıklama, filozofun kapalılık ile açıklık arasındaki diyalektiğin sonucundan doğmaktadır. Kendi içinde kapanık olan şeyi açığa getirmektir. Filozof, mevcut fikirle tepkimeye girerek açıklamak amacıyla sonuçsal çıkarım filizleri üretir. Açıklama; bir terim, kavram ya da başka dilsel olgunun daha iyi anlaşılması için yapılan ek bilgidir. Söz konusu bilgi, açıklanacak sözcükten daha uzun olur. Açıklama vasıtasıyla, ilgili durumun kanıtı şu şekilde doğrulanabilir: Bir sözlükteki tanım, ilgili sözcük yerine kullanılabılırsa, bu bir açıklamadır. Yani aynı bağlam içinde hem sözcük hem de tanım kullanılırsa ve anlamsal açıdan bir sorun oluşturmuyorsa bu bir açıklamadır.

Tanımlama

“Bilim tanır, felsefe tanımlar.”

“Filozofun bir işlevi, konuyu insanın algılayabileceği hale getirmesidir.”

Açıklama demek, tanımlama demektir. Tanımlama; bir varlığın, bir kavramın ne olduğunu, ne anlama geldiğini açıklamaya, özelliklerini eksiksiz olarak belirtmeye denir. Öncelikle varlığın veya nesnenin özellikleri ile onu benzerlerinden ayıran yönleri belirtilerek, sınırları belirlenerek yapılır. Tanımlama, genellikle açıklamanın başlangıcında yapılır ve yazının bütününe yönlendirir. “Bu nedir?” sorusunun cevabıdır.

Çıkarım, İstihraç, (Inference, Conclusion)

“Bilim hüküm verir, felsefe çıkarım yapar.”

Açıklama; sonuçsal çıkarımlarla yapılır. Çıkarım yapma; eldeki somut veriler üzerinde akıl yürütme yönteminin kullanılması sonucunda ileri sürülebilen tutarlı görüşler ve bilgilerdir. Sonuç: İleri sürülen bir öncülden, çıkarsama yolu ile varılan sonuçtur. Doğru olduğu kabul edilen öncüllerden elde edilen sonuçtur. Bu çıkarım biçiminde önermeler doğru ise sonuç önermesi de zorunlu olarak doğrudur. Çıkarımın her aşamasında fikirler arasındaki bağıntının algılanmasıdır. İki fikir arasındaki kesin uyumu ya da uyumsuzluğu görüp üçüncü bir bilgiye ya da sanıya varmaktır. Örnek: Su Kaynadığında sıcaklığı 100 dereceyi bulur. Kaynayan suya giren el yanar. Sonuç; bir savı oluşturan öncüllerden doğru bir akıl yürütme ile çıkarılan vargıdır. Vargı; bir savın son önermesidir. Bir savdaki son çıkarım olarak, ispatlamaya çalışılan savı içerir. Öncüller doğru ise sonuç da kesin olarak doğrudur, sonuç yanlışsa öncüller doğru olamazlar. Genel olarak “o halde”,

“öyleyse”, “sonuç olarak”, “bundan dolayı”, “bu nedenle” gibi bağlaçlarla başlar. Çıkarım, tümdengelimsel ve tümevarımsal olmak üzere ikiye ayrılır.

Her felsefi düşünce, o düşünceyi ortaya koyan filozofun özgün görüşüdür. Bu nedenle felsefi düşünme öznel-dir. Soncul; bir ya da daha çok yargıdan başka bir yargıya varma sürecidir. Sonuçta filozof, argümanında ortaya koy-duğu gerekçeler üzerinde total çözümleme yaparak kendi soncullarını içeren çıkarsamalar ortaya koyar. Nihai kav-ramına ve paradigmasına ulaşır. Akla kendiliğinden gelen bir sonuç felsefi kabul edilmez. Bu fikir felsefi olarak çok anlamlı olsa da felsefi açıdan geçersizdir. Felsefi sonuçlar; sistemli düşünme işlemiyle irdeleme, sorgulama yapılarak gerekçelendirilip bir argüman inşası sonucunda ortaya çıkmalıdırlar. Açıklamada daha çok açıklayıcı ve tartışmacı anlatım biçimleri kullanılır.

Açıklayıcı Anlatım

Çıkarımlar, anlatılır. Bir düşünceyi, duyguyu ya da olayı sözle veya yazıyla ifade etmeye “anlatım” denir. An-laşılan bir şeyin anlamının anlaşılması için açıklamaktır. Filozoflar, sonuç bölümünde “açıklayıcı anlatım” biçimi-ni kullanırlar. Her türlü konuya uygulanabilen bu anla-tım biçiminde amaç bilgi vermek, herhangi bir düşünceyi aydınlatmaktır. Bu bakımdan en çok kullanılan anlatım biçimidir. Anlatımın çeşitli biçimleri arasından Açıklayıcı anlatım, üzerinde durulan konuyla ilgili; “Niçin? Nedir? Nasıl?” gibi soruların yanıtını vermeye yarar. Bu anlatım biçimiyle bir olay anlatılır, bir şeyin oluşu belirtilir, bir du-rum, davranış nedeniyle ortaya konur, kavramlar tanım-lanır, varlıklar belirgin nitelikleriyle tanıtılır, düşünceler aydınlatılır. Bilgi verme, bir şeyler öğretme amacıyla kulla-

nılır. Söz sanatlarına, sözcüklerin mecaz ve yan anlamlarına yer verilmez. Dil ve üslup sade, gösterişsiz ve pürüzsüzdür. Genelde kısa ve nesnel ifadeler kullanılır. Kişisellikten kaçınılır. Kesin ve açık ifadelerin kullanılması önemlidir. Açıklama sonucunda konu aydınlığa kavuşturulmuş olur.

Dolaylı Anlatım, Metafor

Filozoflar, ifade tarzı olarak metafor da kullanırlar. Bir sözcük gerçek anlamının dışında mecaz anlamıyla kullanılırsa orada metafordan söz edilir. Aristoteles'e göre gerçek anlamıyla ifade edilen şey ile mecaz olarak kullanılan şey arasında bir benzerlik ilişkisi vardır. Örneğin; konuşma dilinde kullanılan "Sen benim güneşimsin!" cümlesi metaforik bir kullanımdır. Burada sözü edilen kişi gerçekten güneş olduğu için değil, belli açılardan güneşle benzerliği olduğu için metaforik bir kullanım söz konusudur. Mesela, "Sen benim güneşimsin," denilmesi, muhatap kişinin belli açılardan güneş gibi olduğunu ifade eder.

Felsefi Veciz Söz, Özdeyiş, Aforizma

Süzme

"Bilim kanun yapar, felsefe veciz söz eder."

Özellikle felsefede "veciz söz" denilen aforizma konusu vardır. Çıkarımları süzerek, bütün argümanın özünü ifade edecek bir son cümle üretilir. Bu cümleye "aforizma" denilir. Eski Grekçe "aforizm" kelimesi; düşünce, duygu ve ilkeleri kısa ve öz bir biçimde anlatan söz demektir. Felsefi çalışma olan mantıksal çözümleme ve kavramsal düşünme yoluyla yapılan argüman sonucunda elde edilen olgu, obje ve olayın mahiyetini ifade eden öz sözlerdir. Anlık spekülasyonla akla fikir gelmesi, kişiyi felsefeci yapmaz. Aforizma, uzun bir refleksiyonel düşünme süreci sonunda üretil-

melidir. Böyle felsefi bir argüman sonucu üretilmeyen ve akla kendiliğinden gelen bir fikrin, Felsefe nazarında bir değeri yoktur. Mesnetsiz olan bu fikirlere, “üfürüzma” adı verilir.

SON

Açıklama ile ilgili, iki filozofun kısa tanımlarını iktibas edelim:

Açıklama ve J. Sartre (1905-1980)

Konu: “Yazarın Sorumluluğu”

Kitap Adı: Çağımızın Gerçekleri

Düzyazı

Kelimeler iki türlü ele alınır: Birinde kelimeler, işaretler olarak kullanılır, kelimenin anlattığı şey atlanır ve kelimeler birtakım anlamlar ve düşünceler kurmak için bir araya getirilir. Bu, sadece kompozisyon yazmaktır. Ötekinde ise; kelimeler, tıpkı birer nesneymiş gibi; ağaçmış, kuşmuş gibi düşünülür. Bu durumda kelime, anlamından ayrılmaz, anlam ona bir can gibi işler. O zaman kelimeler, sadece düşünceler kurmak için bir araya getirilmez, aralarında çok başka bağıntılar kurulur, doğal diyebileceğimiz bağıntılar.

Konuşma

Konuşma, bir düşünce veya bir nesneyi gösterir. Onların yüzlerinden örtüyü kaldırır. Yani konuşma; insanın örtü kaldırma, açığa vurma işidir. Kelimeyi söylemek, bir nesneyi karanlıktan çıkarır, onu bizim hayatımıza mal eder. Mesela “Bardak”, dediğim zaman, görünüşte bir şey değiştirmiş olmuyorum. Ama “bardak” dediğim zaman, onu kendim için de, başkası için de karanlıktan çıkarmış

oluyorum. Onu belki görmemiştiniz, ya da toplu bir algı içinde bardak kaybolmuştu.

Konuşmak, bir şeyleri değiştirmektir. Hiçbir şeyi değiştirmeyen konuşma yoktur. Bir şey söylemeden konuşmak başkadır. Bundan ötürü, ben “bardak” der demez, ne kadar küçük ölçüde olsa da, dünyamız değişmiş oluyor. O anda, sizin için biraz önce yok olan bir şey var oluyor. Adını söylememle birlikte, bardak dünyamıza katılıyor ve onunla şimdi bir alışverişe girmiş oluyoruz.

Nasıl masumca devlet yönetilmezse, masumca konuşulmaz da, yazılmaz da. Yanlış yapmaya izin verilmeyen yerde gelişme olmayacaktır. Çünkü doğruların hocası, yanlışlardır. Yazarlık ve düşünürlük, belli bir insan toplumunu gerektiriyor. Bu davranış, bütün toplumlarda mümkün değildir; bir baskı toplumunda edebiyat yoktur mesela.

Adlandırma

Bir şeyi adlandırmak çok önemlidir. Bu önce bir bilinç, bir kültür, bir insan bilgisi alanında bir nesneyi araçsızken araçlı bir duruma getirmektir. Bir şeyin sözünü etmemek, onu düşünmeden, bilincimize mal etmeden, geri dönüp ne yaptığımızı görmeden yapmaktır. Onu yaparız ama yaptığımızı görmezlikten geliriz. Bu ise, yaptıklarımızı örtbas etmektir.

Adlandırılan şey, masumluğunu kaybeder. Dil, bir bakıma masumlukları ortadan kaldırır. “Filanca eziliyor” demedikçe, onun ezilmesi bir şey demek değildir. O ana kadar kimse bu durumun farkında değildir, belki o kişinin kendisi bile. Bir tek kelimedir buna bir anlam kazandıran, o kelime de “eziliyor” kelimesidir.

Komşumun davranışına bir ad koyduğum zaman, ne yaptığını bilir artık, üstelik bunu benim bildiğimi de bilir. Bu yüzden de bana olan davranışı değişir. Başkalarının da

bildiğini ya da bilebileceğini bilir ve yaptığı iş öznellikten çıkıp nesnel bir anlam kazanır. Bir şey adlandırıldı mı, oldu-bitti demektir. Yalnız adının konması yetiyor. Edebiyat, her şeyin adını verdiği için, düşünülmeyen belki de bilinmeyen bir şeyi düşünce ve nesnellik ortamına getirir.

İşte bunun gibi, yazar ve düşünür istesin istemesin, insanlar arasındaki ve toplumsal belli belirsiz ilişkilere; sevgi, düşmanlık, ezme ya da dayanışma gibi adlar veren kişidir. Fakat yazar, propagandacı durumuna düşmemelidir.

Yazar da, diğer bütün insanlardan farklı değildir. Fakat o, konuşma yolunu seçtiği için bütün bunları konuşmak zorundadır. Özgürlük adına kötüye karşı koyması, zorbalıkla savaşıması gerektiği su götürmez. Her türlü zorbalığı kötülemek zorundadır; ister dostları zorbalık etsin, ister düşmanları.

Yazar genel olarak, “iyi budur, kötü şudur” diyecek olursa sorumluluğunu unutmuş olur. Ondan istenen bu değildir. Genel olarak iyi ve kötünün ne olduğunu herkes bilir. **Yazardan istenen şey; iyi niyetli insanları, bu sorunlar üzerinde düşündürmektir.** Etkin olup olmaması da önemli değildir. Onun için yazar, bir bayrak koşusuna girecek, yani amacı; yalnız kendi memleketinin okurlarını değil, yabancı yazarları da etkilemek olacak; yabancı yazarlar onun, o da yabancı yazarların düşüncelerini, direnişlerini, tanıtımlarını yığınlar iletecek. Biz yazarların önlememiz gereken en önemli şey; elli yıl sonra **“Bu adamlar, dünyanın en büyük felaketinin geldiğini gördüler ve sustular,”** denilerek, sorumluluğumuzun, suçluluğa çevrilmesidir.

Yazarın Sorumluluğu

- 1- Özgürlüğün, kurtuluşun olumlu bir kuramını yapmak.
- 2- Zorbalığı, ezilen sınıfların ezilmesini kötülemek.

3- Amaçlarla yollar arasındaki ilişkiyi belirlemek.

4- Bir düzeni gerçekleştirmek ve ayakta tutmak için kullanılan zorbalığın her türlüsüne hemen kendi adına karşı koymak.

5- Ahlakla politikanın ilişkileri üzerinde düşünmek.

Açıklama ve S. Zweig (1881-1942)

Kitap: "Sanatta Yaratıcılığın Sırrı"

"Biz maddi bir dünyada yaşıyoruz. Her şeyi ancak duyularımızla kavrayabilen insanlarız. Bizim için çiçek, henüz açılmamış tohum halinde toprakta dururken değil, ancak şekillenerek, renklenerek açtığı zaman çiçektir. *"Bir fikir de, ancak ifade edildiği zaman bir fikirdir."*

Neticede felsefe; tıpkı doğal beyin gibi, ürünlerini insanlara açıklar. Çünkü ürünleri, insanlar içindir. O nedenle felsefe için *"ifade özgürlüğü"* şarttır. Ama ondan önce, kişi, başkasının özgürlük vermesini gerektirmeyen, sadece kendisinden alabileceği ve kimsenin göremeyeceği kendi kafası içerisinde yapabileceği *"düşünme"* özgürlüğünü kendisine vermesi ve gereğini yapması gerekir.

F. Bacon (1561-1626):

"Bilimin kılavuzu olan felsefenin gerektiği konuma gelebilmesi ve insanın bilim ışığı altında yükselebilmesi için, zihnin "putları" yıkılmalıdır. "Put"; gerçeklerin yerine konulmuş, yanlış ve hatalı, akıl-dışı yöntemler ve düşüncelerdir. Bu yanlış yöntem ve düşünceler, sadece yeni yanlışlıkların doğmasına yol açar. Böylece bilimin gerçek yolunun ve gerçeklerin üstünü örter. Kabile putları, tüm putların en önemlisi ve en zararlısıdır. Gelenekten veya doğal yapımızdan gelen görüşleri araştırma yapmaksızın kabul etmeyi içerir."

Bertrand Russell (1872-1970):

“Düşünme özgürlüğüne kişisel açıdan önem verenler, bir toplumda azınlıkta olabilirler, ama geleceğin en önemli kişilerinin, bu azınlığın olduğunu unutmamak gerekir. Eğer bu kişilerin çalışmaları engellenir ve bu çalışmaların sonuçlarını almaktan alıkonurlarsa insanlık yerinde sayacak ve “Aydınlık Çağın” yerine, “Yeni Bir Karanlık Çağ” olanca ağırlığıyla gelip, üstümüze çökecektir.”

Çağımızın Güç Unsurları

Ülkemizde felsefe denince umacıdan kaçır gibi kaçılmaktadır. Halbuki felsefe, çağımızın gündelik hayatında bile herkesin uygulaması gereken “sistematiik düşünme”-dir. Ayrıca felsefe yoksa bilim de olmayacak ve neticede kapital üretilemeyecektir.

Çağımızın beşeri güç unsurları şunlardır ve şöyle üretilmektedir: En sonda finans, kapital, para gelir. Onu sanayi üretir. Sanayiye teknoloji üretir. Teknolojiyi lojik bilim üretir. Bu bilimi de sistemli düşünme olan felsefe üretir. Dolayısıyla çağımızda felsefe, yani sistemli düşünme yoksa para sonucu da olmayacaktır. İleri ülkeler, filozoflara boşuna on binlerce dolar aylık maaş ödemiyor. Çünkü onlar biliyor ki, felsefe yoksa bilim de yoktur. Onlar, sonucu doğuracak olan sebeplerle meşgul oluyorlar.

Sonuçlarla meşgul olanlar sonuç alamazlar. Sistemli düşünmenin nasıl yapıldığı öğrenildiği takdirde, salt felsefe yapabilme yetisi otomatik olarak kazanılacaktır. Sonuçta felsefe yapabilmek, sistemli düşünme egzersizi yapmakla mümkün olacağından, bu işlemi öğrenmek ve yapmak gerekir. Düşünme işlemi, başkasından alınabilecek bir yeti değildir. O, ancak yapmakla elde edilir.

FELSEFE NASIL YAPILIR?

Prof. Dr. Niyazi Kahveci

Ülkemizde felsefenin önemi ve tarihi üzerinde Türkçe yazılmış yeterince felsefi arkeolojik eser vardır, fakat "felsefenin nasıl yapıldığına" dair Türkçe yazılmış eser pek yoktur. **"Felsefe tarihi; felsefe değil, filozofların dedikodusunu yapmaktır."**

"İnsanlık" denilen varlığı filozoflar belirler. Filozofu olmayan toplumlar, ona dahil olamamış ve ona hizmet etmiyorlar olarak görülürler. **"İnsanı doğadan ayıran ve kendi doğasını oluşturan 'felsefe' anlayışıdır."** Eflatun

Türkiye'de çok felsefeci olmasına rağmen, filozof olan ve felsefe yapan neden yoktur? Felsefenin nasıl yapıldığının bilinmemesindendir. Felsefenin nasıl yapıldığını öğreten Türkçe kitap bulamadığım için bu kitabı yazdım. Önce kendim öğrenmek için. Sonra da, toplumuma bir katkıda bulunmak amacıyla yayınladım.

"Felsefe yapmayanların işlerinde; el, ayak, ağız, para boyutu vardır, kafa boyutu yoktur."

Bir ülkede bilim yoksa felsefe olmadığındandır. Felsefe yoksa bilim olamayacaktır. Felsefe yoksa teknoloji ve kapital da olmayacaktır. **"Felsefe, bilimin gittiği yolu açan dozerdir."**

Artık insanlığın bütün hayatı, felsefi düşünme icatlarıyla dönmektedir. Felsefe yapmayan toplum, bağımsız olamaz, varlığını sürdüremez. **"Kiralık felsefe ile bağımsızlık olmaz."**

"Artık toplumların asıl beka sorunu, felsefi ve bilimsel düşünme işlemi yapmamaktır."

"Söyledikleri ya da düşündükleri şeyler, başkası tarafından yönlendirilenlerin söyledikleri ya da düşündükleri üzerinde durmaya değmez." J. Locke

Felsefe, toplumun kafa katmanıdır. Felsefesiz toplumlar, kafa katmanından yoksundur. Bu durumda, kendi vücutları üzerinde başkalarının kafasını taşıyan başsız (acephale) olurlar.

"En tehlikeli insan tipi; az anlayan, çok inanandır." Anton Çehov (1860-1904)

Türkiye bugün; biri İslam aleminde, diğeri Batı dünyasından olmak üzere iki felsefenin tehdidi altındadır. Kendisinin özgün felsefesi yoktur. Çünkü filozofu yoktur. Bugün dahi ne antik ne de modern evsafa filozofunun olmaması sorgulanmalıdır.

Türkiye, bilimsel icatlar yapamıyorsa, temel nedeni, felsefenin yokluğudur. İcat yapmak istiyorsa, bir an önce **"Felsefe Üniversitesi"** kurmalıdır.

 facebook.com/dogukitabevi

 twitter.com/dogukitabevi

 instagram.com/dogukitabevi

